ORI
915·45
But/Geo
44169

00044169

ISSUED OUT
WITH PERMISSION ONLY.

B. B. R. A. S.

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 13 February, 2016

GEOGRAPHICAL DESCRIPTION

OF THE

PANJAB,

44169

PANJABI.

TRANSLATED FROM THE PERSIAN OF BU'ṬE SHÁH,

BY MUNSHÍ BAHLOL.

LODIANA:

PRINTED AT THE AMERICAN PRESBYTERIAN MISSION PRESS:—

THE REV. J. PORTER SUPERINTENDENT.

.....

1850.

OPI
915.4S
Bul/Geo.

PREFACE.

The Geographical Description of the Panjáb, which follows, is taken from a Persian History of that country, written by the late Búṭe Sháh of Lodiána. This work was undertaken many years ago, at the suggestion of the Political Agent at that place, and carried on under his patronage. The part, now given to the Public, was translated into Panjábí by Munshí Bahlol, a native of the Panjáb, but latterly a resident at Lodiána.

The book is published, chiefly, to facilitate the studies of those who are desirous of becoming acquainted with the Panjábí dialect; and the style being peculiarly chaste, it may be safely recommended for this purpose. No other book is known to exhibit, so accurately, the current language of the country, as spoken by the best classes in society; that is, when they avoid the use of foreign terms. Pure Panjábí, however, is rarely to be met with, either in books, or in the colloquial usages of the people; there being a predominant disposition, especially in cities, to make use of as much Urdú as happens to be known.

The orthography of Panjábí books is greatly diversified;—a thing which results from the uncultivated state of the language. The Translator of this work has conformed the spelling of words, as nearly as possible, to what he considered the most correct pronunciation.

While the Lodiána Mission deem it expedient to bring this work before the Public, they are not willing to vouch for the truth of all its statements. The author professed, indeed, to have spared no pains, and to have spent a large sum of money, in procuring information from all parts of the country concerning which he wrote; and so it may be presumed, that his statements are, in the main, to be relied

on. Still, in some things he has erred! His partiality for his own country, his comparative ignorance of the rest of the world, and the power of an oriental imagination, have sometimes led him to exaggerate both his estimates and his facts. The book is also interspersed with fables. Such traces of superstition, though a blemish, are not to be wondered at, as the author had not the advantages of a Christian education.

The author describes things in the present tense. To avoid misapprehension, therefore, it must be borne in mind, that several years have elapsed since the work was written, while the changes, which have taken place in the interim, have been considerable.

It may be thought by some, that Editorial Notes should have been given, to correct such statements as did not tally with the strictest truth, and with the present state of things. This, doubtless, would have been a good service rendered to the Public; but the information of the Editors did not enable them to decide, in all cases, what was true, and what not. Under these circumstances, it was deemed best not to attempt the work of correction; and this the rather, because the design of the publication was not so much to teach the geography of the Panjáb, as to aid Europeans in studying its language.

The names, given to the different *Duábás*, are taken from the Regulations of the old Muhammadan kings, and are not generally known to the Panjábís of the present day. The term *Duábá* is now applied distinctively and almost exclusively to the country lying between the Satluj and the Biáh.

Although the insertion of a map of the Panjáb was no part of the original plan of this work, the advantages of it are so obvious, that it has been thought best to embrace the opportunity of purchasing a supply from the Lahaur Chronicle Press, where an edition has just been lithographed. This map having been drafted with no reference to the book which it now accompanies, it will not be surprising, if occasional discrepancies are discovered; yet their general agreement will justify their being bound together.

The scheme of Romanizing proper names, is substantially that of Sir W. Jones, being the one now most approved by oriental scholars; because the most philosophical, the most accurate, and the most simple.

STATE CENTRAL LIBRARY

ਭੂਮਕਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੀ ਭੂੰਬਿਟਿਆ ਦਾ ਬਖਾਨ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੇਸ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਸੀ ਤਬਾਰੀਖ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਬੂਟੇ ਸਾਹ ਲੁਦੇਹਾਲੇਵਾਲੇ ਦੀ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਢਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਬਰਸਾਂ ਹੋਏਆਂ, ਜੋ ਇਹ ਗਰੰਥ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਪੁਲੀਟਿਕਲ ਏਜੰਟ ਸਾਹਬ ਦੀ ਮਰਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਾਹਬ ਦੀ ਪਿਰਤਪਾਲਾ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਗ, ਜੋ ਹੁਲ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਉਘਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਮੁਨਸੀ ਬਹਿਲੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ, ਜੋ ਕਈਆਂ ਬਰਸਾਂ ਤੇ ਲੁਦੇਹਾਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਅਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਹੁਲ ਇਹ ਗਰੰਥ ਲੁਦੇਹਾਲੇ ਦੇ ਮਿਸਨ ਨੈ, ਭਾਵੇਂ ਛਾਪਕੇ ਉਘਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਓਹ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਚਿਆਈ ਲਈ, ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਸਭ ਸਤ ਹੈ, ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ; ਪਰ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਜੋੜਨਵਾਲੇ ਨੈ ਆਪ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਤੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹੰਨਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝੀ ਚਾਹਜੇ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਿਖਿਆ ਅਖਸਰ ਮੰਨਣ ਜੋਗ ਹੋਵੇਗੀ; ਤਿਸ ਪੁਰ ਬੀ ਉਹ ਕਈ ਜਾਗਾ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜੋ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਪਰਭਾਉ ਤੇ ਅੱਛੀ ਤਰਾਂ ਮਹਿਰਮ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਖੇ, ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ। ਅਤੇ ਓਨ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਵਿਖੇ ਬਾਜੀਆਂ ਕਹਾਨੀਆਂ ਅਰ ਗੱਪਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਠਿਕਾਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਚਾਰੇ ਬੰਨੇ ਕੂੜੀਆਂ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਲਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਹਿਕਾਉਨ ਅਰ ਭਟਕਾਉਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ ਸਾਧਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਦੇਵੀਆਂ ਅਤੇ ਉਲਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਖੇ, ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਹਰੇਕ ਬੁਧਮਾਨ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕੂੜ ਅਤੇ ਪੋਚ ਨਜਰੀ ਪੈਂਦਾ

ਹੈ। ਉਪਰੰਦ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ, ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕੂੜ ਅਰ ਗੱਪਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸੋ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਛਾਪਲੇ ਵਿਚ ਕਾਸ ਨੂੰ ਐਡੀ ਮਿਹਨਤ ਉਠਾਈ, ਉਸ ਦਾ ਉਤਰ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਪਿਰਥਮੇ ਇਹ ਪੋਥੀ ਨਿਜ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਸਾਹਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਦਾ ਚਾਉ ਹੋਵੇ, ਨਿਤ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਹੈ; ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ, ਨਗਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਤੇ ਅਖਸਰ ਸੁਧ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਬਸ॥

ਇਕ ਥੁਹੜੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸਾਲ ਸੰਮਤ ਦੀ ਬਾਬਤ। ਇਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਬਲਾਉਲਵਾਲੇ ਨੈ ਉਨਾਂ ਚੀਜਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਲਿਖਲ ਸਮੇ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਬਰਤਮਾਨ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬਖਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਖੇ ਭੁਲ ਚੁਕ ਤੇ ਬਚਲ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਰਖਿਆ ਚਾਹਜੇ, ਜੋ ਇਸ ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਤਦ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਸ ਸਮੇ ਤੀਕੁਰ ਜੋ ਜੋ ਬਦਲੀਆਂ ਸਦਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਸੋ ਥੁਹੜੀਆਂ ਨਹੀਂ॥

CONTENTS.

		Page.	
Name and Boundaries ...	ਨਾਉਂ ਅਤੇ ਬੱਨੇ	1	੧
Rivers.	ਨਦੀਆਂ		
The Satluj	ਸਤਲੁਜ	2	੨
„ Biáh	ਬਿਆਹ	3	੩
„ Ráví	ਰਾਵੀ	5	੫
„ Jhanáu	ਝਨਾਉ	9	੯
„ Bahit *or* Jihlam ...	ਬਹਿਤ ਅਰੇ ਜਿਹਲਮ ...	10	੧੦
„ Sindh (Indus) ...	ਸਿੰਧ	11	੧੧
Gen. Div. of the country	ਮੁਲਖ ਦੀ ਵਡੀ ਵੰਡ	14	੧੪
Jalandhar Duábá	ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬਾ	16	੧੬
Minor Streams	ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ	16	੧੬
Extent of the Jal. Duábá	ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਫਲਾਉ	17	੧੭
Towns.	ਨਗਰ		
Sultánpur	ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ	18	੧੮
Rái di Talwandí	ਰਾਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ	18	੧੮
Sekhúpur	ਸੇਖੂਪੁਰ	19	੧੯
Kapúrthalá	ਕਪੂਰਥਲਾ	19	੧੯
Kartárpur	ਕਰਤਾਰਪੁਰ	20	੨੦
Jalandhar	ਜਲੰਧਰ	20	੨੦
Aláulpur	ਅਲਾਉਲਪੁਰ	21	੨੧
Siámchurásí	ਸਿਆਮਚੁਰਾਸੀ	22	੨੨

Errata.

Page	*Lines*	
47	24	for *Laṭúhá* read *Valṭúhá.*
70	21	„ *Adínánagar* „ *Dínánagar.*
91	12	after *Rahílá* add or *Srí Hargovindpurá.*
92	18	for *Boh* read *Búh.*
95	18	„ *Makháṇá* „ *Maghiáṇá.*
101	4	after *Jhangsiál* add or *Jhang.*
102	16	for *Khapoh* read *Khivá.*
137	14	„ *Derá* „ *Dáiṛá.*

ਗਲਤਨਾਮਾ

ਸਫ਼ਾ	ਸਤਰ	
੪੧	੨੫	ਲਟ੍ਹੂਹੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵਾਲਟ੍ਹੂਹਾ ਪੜ੍ਹੋ ।
੧੦	੨੨	ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੀਨਾਨਗਰ ਪੜ੍ਹੋ ।
੯੧	੧੩	ਰਹੀਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਵਿੰਦਪੁਰਾ ਲਗਾਓ ।
੯੨	੧੮	ਬੋਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਬੂਹ ਪੜ੍ਹੋ ।
੯੫	੧੮	ਮਖਾਲੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮਘਿਆਲਾ ਪੜ੍ਹੋ ।
੧੦੧	੫	ਝੰਗਸਿਆਲ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੇ ਝੰਗ ਲਗਾਓ ।
੧੦੨	੧੧	ਖਪੋਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਖੀਵਾ ਪੜ੍ਹੋ ।
੧੩੭	੧੫	ਡੇਰੇ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਡਾਇੜਾ ਪੜ੍ਹੋ ।

A GEOGRAPHICAL DESCRIPTION

OF THE PANJAB.

Name and Boundaries.

ਇਸ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਬੰਨਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਕਿੰਉ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ ਦਾ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਦਾ, ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਚੁੜਾਈ ਸਮੇਤ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਉਘੇ ਨਗਰਾਂ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ, ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਅਰ ਮੇਵਿਆਂ ਅਰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਜੋ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਲੋਕ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਪੁਰ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਤੀਜੇ ਇਕਲੀਮ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਸਤਲੁਜ ਤੇ ਲੈਕੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੀਕ ਇਕ ਸੌ ਅੱਸੀ ਕੋਹ, ਅਰ ਤਿਸ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਭਿੰਬਰ ਤੇ ਲੈਕੇ ਚੋਖੰਡੀ ਤੀਕਰ, ਜੋ ਸਤਗੜੇ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਛਿਆਸੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਸਰਹਿੰਦ, ਉੱਤਰ ਕਸਮੀਰ, ਦੱਖਲ ਸਰਕਾਰ ਅਜਮੇਰ, ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ

ਮੁਲਤਾਨ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਇਸ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੋਕੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਉ ਲੰਘਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁੰਢ ਸਭਨਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਖੇ ਹੈ॥

The River Satluj.

ਪਹਿਲਾਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਿਹੜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਹੈ; ਹਿੰਦੀ ਸਾਸਤਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਨੂੰ ਸਤੁੱਦਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਭਵਾਨੀ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਪਰ ਪੱਕ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਚੀਨ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹਦ ਵਿਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਛੰਭ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨ ਭਲਾਉ ਅਤੇ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਭਲਾਉ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਅਟਕਲ ਮੂਜਬ ਪੈਂਤਾਹਲੀਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸੁੰਬ ਫੁਟਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਗਲਾ ਕੋਟੋਂ, ਜੋ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਉੱਘੀ ਜਾਗ਼ਾ, ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸੀ ਭਲਾਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ, ਦਰਿਆਉ ਅਟਕ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਹੋਰ ਨਿਰਉਘੇ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਉਸ ਛੰਭ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦਿਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਏਹ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਤਾ ਠੀਕ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ, ਉਸ ਛੰਭ ਥੀਂ ਨਿਕਲਕੇ, ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਜਿਲੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਪਿਛੋਂ ਕਹਿਲੂਰ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਚਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੇ ਪੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰੋਪੜ ਕੋਲ ਆਕੇ ਫੇਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਅਗੇ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਲੁਦੇਹਾਲੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਤਦ ਲੁਦੇਹਾਲਾ ਹੀ ਰਾਜ ਘਾਟ ਸੀ; ਅਤੇ ਹੁਲ ਇਹ ਸਹਿਰ, ਅੰਗਰੇਜਾਂ ਸਾਹਬਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਹਬਾਂ ਨੈ

ਉਥੇ ਇਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਕੇ, ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦ ਬਨਾਇਆ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਭਲਵਲ ਨਗਰ ਦੇ ਪਾਹ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਹੁਲ ਸੰਮਤ ੧੮੪੦ ਬਿਕੱਰਮਾਜੀਤੀ, ਅਤੇ ੧੭੮੩ ਈਸਵੀ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਰੋਪੁੜ ਹੇਠੋਂ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਅਰ ਲੁਦੇਹਾਲੇ ਦੀ ਵਲੋਂ ਹਟਕੇ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਨੂੰ ਰੁਕ ਕਰਕੇ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਲ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਫੇਰ ਭਲਵਲ ਦੇ ਨੇੜੇਤੇੜੇ ਆਪਲੀ ਅਗਲੀ ਜਾਗਾ ਫਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਗੁਜਰਾਲ ਵਿੱਚੀਂ ਹੋਕੇ, ਹਰੀਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੀਚੇ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

The River Biáh. (*Urdú*, Bías.)

ਦੂਜਾ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ, ਜੋ ਹਿੰਦੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਆਸਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਭਵਾਨੀ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਸ ਸਰ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਭਲੀਆਉ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਿਆਹ ਕੁੰਡ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੁਲੂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਮੰਡੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੁਕੇਤ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਹੱਦੋਂ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਖਾਲ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਨਦੌਲ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਿਰ ਨਗਰਕੋਟ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੱਤ ਅਬਾਦ ਸਾ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਉੱਜੜ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੂਰਪੁਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਸਹਿਰ ਕਾਨੂਵਾਹਲ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਵਡਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਛੇ ਕੋਹ ਚੌੜਾ, ਅਰ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਲੰਬਾ, ਜੋ ਸੀਂਹ, ਅਰ ਚਿੱਤੇ, ਅਰ ਗੋਇਨਾਂ, ਅਰ ਪਾਹੜੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਸੁੰਬ ਫੁਟ-

ਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਵਿਖੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਛੰਭ ਹਨ, ਜੋ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਲੋਕ ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੈਜਾਕੇ ਵਟਾਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਤੀਕੁਰ ਬੇਚਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਸਬੇ ਕਾਨੂਵਾਹਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਬੇਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਵਡੀ ਢਾਬ ਹੇਠ ਇੱਕ ਵਡੀ ਛੰਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਜਲਾਲਦੀਨ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਸਨ; ਹੁਲ ਓਹ ਢੈ ਢੂ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਇਰੇ ਬਾਕੀ ਹਨ। ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਸੱਕੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਝੱਲ ਵਿਚ ਛੰਭਾਂ ਵਿਖੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ, ਜਿਹੇ ਕਿ ਨਾਪੇ, ਸੰਘਾੜੇ, ਅਤੇ ਸਾਲਬ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਬੂਟੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਝੱਲ ਜਿਹੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਹੋਰਥੇ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਇਸ ਝੱਲ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸਿਓਂ ਲੰਘਕੇ ਸਹਿਰ ਰਹੀਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਕਸਬੇ ਵੈਰੋਵਾਲ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਏਹ ਦੋਨੇ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਧਨਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਦੇ ਪੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਥੋਂ ਇੱਕ ਦੱਖਲ ਦੀ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਦੂਜਾ ਲਹਿੰਦੀ ਵਲ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਅਰ ਖਾਈ ਵਿਚੀਂ ਹੋਕੇ ਫੇਰ ਕਿਤਨਿਆਂਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਜਾਕੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਤੇਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿੱਚੀਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਘਾਰਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬਹਾਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਅਰ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਨਾਲ, ਜੋ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿ-

ਆਉ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ ਪਹਾੜੋਂ ਲੈਕੇ ਦਯਾਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪੇਤਲਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਸ ਥੀਂ ਅਗੇ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਹਜਾਰ ਗਜ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਊ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਇੱਧਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਨੇੜੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਜੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ, ਤਾਂ ਛੇਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਿਮੀਨ ਦੇ ਨਿਚਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਸੁੰਞ ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਬੇਲੇ ਕਾਹ ਅਰ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਬਰਾਬਰ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲੋਂ, ਅਤੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਚੀ ਅਰ ਟਿਬੇ ਟਿਬੇ ਹੈ॥

The River Rávi.

ਤੀਜਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ; ਜਿਹ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਦੀਮੀ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਐਰਾਵਤੀ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਭਦਰਾਲ ਅਰ ਮਨੋਮਨੇਸ ਦੇ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਚੰਬੇ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਛੰਭ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਮਹਾਂਦੇਉ ਦਾ ਤਲਾਉ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਚੰਬੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਅਮਲ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਦੂਰ ਤੀਕੁਰ ਸਾ, ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਦਾ ਹਾਂਸਲ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ; ਪਰ ਹੁਲ ਉਹ ਨੱਗਰ ਸਰਕਾਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਵਿਖੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਖਾਲ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਰਸ ਦਾ ਪੱਥਰ ਬੀ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਅਜਾਲੀ, ਦੁੰਬਿਆਂ ਬਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੁਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬੰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਦ ਓਹ ਬਾਹਰੋਂ ਚਰ ਚੁਗਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ

ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਸੋਇਨੇ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਚੰਬੇ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਉੱਪੁਰ, ਪੱਥਰ ਅਰ ਲੱਕੜਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਪੁਲ਼ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪੁਲ਼ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਪਾਹੀ ਉਥੇ ਸਦਾ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਲ਼ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਇਕ ਰਸਤਾ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਰਾਹ ਚੀਨ ਨੂੰ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਹ ਖੜਾ ਦੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਦਾਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਸਾਫਰ ਲੋਕ, ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਿਨਾ ਉਸ ਪੁਲ਼ ਥੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਮਸੂਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਚੰਬੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ ਬਸੋਹਲੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸਹਿਰ ਸਾਹਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਨਿੱਕਲ਼ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੇਠ ਮਾਧੋਪੁਰ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੇਂ ਹੀ, ਇਕ ਨਹਿਰ ਜੋ ਲਹੌਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਕੱਟ ਲਿਆਏ ਹਨ; ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੈ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਾਰੀ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਆਵੇਗੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ, ਪਠਾਲਕੋਟ ਅਰ ਕਲਾਨੌਰ ਅਰ ਪਸਰੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਗਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ, ਪੱਛਮ, ਅਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਪਾਤਸਾਹੀ ਪੁਰਾਲੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਢਾਹ ਲਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਕੰਧ ਅਰ ਬੰਨ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਪਾਸੇ ਔਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ਼ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ, ਚੂਨੇ ਅਰ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪੁਰ ਬਹੁਤ ਮਾਜਾ ਖਰਚ ਹੋਈ ਸੀ, ਸੋ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਕੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ;

ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਨ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸੀ; ਅਤੇ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤੇ ਲਾਕੇ ਦਰਿਆਉ ਉਸ ਮਦਾਨ ਵਿਖੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹਦਰੇ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਬਿੱਥ ਦੋਹੁ ਕੋਹ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਦੇ ਉਹ ਦਰਿਆਉ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਸੀਤ ਦੇ ਬਗਲ ਹੇਠ ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਉਸ ਮਦਾਨ ਦੇ ਗੱਭੇ ਗੱਭੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੰਧ ਖਰਾਬ ਕਰ ਸਿੱਟੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚੋਂ, ਜਿੱਥੇ ਵਡਾ ਬੇਲਾ ਅਤੇ ਅੱਡ ਡਰਾਉਲੀ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਇਕ ਅਚਲਲੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਤੀਰ ਵਾਂਙੂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਬਲ ਬਿੰਗ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਧਰੀਓਂ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਥਰ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਪਾੜਾ ਤੀਰ ਭਰ ਦੀ ਬਾਟ ਲਗ ਹੈ; ਪਰ ਉਥੋਂ ਡੂੰਘਾ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਰ ਅੱਡ ਸਹਿਜੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ; ਬਲਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਿੱਪਲ, ਬੋਹੜ, ਅੰਬ, ਅਰ ਖਜੂਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਰ ਤਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪਾਲੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸਿੱਧ-ਨੈ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ, ਸਿੱਧ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿੱਧਾ, ਅਤੇ ਨੈ ਦਾ ਅਰਥ ਦਰਿਆਉ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਚਲੰਬੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਅੱਠ ਕੋਹ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਜਿਹ

ਨੂੰ ਰਾਮਚੌਂਤੜਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਫੇਰ ਖਿੰਗਾਤੜਿੰਗਾ ਹੋਕੇ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਵਾਂਙੂ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹਕੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਸਰਥ ਦੇ ਪੁੱਤ ਰਾਮ ਅਰ ਲਛਮਣ ਇਸ ਸਥਾਨ ਪੁਰ ਪਹੁਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਚਲੰਬੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡੋਂ ਅਸਨਾਨ ਲਈ ਜਲ ਵਿਖੇ ਵੜੇ, ਅਤੇ ਤਰਦੇ ਤਰਦੇ ਰਾਮਚੌਂਤੜੇ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਭੋਕੁਰ ਗਏ, ਅਪਰ ਆਪਣੇ ਬਸਤਰ ਦਿਸਟ ਹੇਠ ਰੱਖੇ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਵਹਿਲ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਅੜੇ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਬਿਸਵਾਸ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਰਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸੱਕਰਵਾਹ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਕਿਸੀ ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਉਥੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਤਦ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਚਲਦਾ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਇਕ ਨਹਿਰ ਦਰਿਆਓਂ ਪਟਵਾਕੇ ਸਿੱਧੀ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਹੇਠਦੀਂ ਬਹਾ ਦਿੱਤੀ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਪੱਟਣ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਆਟੇ, ਘੀਉ, ਅਰ ਸੱਕਰ ਦੇ ਉਥੇ ਫੇਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਆਮ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਨਹਿਰ ਪੱਟੇ, ਜਿਤਨਾ ਉਸ ਤੇ ਖਾਹਦਾ ਜਾਵੇ, ਤਿਤਨਾ ਇਸ ਫੇਰ ਵਿਚੋਂ ਲੈਕੇ ਬੇਸੱਕ ਖਾਵੇ; ਸੋ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਸੱਕਰਵਾਹ ਨਾਉਂ ਪੈਗਿਆ। ਅਤੇ ਕਿਤਨੇਕੁ ਚਿਰ ਪਿੱਛੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਕਤ ਨਾਲ ਵਡਾ ਦਰਿਆਉ ਬੀ ਉਸੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਪਿਆ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਸਿਰਤਲਵਾਈ ਹੋਕ ਕਰਕੇ ਪਾਲੀ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਦੋਹਾਂ ਕੰਢਾਂ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਕਰੜੀ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਦਰਿਆਉ ਸਿੱਧਾ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਕੀ ਜਾਲਜੇ। ਹਿੰਦੂ ਉਸ

ਰਾਮਚੌਂਤੜੇ ਨੂੰ ਪੂਜਾਸਥਾਨ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਦੀ ਲੋਟ ਹੈ, ਲਛਮਲ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਰਾਮਚੌਂਤੜਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ ਸੁੱਧੂ ਦੀ ਸਰਾਂ ਹੇਠ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਫਾਜਲਸਾਹ ਨਾਮੇ ਨਗਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ, ਜੋ ਸਰਦਾਰਪੁਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਹੈ, ਝਨਾਉ ਅਰ ਬਹਿਤ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਤਿੰਨੇ ਦਰਿਆਉ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਤਿੰਮੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਗਿਰਦਿਓਂ ਲੰਘਕੇ ਬਹਾਉਲਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ, ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਨਾਲ, ਜੋ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਪੰਜਨੱਦ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ॥

The River Jhanáu. (*Urdú*, Chanháb.)

ਚੌਥਾ ਝਨਾਉ ਦਾ ਦਰਿਆਉ। ਇਹ ਵਡਾ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਗਾਹਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹ ਨੂੰ ਚੰਦਰਭਾਗਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੋਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨੈ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਨਾਉਂ ਪਾਇਆ ਹੈ; ਇਕ ਭਾ ਦਰਿਆਉ ਚੰਦਰ, ਜੋ ਚੀਨ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦਰਿਆਉ ਭਾਗਾ, ਜੋ ਤ੍ਰਿਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਕਸਟਵਾੜ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਚੰਦਰਭਾਗਾ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਥੋਂ ਭਾਲ ਭੂਪਾਲ ਦੇ ਰਸਤੇ, ਤਿਰਕੁਟੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਜੋ ਜੰਮੂ ਦੇ ਭਾਬੇ ਹੈ, ਹੋਕੇ,

ਅਰ ਸਹਿਰ ਅਖਨੂਰ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ, ਉਥੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਲੋਲਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫੇਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਸੋਧਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਹਜਾਰੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਚਲਿਓਟ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੀਚੇ, ਜੋ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਵਿਚਦੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਸਹਿਰ ਸ਼੍ਰੰਗਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

The River Bahit, or Jihlam.

ਪੰਜਵਾਂ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਜਿਹਲਮ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ, ਵੀਰਨਾਗ ਦੇ ਕੁੰਡ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਮੂਲਖ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਦੇ ਸਹਿਰ ਪਾਹ, ਕੁੰਡ ਅਨਨ ਦਾ ਪਾਲੀ, ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਸਣੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਲਕੇ ਦਰਿਆਉ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੈਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਚੁਸਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਮਿਲਕੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਦੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਦੋਂ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦਾ ਰਾਜਧਾਮੀ ਹੈ, ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਉਸ ਉਤੇ ਸੱਤ ਪੁਲ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਮੁਜੱਫਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਦਰਿਆਉ ਤਿੱਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਆਕੇ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਥੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਖਲੀ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਖੇ, ਦਰਿਆਉ ਕਿਸਨਗੰਗ ਉਹ ਦੇ ਸੰਗ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਖੱਖੜਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਲੰਘਕੇ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਦੇ

ਨਗਰ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਲੰਘਕੇ, ਪਹਿਰੋਂ ਅਰ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਵਿਚਦੋਂ ਹੋਕੇ, ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੇਠ ਜੋ ਚੌੜਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਝਨਾਉ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਝੰਗਸਿਆਲਾਂ ਤੇ, ਜੋ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਸੱਤ ਕੋਹ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਬਸਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਏਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲਜਾਲ ਦਾ ਇਹੋ ਠਿਕਾਲਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਦਾ ਦਰਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਮਲਕਾਲਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਬੀਬੀ ਹੀਰ, (ਕਿ ਜਿਹ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਘਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਕਬੀਸਰਾਂ ਨੈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਹ ਦੇ ਝੇੜੇ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਨਾਂ ਬੈਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ,) ਉਸ ਪਿੱਪਲ ਮਲਕਾਲੇ ਨਾਲ ਪੀਂਘ ਪਾਕੇ ਆਪਲੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਸੰਗ ਝੂਟਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ॥

The River Sindh or Abásín, or Aṭak.

ਛੇਵਾਂ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਬਾਸੀਨ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਲਦੇ। ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਦਰਿਆਉ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿਪਟ ਤੁੰਦ ਅਰ ਤੇਜ; ਕਦੇ ਗਾਹਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਹਿੰਦ ਅਰ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ; ਬਲਕ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਪਾਰ ਲੰਘੇ, ਸੋ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜਲਾ ਧਰਮਛੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਿਕਾਸ, ਕਿਲਮਾਕ ਦੀ ਬਲਾਇਤ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ

ਹੈਂ; ਪਰ ਮਾਤਬਰਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿ ਆਏ ਹਨ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਹ ਬੀ ਉਸੀ ਮਾਨ ਤਲਾਉ ਵਿਚੋਂ, (ਜਿਹ ਦਾ ਜਿਕਰ ਅਗੇ ਸਤਲੁਜ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਵਿਖੇ ਲਿਖ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ,) ਨਿੱਕਲਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੁ ਉਥੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਕਾਸਗਰ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ ਕਾਫਰਸਥਾਨ, ਅਰ ਕਸਮੀਰ, ਅਰ ਪਖਲੀ, ਅਰ ਦਮਤੋੜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਯੂਸੁਫਜਈਆਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੋਂ, ਅਟਕ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ, ਜੋ ਪਸੌਰ ਤੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਉਰੇ ਹੈ, ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦਾ ਦਰਿਆਉ, ਜੋ ਲੰਡਾ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਹੋਰਨਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸਭੇ, ਅਟਕ ਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਉਪਰੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਅਟਕ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਪਾਟ ਘੱਟ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਲੋਟ, ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਡਾ ਪੱਥਰ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕਦੇ ਬੇੜੀ ਉਸ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਖਾਵੇ, ਤਾਂ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਵੇ; ਸਦਾ ਲੋਕ ਉਸ ਪੱਥਰ ਵਲੋਂ ਡਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਜਲਾਲੀਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਲਾਲੀਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਿਆ, ਜੋ ਇਕ ਬਾਰੀ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਚੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਚਾਲਕ ਦੂਜੀ ਬੇੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਸਨ, ਉਸ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਟੱਕਰੀ, ਅਤੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਡੁੱਬ ਗਈ; ਤਦ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਹੱਸਕੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਪੱਥਰ ਬੀ ਜਲਾਲੀਆ ਹੋਇਆ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਜਲਾਲੀਆ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਠਾਲ ਸੀ, ਜੋ ਧਾੜਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਾਲ ਨੂੰ ਬੀ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਸੋ ਅਕਬਰ ਪਾਤ-

ਸ਼ਾਹ ਨੈ ਉਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਲਾਲੀਆ ਆਖਿਆ ਸਾ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲਾਕੇ ਉਸ ਪੱਥਰ ਦਾ ਉਹੀ ਨਾਉਂ ਚਲਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਇਥੋਂ ਲੰਘਕੇ, ਖਟਕ ਦੇ ਪਠਾਲਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚਦਿਓਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੀਲਾਬ ਦੇ ਘਾਟ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਮਖੰਡ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਹੋਕੇ ਕਾਲੇ ਬਾਗੀਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿਪਲੀ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲੰਘਕੇ, ਥਲਾਂ ਵਿਚਦਿਓਂ ਇਸਮਾਇਲਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਨਕੇਰੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਲੰਘਕੇ ਡੇਰੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦੇ ਥੀਂ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੂਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਗਾਜੀਖਾਂ ਅਰ ਜਾਮਪੁਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਾਂ ਉਥੋਂ ਟੱਪਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਾਗਾ ਪੰਜਨੱਦ ਅਰ ਅਟਕ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਤਿਹੁੰ ਚਉਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟ ਮਿੱਠਲ ਦੇ ਪਾਹ, ਕਾਜੀ ਸਾਹਬ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਹੇਠ, (ਜੋ ਇਕ ਚੰਗਾ ਲੋਕ ਸੀ,) ਪੰਜਨੱਦ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ, (ਜੋ ਸਭਲੁਜ, ਰਾਵੀ, ਬਿਆਹ, ਝਨਾਉ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਹੈ,) ਆਕੇ ਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਇਥੋਂ ਛੇਓ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਬਹਾਉਲਪੁਰਜੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਇਖਤਿਆਰਖਾਂ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਰਾਰ ਉਹ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਰਾਜਲਪੁਰ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਰ ਇਸੀ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਸਬਬ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦਾ ਬੀ ਸਿੰਧ ਹੀ ਨਾਉਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਰੋਹੜੀ ਦਾ ਸਹਿਰ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੇ ਉਰਾਰ, ਭੱਖਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਕਾਰਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਤੇ ਪਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹਨ, ਸੇਲਾਂਕ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨੋਂ ਬਲੋ-

ਚਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਜਾ ਵੜਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਅਗੇ ਇਰਾਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰ ਤੀਕੁਰ ਦਰਖਤ ਅਰ ਬੇਲਾ ਅਰ ਝੱਲ ਹੀ ਲਗਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਭੱਖਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪੁੰਜਕੇ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਕਿਲਾ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੁਲ ਇਹ ਕਿਲਾ, ੧੮੩੯ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਉਲਤਾਲੀ ਸਨ ਈਸਵੀ ਤੇ ਲਾਕੇ, ਸਰਕਾਰ ਕੰਪਨੀ ਅੰਗਰੇਜ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਅਮਲ ਅਰ ਕਾਬੂ ਅਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਸੀਸਤਾਨ ਦੀ ਬਲਾਇਤ ਦੇ ਰਸਤੇ, ਠੱਠੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਠੱਠਿਓਂ ਤੀਹ ਕੋਹ ਲਾਹਰੀ ਬੰਦਰ ਦੇ ਕੋਲ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਖੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

General Division of the Country.

ਪਰੰਤੁ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਇਨਾਂ ਛੇਆਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਬਬ, ਪੰਜਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਖੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਦੁਆਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਦੁਆਬੇ ਦਾ, ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ, ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ; ਉਹ ਧਰਤੀ ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਅਰ ਬਹਿਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦਾ ਦੁਆਬਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੋ ਬਹਿਤ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਪੋਠੋਵਾਰ ਦਾ ਦੁਆਬਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮੁਲਖ ਝਨਾਉ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੁਆਬਾ ਰਚਨਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇਸ ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਬਿਆਹ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਾਰੀ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦਾ ਦੁਆਬਾ, ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਪੰਜੋ ਦੁਆ-

ਬੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਅਤੇ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਮੁਲਖ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਿਰ ਅਰ ਨੱਗਰ, ਅਰ ਅਲਗਿਲਗ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ, ਨਾ ਤਾ ਬਹੁਤ ਤੱਤੀ ਹੈ, ਅਰ ਨਾ ਬਹੁਤ ਠੰਢੀ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪਾਲਾ ਬੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਜੋ ਅੱਗ ਸੇਕਿਆਂ ਬਾਝ ਨਾ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ; ਅਤੇ ਬਰਫ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ; ਅਤੇ ਨਾ ਇਤਨੀ ਗਰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਦੋਂ ਲੰਘ ਜਾਵੇ; ਬਲਕ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਪੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਬਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਬਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬੰਗਾਲੇ ਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਥੁਹੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੇਵੇ ਭਾਵੇਂ ਇਰਾਨ ਤੁਰਾਨ ਵਰਗੇ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਤਾਂ ਭੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਫਲ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਲੋਖੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਆਬ ਹਵਾ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਹੈ, ਇਕ ਦੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ; ਨਿਰਾ ਬੋਲੀ ਅਰ ਭਰਾਵੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕੁਛ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ ਬਾਹਲੇ ਬੰਦਗੀ ਅਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਦਰ ਭਾਉ, ਅਰ ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ, ਅਰ ਖਾਲਸ ਪਿਆਰ ਵਿਖੇ ਬੇਰਿਆ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰੀ ਬੇਗਰਜ ਖਾਤਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

چہ پنجاب انتخاب ہفت کشور
قسم خوردہ بخاکش آب کوثر
فضائے نشۂ مستی ہوایش
زمین و آسمانہا خاک پایش

ਇਨਾਂ ਪਾਰਲੀ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਵਾਹ ਵਾਹ! ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਆ ਅਨੂਪ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਸ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਇਕਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੇਸਰ ਦੇ ਜਲ ਨੈ ਸੁਗੰਦ ਖਾਹਦੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਬਾਉ ਥੀਂ ਆਦਮੀ ਮਸਤੀ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਅਰ ਅਕਾਸ ਸੱਭੇ ਉਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹਨ!

The First Duába—Bist Jalandhar.

ਪਹਿਲਾ ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ। ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਸੋਂ ਅਰ ਖੇਤੀ-ਪੱਤੀ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਖੇ ਕਿਧਰੇ ਰੇਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਰ ਥਾਤ ਕਿਧਰੇ ਖੇਤੀ ਬਾਹਰੀ ਭੋਂ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਪਾਲੀ, ਅਰ ਖੇਤੀ, ਅਰ ਨਹਿਰਾਂ, ਅਤੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, (ਜਿਹੇਕੁ ਅੰਬ ਅਰ ਖਜੂਰਾਂ ਹਨ,) ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦੀ, ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਖੇ, ਇਤਨੀ ਬੁਤਾਇਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਉਥੋਂ ਦਾਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਲ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬੀ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ, ਮਹਿੰਗ ਦੀ ਬਲਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਰਨਾਂ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ; ਸਗੋਂ ਅਨਾਜ ਬੇਚਕੇ ਧਨਮਾਨ ਬਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੰਨਾ ਅਰ ਕੁਪਾਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੀਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗੁੜ, ਸੱਕਰ, ਸੁਪੈਦ ਰੰਗ, ਅੱਤ ਮਜੇਦਾਰ ਅਰ ਉਮਦਾ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਕਾਬੁਲ, ਕਸਮੀਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

The Minor Streams.

ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਖੇ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸਭ ਛੱਤੀ ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਬੇਈਆਂ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਛੱਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਚੌਬੀ ਤਾਂ

ਸਦਾ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜੋ ਵਡੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਈਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਕਾਲੀ ਬੇਈਂ ਸਦਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸਤਲੁਜ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਚਿੱਟੀ ਬੇਈਂ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਵਡੀ ਭਯਾਲਕ ਬੇਈਂ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਚੀਕ਼ਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਸਬਬ, ਘਾਟ ਛੁੱਟ ਹਰ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸੱਕੀਦਾ। ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਆਂ, ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਤਦ ਬੇੜੀ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸੱਕੀਦਾ। ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨਾਂ ਕੇ ਬੀ ਲੰਘਲਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਫੇਰ ਬਰਸਾਤ ਦੇਂ ਪਿਛੋਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਰੇਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

The Extent of the Jalandhar Doab.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ, ਸਾਰਾ ਅਠਾਹਟ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। ਵੈਰੋਵਾਲ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜੋ ਬਿਆਹ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ, ਫਿਲੋਰ ਤੀਕ਼ਰ, ਜੋ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

The Towns of the Jalandhar Doab.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ, ਅਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਭੀ ਅਲਗਿਲਭ ਹਨ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਸਾਰਾ ਮੱਠ ਮਹਾਲ ਹੈ; ਅਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜਿਮੀਨਾਂ, ਅਰ ਸਾਮੀਆਂ, ਅਰ ਰੋਕ਼ੜ, ਅਰ ਕਿਲਿਆਂ, ਅਰ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੇਰਵਾ, ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਬਾਜਿਆਂ

ਨਗਰਾਂ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਬੇਰਵਾ, ਜੋ ਹੁਣ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

Sultánpur.

ਕਸਬਾ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਦਿਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਅਰ ਹੋਰ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਔਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸਾਹ, ਨਿਕਲੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਸਾ; ਇਸ ਲਈ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰੜਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਸਨ; ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਰ ਘਰ ਅਜੇ ਬੀ ਹਨ, ਅਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅਰ ਦਰਵੱਜਾ ਕੁਛ ਬੀ ਹੈ ਨਹੀਂ; ਅਗਲੀਆਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅੰਬਾਰੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੱਕੀ ਸਰਾਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੋਕੁ ਬਜਾਰੂ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਉਹੋ ਸਰਾਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਲੀ ਦੀ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਾਲੀ ਬੇਈਂ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਉਸ ਪੁਰ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਪੱਕੇ ਪੁਲ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਓਹ ਦੋਨੋ ਟੁੱਟ ਫੁੱਟ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਉਥੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਸੱਤ ਕੋਹ ਦੱਖਣ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਲਤੇ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਦਰਿਆਉ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

Rái ki Talwandi.

ਰਾਇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਕਾਦਰਬਖਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ, ਜੋ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦਾ ਦਿਵਾਨ ਸਾ, ਸਹਿਰ ਵਰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਹਵੇ-

ਲੀਆਂ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਪੱਕੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ, ਸਭ ਕੁਛ ਬਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਪਰ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਮਰਨੇ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਈ॥

Sekhúpur.

ਸੇਖੂਪੁਰ, ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਹਟਿਆ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਪੱਕੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸੀਆਂ; ਅਤੇ ਸੇਖੂਪੁਰ ਦਾ ਆਪਲਾ ਜੁਦਾ ਪਰਗਲਾ ਸਾ; ਹੁਲ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ, ਨਿਰੇ ਝੁਗੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਉੱਜੜ-ਕੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਸਿਆ ਹੈ॥

Kapúrthalá.

ਕਪੂਰਥਲਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੇਖੂਪੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਲੀ ਜਾਗਾ ਠਾਲੇ-ਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਬੇਮੀ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸੀ ਜਿਲੇ ਦਾ, ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਖੇ, ਫੌਜਾਂਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਇਸੀ ਕਪੂਰਥਲੇ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਦਾ ਮੁਲਖ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਡੀਕੁਰ, ਆਪਲੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਲਿਆਇਆ। ਹੋਰ ਗਲਾਂ ਭਾ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਉਹ ਸੂਰਮਗਤੀ ਅਰ ਦਾਤਾਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ; ਇਸੀ ਕਰ-ਕੇ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਪਾਹ ਆਕੇ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ; ਅਤੇ ਉਹ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਨਾਮ ਕਿਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਇਕ ਸਹਿਰ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਵਿਚ ਆਕੇ ਬਸੇ। ਜਾਂ ਜੱਸਾਸਿੰਘ ਆਹ-

ਲੁਵਾਲੀਆ ਮੁਲਖ ਲੈਲ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕਰਕੇ ਉਠਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੈ ਰਾਇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਕੋਲੋਂ ਲੜਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਖੁਹ ਲਿਆ। ਅਤੇ ਹੁਲ ਉਹ ਸਹਿਰ, ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਸ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਉਮਦਾ ਬਾਗ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬੀ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ ਬਲਵਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਮਉ ਦੇ ਘਾਟੋਂ ਬੀਹ ਕੋਹ ਹੈ॥

Kartárpur.

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਹਿਰ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪੱਕਾ, ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਵਡੀਆਂ ਸੁਹਲੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨਗੀਆਂ; ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦਰਸਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪੱਕਾ ਬਾਗ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਅਰ ਦੇ ਕੱਚੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੁਲ ਭੀਕੂ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਹੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲ ਹੈ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

Jalandhar.

ਜਲੰਧਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਲਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਦੀਮ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਭਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਸੀ। ਅਤੇ ਹਮੇਸਾਂ ਤੇ ਲਾਕੇ ਅਸਰਾਫਾਂ ਅਰ ਆਲਮਾਂ ਅਰ ਭਲੇ ਮਾਲਸਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਬਾਗ, ਅਰ ਬਹੁਤ ਪੱਕੇ ਮਕਬਰੇ ਸਨ; ਹੁਲ

ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਛੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ, ਜੋ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹਟਾਂ ਛਾਈਕੁ ਹਜਾਰ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਕਪੜੇ ਅਰ ਹੋਰ ਬਸਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬਿੱਕਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਕਰਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਤਿਨਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਬਹੁਤੇ ਬਰੱਕੀ ਪਠਾਲ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਬਾਗ ਹਨ, ਅਰ ਉਥੇ ਦੇ ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਮਿਠੇ ਅਰ ਮਜੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਪਰਗਲੇ ਵਿਖੇ ਹਰਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਬੀਹ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਬੀ ਬੀਹ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Aláulpur.

ਅਲਾਉਲਪੁਰ ਪਠਾਲਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਹ ਅੱਲਾਉਲਖ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਪ ਦਲਾਉਰਖਾਂ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਲਾਉਰਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਰੱਖਿਆ ਸਾ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਡੀਆਂ ਸੁਹਲੀਆਂ ਅੰਬਾਰੜਾਂ ਪਠਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਪਠਾਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਓਹ ਫੌਜਾਂਵਾਲੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਾਂ ਰਜਬਲੀਖਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਬਾਰੀ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਉਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਜੋਰ ਨਾਲ੍ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅਰ ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਲਹੌਰ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਲਸਕਰ ਵਿਚ ਵਡੀ ਮੁਆਰੀ ਨਾਲ੍ ਮਰ ਗਿਆ ॥

Siámchurásí.

ਸਿਆਮਚੁਰਾਸੀ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੀਆਂ ਬਾਜੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਕੱਚੀਆਂ, ਅਰ ਬੁਰਜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਸੀਕੁ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਖੇ, ਇਸ ਕਸੰਬੇ ਵਿਚ ਅਬਦੁਲਨਬੀ ਨਾਮੇ ਇਕ ਵਡਾ ਈਸੁਰਪੂਜਕ ਪੁਰਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਮੂੰਹੋਂ ਹਿੰਦੂ ਥਾ; ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ ਕਿਸੇ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਅਰ ਉਹ ਦੀ ਦਯਾ ਨਾਲ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਲਿਖੇ ਪੜੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਅਰਬੀ ਦੀਆਂ ਬੈਤਾਂ ਬਲਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ; ਅਤੇ ਉਨ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਬੇਦਾਂਤ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬੀ ਆਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਚੜਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਚੋ ਹੈ; ਉਹ ਕਦੇ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਕਦੇ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰਕੇ ਵਹਿ ਤੁਰਦਾ ਹੈ॥

Ṭándá.

ਟਾਂਡਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਪਠਾਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਥੇ ਪੱਕੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਅਗੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਬੀ ਪਠਾਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਹੇਠ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਤੀਹ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ, ਜੋਧਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਨੈ ਜੂਨੁਸਖਾਂ ਪਠਾਲ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਾ, ਪਕੜ ਲਿਆ; ਅਰ ਉਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਥੋਂ ਖੁਹ ਲਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਪਠਾਲ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਲ ਉਹ

ਸਹਿਰ ਸਰਕਾਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਫ਼ਿਰ-ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਹਰ ਪਰਕ਼ਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪਾਲੀ ਦਾ ਨਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸਾਂ ਥੁੜਾ ਥੁੜਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਸੱਤ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਚੌਤੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇ-ੜੇ ਹੀ ਹੋਰ ਦੋ ਸਹਿਰ ਕੋਹ ਕੋਹ ਦੇ ਸੰਨ ਪੁਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਇਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਹਿਜਾਪੁਰ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂ-ਬੇ ਨੈ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਪੁਰ ਬਸਾਇਆ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜਹਿਜਾਖਾਂ ਥਾ। ਅਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਉੜਮੁੜ; ਇਨਾਂ ਦੁਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਬਹੁਤ ਨਹਿਰਾਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਰ ਇਹ ਦੇ ਪਾਹ ਜਾਜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੈ॥

Jájá.

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਹੈ, ਅਰ ਉਸ ਗੁੰਮਜ ਦੇ ਗਡੇ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਥਰ ਗਡਕੇ ਉਸ ਪੁਰ ਸਾਹ ਮਰਦਾਂ ਮੁਰਤ-ਜਾਅਲੀ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਤਲੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Jaṭṭpurá

ਜੱਟਪੁਰਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਜ-ਪੂਤਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ। ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸੱਠ ਖੇੜਾ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਲ ਸਭ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਥੁੜੇ ਜਿਹੇ ਘਰਾਂ ਅਰ ਇਕ ਕਿਲੇ ਤੇ ਬਾਝ, ਜੋ ਇਕ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਛ ਅਬਾਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਜੋ ਹੁਲ ਉਥੋਂ ਸੱਤਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਚਲਦੀ ਸੀ॥

Dasúhá.

ਦਸੂਹਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਾਂਡੁਆਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਪਰ ਉਸ ਸਮੇ ਦੇ ਬੀਤਲੇ ਕਰਕੇ ਵੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਥੇਹ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ; ਫੇਰ ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਬਸ ਪਿਆ। ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਖਾਰਾ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋਕੁ ਸੌ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਬਾਹੀ ਤਾ ਸਹਿਰ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਫੀਲਾਂ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਛੇ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਬਾਹਰਦਿਓਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਛਾਬ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਦੇ ਸੁੰਬ ਫੁਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਬਾਹਰ, ਦਸਾਂ ਬਾਹਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਡਾ ਛੰਭ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪੇ ਆਪ ਪਾਲੀ ਪਿਆ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਕੀ ਜਾਲਜੇ ਉਥੋਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੜ ਪਾਟਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕਾਹ ਬੇਲਾ ਬਹੁਤ ਫੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੀਂਹ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਲੋਕ, ਖੁੱਭਲ ਅਰ ਸੀਹਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਉਥੋਂ ਵਡੇ ਔਖ ਨਾਲ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਚਾਉਲ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕ ਅਰ ਖੁਸਬੋਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਰਾਂ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਬੀ ਉਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਲਬ ਬੀ ਪਾਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਥੰਹ ਤਰਦੀ ਤਰਦੀ ਆ ਲਗਦੀ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਸਚਮੁਚ ਦੀ ਸਾਲਬ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਰੰਗ ਅਰ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅ-

ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਲੀ ਵਿਚ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਪ ਥੀ ਹਨ॥

Mukerián.

ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਇਕ ਕੱਚਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕਾ ਥੀ ਹੈ; ਅਰ ਉਥੇ ਦੀ ਥਾਰਸੀ ਸੇਖਾਂ ਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਅਵਾਲਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਕੋਮ ਦੀ ਮੂਹੀਂ ਅਮਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਹਨਫੀਏ ਨਾਲ, ਜੋ ਮੁਰਤਜਾ ਅਲੀ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਵਾਲ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਥੀ ਨੈ, ਕਾਫਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨੇ ਲਈ, ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬੁਜਰੁਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਹਰੀ ਥਾਣੀ ਕੁੰਮਕ ਲਈ ਆਪਲੇ ਸੰਗ ਲਿਆਇਆ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਵਡਾ ਸਾਰਾ ਤੰਬੂ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਐਵਾਨ ਸਾ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਂ ਓਹ ਲੋਕ ਕਈ ਥਰਸਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰੇ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕ, ਪਤੇ ਅਰ ਪਛਾਣ ਦੀ ਖਾਤਰੰ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸੀ ਤੰਬੂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ; ਤਦ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਹ ਨਾਉਂ, ਅਰਥਾਤ ਆਵਾਲ, ਇਸ ਕੋਮ ਉਪੁਰ ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਲਗਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ; ਪਰ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਅਵਾਲ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਖੇੜੇ ਅਰ ਪਿੰਡ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਜਿਹਲਮ ਦੇਰਿਆਉ ਦੇ ਉਰਾਰ ਪਾਰ ਸੈਕੜੇ, ਬਲਕ ਹਜਾਰਾਂ ਹਨ। ਸੋ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਥੀ, ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਸਬੇ ਜਲੰਧਰ ਅਰ ਲੁਦੇਹਾਲੇ ਦੇ ਲਾਂਭ ਛਾਂਭ ਥੀ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ। ਕਿੱਸਾ ਕੋਤਾ, ਇਹ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋ-

ਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸਾ; ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਤੇ ਜੋ ਅਛੇ ਅਛੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਬਲਿ ਆਏ, ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੇ ਮਰਾਤਬੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅਤੇ ਝੰਡੇ, ਨੌਬਤ, ਅਰ ਫੌਜਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਕਠੇ ਆਲ ਹੋਏ, ਅਰ ਸਹਿਰ ਬਸ ਪਿਆ। ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾਂ ਰਾਜਗਰਦੀ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਹਾਕਮੀ ਬੀ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਈ। ਅਤੇ ਓਹ ਲੋਕ, ਉਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਘਨਜੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਕਈ ਬਾਰ ਲੜੇ; ਓਚੁਕ, ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਗਰਦਸ ਦੇ ਸਬਬ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ, ਕਈ ਉਨਾਂ ਥੀਂ ਕੈਦ ਵਿਚ ਮਰ ਗਏ, ਅਤੇ ਕਈ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਅਰ ਇਹ ਮੁਲਖ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ। ਤਦ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘ ਨੈ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਅੱਧ ਕੋਹ ਪੁਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੜ੍ਹੀ, ਜੋ ਅਫਗਾਨਾਂ ਦੀ ਬਨਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੈਸਿੰਘ ਨੈ ਉਹ ਨੂੰ ਫੇਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਕਰਕੇ ਬਨਾਇਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਛੇ ਗਜ ਤੇ ਬੀ ਚੌੜੀ ਬਨਾਕੇ ਉਹ ਦਾ ਅਟੱਲਗੜ੍ਹ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕੁੰਞ ਸਦਾਕੌਰ ਨੈ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਨਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਲਾਇਆ। ਹੁਲ ਉਹ ਬੀ ਬੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਨ ੧੨੩੬ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਛੱਤੀ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਨਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਰਾਲੀ ਸਦਾਕੌਰ ਤੇ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਰਾਲੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤੱਲਕਾ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਉਹ ਦੇ ਦੋਹਤੇ ਸੇਰਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪਥਰੈਲੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਲੋਕ ਪਾੜ੍ਹਦੀ ਅਰ ਕਠਲਮਨ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ

ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨਾਂ ਜਾ ਚਉਥੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਸੱਨ ਉੱਪੁਰ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ॥

Hájípur and Buddháwar.

ਹਾਜੀਪੁਰ ਅਰ ਬੁੱਢਾਵੜ, ਪਾਹੋਪਾਹ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਸੱਨ ਪੁਰ ਹਨ; ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚਾਰ ਜਾ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੌਕੁ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਨਲਾ ਫਟਕੇ, ਬੁੱਢੇਵੜ ਦੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚੀਂ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਥੀਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕੂਹਲਾਂ ਕੱਟਕੇ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਜਦ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਬਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਉਨਾਂ ਕੂਹਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਲੀ ਦੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਈ ਘਰਾਟ ਉਸ ਨਲੇ ਪੁਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਹਾੜ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਸੁਹਾਉਲੀ ਅਰ ਮੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਕੂਹਲਾਂ ਅਰ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਹਰਿਆਈ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਕਸਮੀਰ ਚੇਤੇ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੁਲਖ ਕੰਢੀ ਦਾ ਮੁਲਖ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਾਜੀਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚੜਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਥੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਦੋਕੁ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ, ਤਲਵਾੜੇ ਦੇ ਘਾਟੋਂ, ਹਾਜੀਪੁਰ ਤੇ ਅੱਠ ਕੋਹ, ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Husiárpur. (*Urdú*, Hoshyárpur.) &c.

ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ, ਅਰ ਹਰਿਆਲਾ, ਅਰ ਭੁੰਗਾ, ਅਰ ਬਹਾਦਰਨਗਰ, ਅਰ ਬਜਵਾੜਾ, ਏਹ ਸਹਿਰ ਕੋਲੇਕੋਲ ਹਨ। ਉਨਾਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਦੋਹਾਂ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਅਛੇ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਧਰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਰ ਅਰ ਹਰੀ, ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ, ਉਸ

ਮੁਲਖ ਵਿਖੇ ਨਹਿਰਾਂ ਅਰ ਕੂਹਲਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਕੁੰਗੂ ਵਰਗਾ ਨਿਰਮਲ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਖ਼ਤ ਗਿਲਤੀਓਂ ਬਾਹਰੇ ਹਨ; ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਭਾ ਇਤਨੇ ਹਨ, ਜੋ ਗਿਲਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ; ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਅਰ ਸੁਆਦਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰਥੇ ਉਹੇ ਜਿਹੇ ਘੱਟ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਸਹੂਰ ਅਰ ਵਡਾ, ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਸਿਆਰਖਾਂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਰ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਨੋ ਸੌ ਹਨ; ਅਰ ਬਜਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਫਰਸ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁਪੇਦ ਬਰੀਕ ਕੱਪੜਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਬੁਲੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰੀਸਾਫ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਖਰੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਚੋ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਜਵਾੜਾ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਛੀ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਹ ਅਗਲੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਹਟਿਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ, ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਕਟੋਚ ਦਾ ਬਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਛੇ ਬੁਰਜ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੇ ਖੂਹੇ ਹਨ। ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਇਸ ਕਿਲੇ ਤੇ ਬਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਬੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

Máhalpur.

ਮਾਹਲਪੁਰ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਦੀ ਬਰੇਬਰ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਜਿਮੀਨ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ ਬਹੁਤ ਚੋਖੀ ਅਰ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਅਰ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਅੱਤ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਰ ਜਾਤ ਦਾ ਅਨਾਜ, ਅਰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਕਮਾਦ ਉਥੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ

ਨਲੇ ਵਗਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਖੇਤੀ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਚਸ਼ਮ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ; ਉਥੋਂ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਉੱਨੀ, ਅਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਥੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਕ ਸੋ ਸਤਾਈ ਪਿੰਡ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ॥

Garhsánkar.

ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ, ਮਾਹਲਪੁਰ ਦੇ ਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਉੱਚੀ ਘਾਟੀ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸੋਕ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਬੇਈਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਇਸ ਨਗਰ ਤੇ ਨੇੜੇ ਦੁਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਸੋਂ ਦੇ ਲਾਗ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਉਸ ਬੇਈਂ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਸਾ; ਹੁਲ ਉਹ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਪੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ; ਬੇਈਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਉਹ ਦੇ ਕੋਲਦਿਓਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੜ੍ਹਸਾਂਕਰ ਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ॥

Ráhon.

ਰਾਹੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਚੇ ਤੱਲੇ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਜਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫਰਸ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਹੱਟਾਂ ਛੋਕ ਸੋ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਹੜਾ ਕੱਪੜਾ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਾਫਤਾ, ਜਾ ਘਾਟੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗਾ ਬੁਲੀਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪੱਕਾ, ਅਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬੀ ਪੱਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਲ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਉਨਾਂ ਖੂਹਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਜੋ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹਨ, ਪੱਚੀ ਗਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਤੇ ਬੀ ਵਧੀਕ ਹੈ; ਪਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦਸਾਂ ਬਾਹਰਾਂ ਗਜਾਂ ਉਪਰ ਮਿੱਠਾ ਪਾਲੀ ਨਿੱਕਲਿ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅ-

ਤੇ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਲੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਕਮਾਦ, ਅਰ ਕੁਪਾਹ, ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ॥

Philaur.

ਫਿਲੌਰ, ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਢਾਹੇ ਪੁਰ, ਇਕ ਪੁਰਾਨਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਲਹੌਰ ਦਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬੀ ਉਸੇ ਪੱਤਨ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਹਟਿਆ ਹੈ; ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰਧਾੜ ਦੇ ਸਬਬ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜਾਂ ਸਾਹਬਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੈ ਉਰਾਰ-ਲੇ ਕੰਢੇ ਲੁਦੇਹਾਲੇ ਵਿਚ ਆਕੇ ਛਾਉਲੀ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਪੱਕਾ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲਾ ਬਲਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਲ-ਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਲੀ ਫੌਜ ਬਹਾਲੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਆਪਲੇ ਮੁਲਖ ਦਾ ਥੰਨਾ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਅਰ ਪੱਕੀ ਖਾਈ ਬਲਵਾਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਲਾ ਠਰਾਇ-ਆ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਹਜਾਰ ਫੌਜ ਉਥੇ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਹੁਲ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਅਰ ਕਾਰਦਾਰਾਂ ਛੁੱਟ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ; ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੁਛ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੌਜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਫੌਜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਰੌ-ਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੱਟਾਂ ਵੇਕੁ ਸੋ ਠੀਕੁਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ॥

Talwan.

ਤਲਵਲ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨੂੰ ਹੇਠ ਉਪਰ ਕਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਹਰ ਜਿਮੀਦਾਰ ਆਪਲੇ ਆਪਲੇ ਘਰ ਵਿਚ

ਨਾਲੇਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ; ਤਾਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਅਨਾਇਤਖਾਂ ਨਾਮੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਫੌਜਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗਰਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਹ ਦੇ ਹੱਥ ਲਗ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੌਰੰਗਖਾਂ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਗੱਦੀ ਸਮਹਾਲੀ। ਨੌਰੰਗਖਾਂ, ਨਬਾਬ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਧਨਮਾਨ ਅਰ ਫੌਜਦਾਲਾ ਥਾ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਘਾਟ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਨ। ਉਸ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਦਾ ਪੋਤਾ ਮਮੂਦਖਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ; ਓੜਕ ਜਾਂ ਉਹ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਆਏ, ਅਤੇ ਫੌਜ ਹਾਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਭਲਵਲ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਮੁਲਖ ਉਹ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ; ਬਲਕ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਅੱਧਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸਬਾਜਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ, ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੁਲਤਾਨਖਾਂ ਉਥੋਂ ਉੱਜੜਕੇ ਨੂਰਮਹਿਲ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੂ ਸਪਾਹਪੁਲੇ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਕੇ ਵਖਤ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ, ਅਰਥਾਤ ਭਲਵਲ, ਦਰਿਆਉ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

Núr Mahil.

ਕਸਬਾ ਨੂਰਸਰਾਂ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਨੂਰਮਹਿਲ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਦਾਗਰਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਭਖਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ; ਅਤੇ

ਕਿਸੇ ਕਬੀਸਰ ਨੇ ਉਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਪੁਰ ਉਹ ਦੇ ਬਲਨੇ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਤੁਕ ਉੱਕਰ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਹੈ॥

آباد شد ز نورجہاں بیگم ایں سرای

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਰਾਂ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੀ ਅਬਾਦ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਮੂਦਖਾਂ ਤਲਵਲੀਏਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲਾ ਚੱਕ ਠਰਾਇਆ। ਹੁਲ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਪਿਛੇ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ; ਉਨ ਓਹ ਦਰਵਾਜੇ ਅਰ ਪੱਥਰ ਦੇ ਤਖਤੇ ਉਥੋਂ ਲਹਾਕੇ, ਅਮਰਿਤਸਰ, ਰਾਮ ਬਾਗ ਵਿਚ ਰਖਵਾ ਲਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ, ਅਰ ਥੁੜੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਹਨ। ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸਾਢੇਕੁ ਤਿੰਨ ਸੌ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਸਾਹਮਲੂਕ ਹਕਾਨੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਜੋ ਮਖਦੂਮ ਜਹਾਨੀਆਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਖੂੰਜ ਵਿਚ, ਸਾਹਫਤੇਅਲੀ ਸਾਹਬ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ; ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਉਥੇ ਦਰਸਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਉਥੇ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਸਲੇ ਪਾਸਲੇ ਸਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਸਭ ਉਥੇ ਆਲ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

Mahitpur and Nakodar.

ਮਹਿਤਪੁਰ ਅਰ ਨਕੋਦਰ, ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ, ਪੱਕੀ ਕੱਚੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਹੈ; ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸੌ ਸੌ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਮਹਿਤਪੁਰ ਪਠਾਨਾਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਨਕੋਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ॥

Hádiábád, Phagwára, &c.

ਹਾਦੀਆਬਾਦ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਹਦਯਾਬਾਦ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਗਵਾੜਾ, ਏਵੇਂ ਸਹਿਰ ਕੋਲੋ ਕੋਲ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉੱਪਰ ਹਨ। ਹਾਦੀਆਬਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਨੀਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਫੌਜਵਾਲੇ ਹੋਕੇ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਕਈਆਂ ਗਰਾਵਾਂ ਸਣੇ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ। ਅਤੇ ਫਗਵਾੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਚਗੱਤੇ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹਗਰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ, ਸਰਦਾਰ ਫਤੇ-ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇ ਅੱਗੇ, ਵਡੀ ਦੌਲਤ ਹਸਮਤ ਵਾਲੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੀ ਝੜਾਈ ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੈ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਹ ਪਾਕੇ ਅਤੇ ਨਜਰਾਨਾ ਦੇਕੇ, ਆਪਣਾ ਸਹਿਰ ਬਚਾ ਰਖਿਆ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਉਹ ਨੂੰ ਆਕੀ ਠਾਲਾ ਜਾਲਕੇ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਆ ਬਸੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਬਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸੇ; ਹੁਲ ਬੀ ਉਥੇ ਚਾਰਕੁ ਸੋ ਪੱਕੀ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਪੱਕੇ ਬਾਗ ਅਜਾਂ ਡੀਕੁਰ ਮਜੂਦ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਥੁਹੁੜਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਬਹੁਤ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਸਾਰਾ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਅਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਹਿਰ ਦੋਕੁ ਸੋ ਹੋਲਗੇ, (ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਕੁ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ;) ਪਰ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਪਿੰਡ ਗਿਲਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਹਾਜੀਪੁਰੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਡਲਵਾੜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਗਰਾਉਂ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਉੱਪਰਲੇ ਕੁਕ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਲਬਹਾਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਉਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੱਧਰੀ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚ-

ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਛਰਹਾ ਦਰਿਆਉ ਅੱਡ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਉਹ ਦਾ ਪਾੜਾਂ ਅਤੇ ਤੇਜੀ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ; ਫੇਰ ਨੌਸਹਿਰੇ ਦੇ ਘਾਟ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਹੋ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਨੌਸਹਿਰੇ ਦਾ ਘਾਟ ਸਾਰੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਕੰਢਿਆਂ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਡੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਉਸ ਘਾਟ ਦਰਿਆਉ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਉਛਲਿਆ। ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਾਂ ਇਰਾਨ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨਾਦਰਸਾਹ ਨੈ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸੇ ਘਾਟ ਪੁਲ ਬੰਨਕੇ ਲੰਘਿਆ ਸਾ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪਹਾੜ ਇਨਾਂ ਦੂਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਵਡੀ ਅਬਾਦੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਲਖ ਬਸਦੇ, ਅਰ ਕਈ ਰਾਜੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮੁਲਖ ਦੇ ਬੰਨੇ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਠਾਕੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਚੰਭੇ ਦੀਆਂ ਬਸਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਔਖੇ ਕਿਲੇ ਅਰ ਗੜ੍ਹ ਕੋਟ ਹਨ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੀ ਉਨਾਂ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਲਾ ਵਡਾ ਲੰਬਾ ਝੇੜਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਧਰੋਂ ਮੁੜਕੇ, ਦੂਆਬੇ ਬਾਰੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ।

THE SECOND, OR BÁRÍ DOAB.

ਦੂਜਾ ਦੂਆਬਾ ਬਾਰੀ। ਇਹ ਦੂਆਬਾ ਬਿਆਹ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ। ਇਸ ਦੂਆਬੇ ਨੂੰ ਬਾਰੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਖਰ ਬਾ ਬਿਆਹ ਤੇ, ਅਤੇ ਰੀ ਰਾਵੀ ਤੇ ਲੈਕੇ ਜਾਂ ਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਬਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ; ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦੂਆਬਾ, ਜੋ ਦਰਿ-

ਆਉ ਬਿਆਹ ਅਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਗੱਭੇ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਡਾ ਲੰਬਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਬੇੜੀ ਦੀ ਡੋਲ ਦਾ ਹੈ; ਦੇਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਭੀੜਾ, ਅ-ਤੇ ਗੱਡਿਓਂ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲਾ ਅਰ ਚੌੜਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਵਡੀ ਉੱਚੀ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਿਆਹ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ, ਸੋਕੁ ਗਜ ਉੱਚਾ ਹੋਊ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਲੇ ਛੁੱਟ, (ਜੋ ਸਹਿਰ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਪਾਹ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਆਹੰਦੇ ਹਨ,) ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਲਾ ਅਤੇ ਬੇਈਂ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਸੋ ਭੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਨਲਾ ਸੂਰੀਆਂ ਦੇ ਪਾਹ, ਜੋ ਪਠਾਲਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਹੈ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅੱਡ ਹੋਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਮਿਲ ਜਾਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਡੀਕੁਰ, ਚਾਲੀ ਕੋਹ ਹੋਊਗਾ॥

ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦੇ ਨਹਿਰਾਂ ਹਨ, ਕਿ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਗਈ ਹੈ, ਨਬਾਬ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਨਹਿਰ ਜੋ ਬਟਾਲੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਚੋਠੋਂ ਲੰਘਕੇ, ਪੱਟੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਗ-ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚੀਂ ਲੰਘਕੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਵਿਖੇ ਜਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਮਾਝਾ ਕਰਕੇ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਨੇ ਨਹਿਰਾਂ ਕਦੇ ਵਗਦੀਆਂ ਅਰ ਕਦੇ ਸੁੱਕੀ-ਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਬਲਕ ਸਦਾ ਸੁੱਕੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਇਕ ਤਰਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੇਲਦਾਰ ਨੌਕਰ ਰਖਕੇ ਸਦਾ ਇਨਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਰੱਖੇ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਮਾਧੋਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ, ਜੋ

ਸਾਹਪੁਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਨੀਚੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਨਿੱਕਲ-
ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਬੇਹੁੜ ਦਾ ਬਿਰਛ
ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਾਲੀ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਇਕ ਵਡੇ
ਡੂੰਘੇ ਛੰਭ ਵਾਂਙੂ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ
ਬੱਨ ਮਾਰਕੇ ਨਹਿਰ ਦੀ ਖਾਡ ਬਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਥੋਂ ਉਹ ਸਾਹ
ਨਹਿਰ ਛਾਹੇ ਪੁਰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਡੀਕੁਰ ਦਰਿਆਉ
ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਅਰ ਦਰਿਆਉ
ਦਾ ਬੀਚ, ਕਿਧਰਿਓਂ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਹੈ, ਅਰ ਕਿਧਰਿਓਂ ਤੀਰ
ਦੀ ਮਾਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਉਚੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਨਿਚਾਲ
ਵਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਉਥੋਂ ਕਸਬੇ ਸੁਜਾਲਪੁਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪੱਛਮ ਰੁਕ
ਜਾਕੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਾਹ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ
ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀਆਂ
ਬਹੁਤ ਝੁੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਪਾਹ ਇਕ ਵਡੀ
ਡੂੰਘੀ ਨਹਿਰ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਰੋਦਖਾਨਾ ਆਖਦੇ
ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਥੁਹੁ-
ੜਾ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਬਰਸਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਹਿਰ ਭਰ ਜਾਂ-
ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਬਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ
ਨਹਿਰ ਉੱਤਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਇਸ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦੇ ਕੰਢੇ
ਉੱਪੁੜਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਜਾਗਾ ਇਸ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀਆਂ
ਅਰ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬੰਨ ਮਾਰਕੇ, ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ ਉਹ ਦੇ ਉੱਪਰ-
ਦਿਓਂ ਲੰਘਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦਾ ਪਾ-
ਲੀ ਹੌਲੀਂ ਹੌਲੀਂ ਥੁਹੁੜਾ ਥੁਹੁੜਾ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੀਂ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਰ
ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ ਵਡਾ ਤੇਜ ਉਹ ਦੇ ਉਪੁਰਦੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ
ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਰੋਦਖਾਨੇ ਦਾ ਪਾਲੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਨ
ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ

ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਟੱਪਕੇ ਸਹਿਰ ਦੀਨਾਨਗਰ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਵਿਚ ਸਹਿਰੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਉਸ ਉਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਇਹ ਨਹਿਰ ਕਸਬੇ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੋਂ ਕੂਹਲ ਕੱਟਕੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ, ਸਨ ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਅਠੱਤੀ ੧੨੩੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਨਹਿਰ ਉੱਪਰੋਂ ਮੋੜਕੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਰਾਹ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ, ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਬਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੌਦ ਅਰ ਫੁਹਾਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮ ਬਾਗ; ਅਰ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹਸਲੀ ਧਰਿਆ ਹੈ॥

ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਉਹ ਨਹਿਰ ਸਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਨੂੰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਾਲੀ ਦੇਕੇ, ਕਿਲੇ ਛੁੱਟ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੇਅਰ ਫਿਰਦੀ ਸੀ; ਹੁਲ ਅਜੇਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਲਾਮਾਰ ਭੀਕੁਰ ਬੀ ਥੁਹੜਾ ਪਾਲੀ ਉੱਪੁੜਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਨਿਕਾਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ ਲਹੌਰ ਭੀਕੁਰ ਅੱਸੀ ਪਚਾਸੀ ਕੋਹ ਹੋਊ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵਡੇ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਗੁਸੈਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਲਖ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰਖੰਡ ਅਰ ਚੋਰ ਅਰ ਧਾੜਵੀ ਅਤੇ ਲੜਾਕੇ ਅਰ ਕਟੀਲੇ ਮਨੁਖ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਹਿੰਦੂਆਂ ਹੀ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਸਕੀਲਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਅਧਸਰ ਲੰਗੇਟੀ

ਹੈ; ਸੋ ਭੀ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਲਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਲਵਾਰ ਅਰ ਭਰਿਮੰਦ ਘਟ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਝੈਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਰਾ-ਵਾ ਹੋਰ ਡੋਲ੍ਹ ਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਬੀ ਜਾਗਾ ਸਿਰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਲਾਂਬ, ਦੂਹੁੰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪ-ਹਾੜੋਂ ਉਤਰਨੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਲੈਕੇ ਉਥੇ ਤੀਕੁਰ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਪੰਜੋ ਦਰਿਆਉ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿੰਨ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਹੋਊਗੀ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਏਹ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਬਹਿਤ, ਝਨਾਉ, ਰਾਵੀ, ਬਿਆਹ, ਅਰ ਸਤਲੁਜ। ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਕਈ ਪਰ-ਕਾਰ ਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪਹਾੜ ਕੋਲੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਬਟਾਲੇ ਪਾਹੋਂ ਚੌਬੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਲਿਓਂ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚਾਲ੍ਹੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕ ਪੈਰੋਪੈਰ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਭ ਉਲਾਮੇ ਪਰਗਲੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਪਰਗਲੇ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਪਰਗਲੇ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਬਵੰਜਾ ਲਹੌਰ ਨਾਲ ਲਗ-ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਅਖਸੁਰ ਹਰਟਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਖੇ ਬਿਆਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਖੂਹੇ ਘੱਟ ਹਨ॥

ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਥੇ ਏਹ ਦਰਿਆਉ ਜਾ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਥਾਂ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਗਰਾਉਂ ਅਰ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ॥

Multán.

ਮੁਲਤਾਨ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਕਿਸੇ ਅਗਲੇ ਜੁਗ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿੱਖੇ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਪਾਉਂਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਹਸਤਪੁਰ, ਕੱਲਾਪੁਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਨਾਉਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਹੁਲ ਇਸ ਆਖਰੀ ਜਮਾਨੇ ਵਿਖੇ, ਜੋ ਕਲ ਜੁਗ ਹੈ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਲਤਾਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਹੁਲ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਉਥੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਰੇਸਮੀਨ ਜਰਬਫਤ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਉਥੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਬੁਲੀਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਛੀਟਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਰੰਗਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਲ ਅਰ ਚਿਕਨ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਭੜਕ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੰਮ ਬੀ ਉਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗਤਰੇ ਅਤੇ ਅੰਬ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਅਰ ਕੰਧਾਰ ਨੂੰ ਸੁਗਾਤ ਕਰਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰ ਅਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਛੇ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਜਾਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉੱਪਰ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦੇ ਚਾਲੀ ਬੁਰਜ ਅਰ ਚਾਰ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ। ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬਾਹਰਲੀ ਵਲੋਂ ਬਾਈ ਗਜ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਰ ਅੰਦਰਲੀ ਵਲੋਂ ਕੁਛ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਗੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ ਨਸੋ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇਗਚ ਖਾਈ ਬਲ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੌਂ ਦਰਵੱਜਿ-

ਆਂ ਅਗੇ, ਅਰਥਾਤ ਸਖੀ ਅਰ ਰੇਹੜ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਅਗੇ ਦਮ-ਦਮਾ ਬੀ ਬਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਹ ਬਹਾਉਦੀਨ ਜਕਰੀਆ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਪੋਤੇ ਸਾਹ ਰੁਕਨਦੀਨ ਆਲਮ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਵਿਚ, ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਿਥ ਹੈ; ਸਾਹ ਰੁਕਨ ਆਲਮ ਦੀ ਕਬਰ ਰੇਹੜ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਬਹਾਉਦੀਨ ਦਾ ਰੋਜਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੋਨੋ ਰੋਜੇ ਵਡੇ ਸੁੰਦਰ ਚੀਨੀ ਦੇ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਨਰਸਿੰਘ ਔਤਾਰ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਉਹ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਕਿਲਾ ਅਰ ਸਹਿਰ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਥੇਹ ਉਪੁਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਨੀਚੀ ਹੈ॥

ਭਿੰਮੇ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਸਹਿਰੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ; ਹਾੜੀ ਸਾਉਲੀ ਵਿਖੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੀਲ ਬੀ ਬਥੇਰਾ ਬੀਜਦੇ ਹਨ॥

ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹਰਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸੱਤਰ ਬਾਗ ਭਾ ਚੰਗੇ ਅਬਾਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਇਆਂ, ਰਿੜਿਆਂ ਦਾ ਕੁਛ ਲੇਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਜੂਰੀ ਬਾਗ ਅਤੇ ਸਬਸ ਬਾਗ ਨਬਾਬ ਮੁਜਫਰਖਾਂ ਦੇ ਬਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਦੀ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬੈਠਕਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਸ ਲਹੌਰ ਨਾਲੋਂ ਦਸ ਦਰਜੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਲ ਨੇੜੇ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਲਹੌਰ ਨਾਲੋਂ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬਬ ਬਰਖਾ ਥੁਹੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥

Talumbá.

ਤਲੁੰਬਾ ਇੱਕ ਕਦੀਮੀ ਅਰ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਭੀਹ ਕੋਹ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਹੈ; ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਪੰਜਕੁ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜਾਹਕੁ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਚੌਬੁਰਜਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਤਲੁੰਬੇ ਥੀਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਇਕ ਉਜਾੜ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਬਾਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਉਸ ਕੋਮ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਠੀਆ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਕੀ ਜਾਲਜੇ ਉਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਬੀ ਉਹੋ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਲਗੇ; ਅਤੇ ਇਹ ਬਾਰ ਇਸੀ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਚਾਲੀ ਕੋਹ ਚੌੜੀ ਅਰ ਸੋ ਕੋਹ ਲੰਬੀ ਹੋਊ। ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਖੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਦਰਖਤ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਲ ਲੋਕ, ਜੋ ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪੁਰ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ਭੀਕੁਰ ਲੁਟਦੇ ਅਰ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਥਲ ਬੀ ਕਈ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਨੱਦ ਦੀ ਹੱਦ ਭੀਕੁਰ ਉਜਾੜਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ॥

Harappá.

ਹੜੱਪਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਘਰਾਂ ਦੀ ਥਸੋਂ ਦੇਖੁ ਸੋ ਭੀਕੁਰ ਹੋਏਗੀ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੱਟਾਂ, ਜੋ ਕਾਠੀਆ ਅਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਰ ਦੇ ਤੁਨੇ ਵਿਚ ਹਨ; ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਦੁੱਲਾਪੁਰ ਲਗ ਸਭ ਉਜਾੜ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਜਲਾਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਬਿਨਾ ਗਾਫਲੇ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਉਸ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਐਡਾ ਥਲ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨਗਰਾਂ ਅਰਥਾਤ ਤਲੁੰਬੇ ਅਰ ਹੜੱਪੇ ਵਿਚ, ਪੱਚੀਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕੱਠਾ ਨਾਉਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥

Paṭaṇ, or Pák Paṭaṇ.

ਪਟਲ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਜੋਧਨ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਲ ਪਟਲ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਅਰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੁਆਜਾ ਫਰੀਦੁੱਦੀਨ ਸਕਰਗੰਜ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਓਸੀ ਕਾਕੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਓਸਮਾਨ ਹਾਰੂਨੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਆਜਾ ਮੁਈਨੁਦੀਨ ਹਸਨ ਸੰਜਰੀ ਅਜਮੇਰਵਾਲੇ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਖੁਆਜਿਆਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉੱਘੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਭਾਜੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪਾਕ ਪਟਲ ਨੂੰ ਦਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨਾਂ ਦੀ, ਉਲਾਦ ਗੋਰ ਦੇ ਸਮੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕੁਰ ਪਤ ਹੁਰਮਤ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਲੇ ਭੱਲਕੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਸਾ॥

ਅਤੇ ਜੋ ਖਲੀਫਾ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਦਾ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਦਿਵਾਨ ਦਾ ਖਤਾਬ ਦਿੰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਮੁੰਢੋਂ ਫੌਜਵਾਲੇ ਸਨ॥

ਅਤੇ ਜਾਂ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਮੁਲਤਾਨ ਮਾਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਾਰਾ ਉਹ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲੋਂ, ਸਲੇ ਮਾਲ ਧਨ ਜੋਰ ਨਾਲ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ ਖੜਕਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੱਕ ਦਿੱਤਾ॥

ਹੁਲ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੁ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਖਾਲ ਪੀਲ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਛੜਾ ਮੁਰੀਛਾਂ ਹੀ ਪੁਰ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਉਚਾਲ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੇਖ

ਦੀ ਕਬਰ ਨਿਚਾਲ ਵਿਚ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸੰਤਲੁਜ ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਹਨ॥

Dípálpur.

ਸਰਕਾਰ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਪੁਰਾਲਾ ਸਹਿਰ ਗੱਦੀ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੁਛ ਥੁਹੜੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੱਸੀਕ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਅਤੇ ਛੇ ਪਰਗਲੇ ਉਸ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਆਪ ਪਰਗਲਿਆਂ ਸਲੇ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ॥

Garh.

ਗੜ੍ਹ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਸ ਗਿਆਰਾਂ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਬੰਦਗੀ ਦਾਊਦ ਕਾਦਰੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸੇਉਕ ਹਨ; ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਬਜਾਰ ਦੀ ਰੌਲਕ ਘਟ ਗਈ॥

Hujrá Sháh Muqím dá.

ਹੁਜਰਾ ਸਾਹ ਮੁਕੀਮ ਦਾ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂਕੁ ਸੌ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੈਂ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਮੁਕੀਮ ਕਾਦਰੀ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਸੰਤ ਅਰ ਅੱਗਿਓਂ ਪਿੱਛਿਓਂ ਖਰਾ ਅਸੀਲ ਸੱਜਦ ਥਾ। ਉਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇ ਅੱਗੇ ਫੌਜ ਅਤੇ ਮੁਲਖਦਾਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਭ ਕਾਸੇ ਸਲੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਾ॥

ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹਬਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਲੁਟਕੇ, ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਕੈਦ

ਕਰਕੇ ਵਡੀ ਫਕੜੀ ਨਾਲ ਤਰਸਾ ਤਰਸਾਕੇ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਬਚ ਰਹੇ ਸੇ, ਸੋ ਹੁਣ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੁ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੇਉਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਪੁਰ ਗੁਜਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

Kasúr.

ਕਸੂਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਨਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਕੁੱਸੂ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਆਸਦੀਨ ਅਰ ਹੋਰਨਾਂ ਗੋਰੀ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਜਾਂ ਚੰਗੇਜਖਾਨੀ ਮੁਗਲ ਪੰਜਾਬ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਕਸੂਰ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਥੁਹੜੀ ਅਬਾਦੀ ਸੀ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਨੈ ਆਖਿਆ ਹੈ,

از حد سامانہ تا لاہنور ✽ ہیچ عمارت نہ مگر در کسور

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਲੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਲਹੌਰ ਤੀਕੁਰ, ਕਸੂਰ ਛੁਟ, ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਬਸੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਾਂ ਮੀਰ ਤੈਮੂਰ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਖਿਦਰਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲਭ ਗਈ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਫਾਟਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨੈ ਕੁਛ ਰੋਲਕ ਨਾ ਪਕੜੀ, ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਨੀ ਜਾਗਾ ਠਾਲੇਮੀਰ ਬਲ ਬੈਠਾ, ਬਲਕ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਪਠਾਲ ਨੈ, ਜੋ ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਸਾ, ਅਤੇ ਸੇਖੇ ਨਾਮੇ ਖੋਖੁਰ ਦੇ ਬਰਗਲਾਨਲੇ ਕਰਕੇ, ਪਾਤਸਾਹੀ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕੀਤਾ ਸਾ, ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਪਠਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬਸਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬੀ ਪਠਾਲਾਂ ਹੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ॥

ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸਪਾਹਪੁਣੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨੇ ਦੰਨੇ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਮਨਸਬਦਾਰ ਹੀ ਰਹੇ। ਪਰ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਫਤੂਰ ਮਚਾਕੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਬੈਰਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹੀ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੁੱਟ ਪੁਟਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸੋਇਨਾ ਚਾਂਦੀ, ਮਾਲ ਧਨ, ਜੜਾਊ ਗਹਿਲੇ, ਅਤੇ ਮੋਤੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਲੁੱਟਿਆ, ਜੋ ਗਿਲਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਹੈ॥

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਕੱਲੇ ਦੇ ਹਿਸੇ ਇਤਨਾ ਜੜਾਊ ਗਹਿਲਾ ਅਤੇ ਸੋਇਨਾ ਮੋਤੀ ਆਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਕ ਪਲੰਘ ਪੁਰ ਲੱਦਕੇ ਚੌਹੁੰ ਜਲਿਆਂ ਨੈ ਮਰ ਪਿੱਟਕੇ ਚੱਕਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਫੂਕ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦਬਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸਾ; ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਭਾਉਲੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋਈ ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਗਾ ਹੀ ਭੁਲ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਬੀ ਨਾ ਲੱਭੀ; ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਉਥੇ ਹੀ ਦਬੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਿਹੜੀ ਜਾਗਾ ਹੈ॥

ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹਾਕੁ ਸਰਦਾਰ ਜੈ ਸਿੰਘ ਘਨੋਏ, ਅਤੇ ਝੰਡਾਸਿੰਘ ਭੰਗੀ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਲੁੱਟ ਹਥ ਲੱਗੀ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਥਲ ਗਏ; ਅਰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਠਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ॥

ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਹ, ਜੋ ਭੰਗੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸੇ, ਰਿਹਾ; ਪਰ ਜਾਂ ਜਮਾਨਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਜਾਮਦੀਨਖਾਂ ਪਠਾਲ ਨੈ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ ਦਾ ਭੂਮੀਆ ਸੀ, ਬਿਹੁਲ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਫਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿ-

ਹਾ। ਓੜੁਕ ਇਹ ਦੀ ਆਪਲੀ ਹੀ ਕੋਮ ਦਿਆਂ ਪਠਾਲਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੈ ਨੇਮ ਧਰਮ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਉਹ ਦਾ ਭਾਈ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਰਦਾਰ ਹੋਇਆ। ਪਰੰਤੁ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬਾਰ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਕੁਛ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ; ਓੜੁਕ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਪਾਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ ॥

ਅਤੇ ਕੁਤਬਦੀਨਖਾਂ ਦਾ ਪੋਤਾ ਜਮਾਲਦੀਨਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜਰ ਹੈ ॥

ਹੁਲ ਇਹ ਸਹਿਰ ਪਠਾਲਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਪੁਰ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਕੋਟ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਹੁਸੈਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਜੋ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਗੁਲਾਮਮੁਹਈਉਦੀਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਸਕੂਰਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਉਸਮਾਨਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਮੁਹੱਮਦਖਾਂ ਦਾ ਕੋਟ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੋਟ ਹਨ ॥

ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨਕੁ ਸੌ ਹੱਟ, ਅਰ ਕਈ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਉਥੇ ਚਾਹਲੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਪੁਰ ਪਾਲੀ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਖਾਰਾ, ਕਿਧਰੇ ਮਿੱਠਾ। ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਉਥੋਂ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ ॥

Mánjhá.

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਵਿਖੇ, ਮਾਂਝਾ ਇਕ ਜੁਦਾ ਹੀ ਮੁਲਖ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਖੂਹੇ, ਨਦੀ, ਨਾਲੇ, ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਪਰ ਢੱਕ ਅਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਜੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੰਘਲਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਹਿੰਦੂ ਹਨ, ਲਹੌਰ

ਦੇ ਸੂਬੇ ਕੋਲੋਂ ਆਕੀ ਹੁੰਦੇ, ਅਰ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਸਹਿਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ॥

ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਵੈਰੋਵਾਲ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ; ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਸਹਿਰ ਲਹੌਰ; ਅਤੇ ਉਤਰ ਦੀ ਹੱਦ ਸਹਿਰ ਅਮਰਿਤਸਰ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਦੱਖਲ ਬੰਨੇ ਸਹਿਰ ਕਸੂਰ ਹੈ॥

ਉਸ ਥੋਂ ਅਗੇ ਨਕੇ ਦਾ ਮੁਲਖ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨੱਕਾ ਬਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਚਲੇ ਕਲਕ ਅਤੇ ਕਮਾਦੀ ਖੂਹਾਂ ਉਪੂਰ ਅਤੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਚਾਉਲ ਘੱਟ ਬੀਜੀਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਹਿਰ ਵਰਗੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਅਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਗਰਾਉਂ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਪਰ ਬਾਜੇ ਪਿੰਡ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸੋ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Khemkarn.

ਖੇਮਕਰਨ ਕਸੂਰੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿਚ ਅਬਾਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੌਕ ਹੱਟ ਬੀ ਹੋਊ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਬੋ ਅਖਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿਹਾਂ ਕੋਟਾਂ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੱਕੀ ਸਫੀਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਲ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਉੱਨ ਦੇ ਭੂਰੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਬੁਲੀਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਉਥੋਂ ਦੇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Laṭúhá.

ਲਟੂਹਾ ਇਕ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਸੰਧੂ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਸ

ਵਿਚ ਸਭ ਪੰਜਕ ਸੌ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੋਊ; ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ-ਸਿੰਘ ਨੈ ਲਹੌਰ ਫਤਹ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਡੀ ਲੜਾਈ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ॥

Patti.

ਕਸਬਾ ਪੱਟੀ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਛਾਈਕ ਸੌ ਹੱਟਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਤੇ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ; ਅਗੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਹਾਕਮ ਸਥਾਨ ਸੀ ॥

ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਖਾਰਾ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਾਈ ਕੱਚੀ ਹੈ ॥

Naushahirá.

ਨੌਸਹਿਰਾ ਪੱਟੀ ਤੇ ਛੇ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ, ਸੱਤ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਪ੍ਰੰਜਾਹਕ ਹੱਟੀਆਂ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ, ਪੰਨੂ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਹੈ ॥

Khaḍúr.

ਖਡੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਂਝੇ ਦੇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਕੂਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰ, ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਤੇ ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੌਕ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੋਊਗਾ; ਅਤੇ ਗੁਹੁਰੇ ਗੋਤੇ ਜੱਟ ਉਥੇ ਦੇ ਬਾਰਸ ਹਨ ॥

ਉਸ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੂਕ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਵਡਾ ਚੇਲਾ ਸਾ; ਉੱਸ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ॥

ਇਹ ਦੇਹਰਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਹੁਲ ਹੀ ਦਾ ਬੱਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਗੁੰਮਜਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੰਮ

ਕੋਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਗ ਵਾਂਙੂ ਇਕ ਪੱਕੀ ਕੰਧ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਗ ਦੇ ਕੋਲ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਵੈਰੋਵਾਲੀਆਂ ਬਾਵਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ॥

Naurangábád.

ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਸਰਾਂ ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਬਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਉਸ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਜੱਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਭੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਭਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਰਾਂ ਤੇ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉਪੁਰ ਇਕ ਭਲਾਉ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਭਰਨਭਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਭਲਾਉ ਗੁਰੂ ਅਰਜਲ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਚੋਥਾ ਚੇਲਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਇਸ ਭਲਾਉ ਨੂੰ ਅਮਰਿਤਸਰ ਜਿਹਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਅਮਾਉਸ ਦੇ ਦਿਨ ਉਥੇ ਕਠੇ ਹੋਕੇ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਨੀਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਸ ਭਲਾਉ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਲਵਾਕੇ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਖਰਚਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ ਵਡੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਹੁਲ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹਕ ਹੱਟਾਂ ਬੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਥੇ ਸਦਾ ਅੰਖਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਛਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਅਤੇ ਬਸੋਂ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਭਲਾਉ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਚੁੜਾਉ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੇ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਕਰਮਾਂ ਹੈ॥

Amritsar.

ਅਮਰਿਤਸਰ ਇਕ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤਲਾਉ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਤੀਜੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ ਇਹ ਤਲਾਉ ਪੱਟਕੇ ਉਹ ਦੇ ਗੱਭੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਬੈਠਕ ਬਣਾਈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸੀ ਤਲਾਉ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ॥

ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਦਿਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਰੁੜੀ ਜਿਹੀ ਭੋਂ ਕੱਟਕੇ ਚੱਕ ਬੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮਦਾਸ ਦਾ ਚੱਕ ਪੈ ਗਿਆ॥

ਅਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਨੈ ਸੁਲਿਆ ਥਾ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਗਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ ਤਲਾਉ ਪੱਟਕੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਦਾ ਉੱਦਮ ਚੱਕਿਆ; ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੁਛ ਐਡੀ ਅੰਬਾਰਤ ਨਸੋ, ਨਿਰੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇ ਗੁਮਾਰ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੱਦੀਨਸੀਨਾਂ ਉਪੁਰ ਭਰੋਸਾ ਧਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿਹਾਰ ਅਰ ਗ੍ਰਹਿਲ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸ ਤਲਾਉ ਵਿਚ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸੇ॥

ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਹੋਲ ਲੱਗੀ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਚਾਹੰਦੇ ਸੇ, ਜੋ ਕੋਈ ਮੰਡਲੀਸਥਾਨ ਪੱਕਾ ਕਰਕੇ, ਤਲਾਉ ਦੀ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਜੇ; ਪਰ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਤੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੇ; ਛਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁੱਛਾਂ ਅਰ ਬੇ-

ਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲ੍ਹਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਆਲ੍ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਅਰ ਅਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਖਿੰਡ ਫੁਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ॥

ਉਤੋ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ੍ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਭੇ ਘਰ, ਸੁਰੰਗ ਭਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬਲਕ ਖੁਰਖੋਜ ਬੀ ਨਾ ਰਹਿਲ੍ ਦਿੱਤਾ॥

ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਠਾਲ੍ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਉਲ੍ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਭ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਘਰ ਅਰ ਤਲਾਉ ਦੇ ਬਲਾਉਲ੍ ਪੂਰ ਲੱਕ ਬੱਧਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਡਾਢੀ ਪੱਕੀ ਅਰ ਸੁੰਦਰ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬਲਾਈ, ਅਤੇ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਇਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਕੇ ਇਹ ਦਾ ਹਰਮੰਦਰ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਪੋਥੀ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਅਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਦਾ ਗਰੰਥ ਨਾਉਂ ਧਰਕੇ, ਇਸ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਗਰੰਥ ਦਾ ਵਡਾ ਅਦਬ ਅਰ ਮਨੋਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਗਰੰਥੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਵਡੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ੍ ਸਿਰ ਝੁਕਾਕੇ ਸੁਲ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜੋ ਜੋ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਠਾਲੇਮੀਰ ਹੋ ਗਏ, ਅਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਉਨੀਂ ਇਸ ਤਲਾਉ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਘਰ ਬਲਾਕੇ, ਉਨਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬੁੰਗਾ ਚੱਕ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਬੁੰਗਾ ਆਪਲੇ ਬਲਾਉਲ੍ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੂਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਬੁੰਗਾ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ, ਜੋ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ, ਬਲਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਆਖਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਥਾਂ ਥਮਾਕੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਬਲਾਕੇ, ਸਿਰੇ ਪੁਰ ਇਕ ਦਰਵੱਜਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਟੜਾ ਬਲਾ ਧਰਿਆ; ਅਤੇ ਹਰ ਕਟੜਾ ਆਪਣੇ ਬਲਾਉਣ-ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਜਿਹਾਕ ਫਜੁੱਲਾਪੁਰੀ-ਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਕਨਈਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ ਦਾ ਕਟੜਾ॥

ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਮਕਾਨ ਜਾ ਕਟੜੇ ਪੁਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਬੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਹਿਰਾਂ ਤੇ ਉਜੜੇ ਹੋਏ ਇਸ ਜਾਗਾ ਆਕੇ ਬਸਣੇ ਜਾਲ ਲਗੇ; ਤਾਂ ਥੁਹੜੇ ਜਿਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਬਸ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਧਨਮਾਨ ਮਹਾ-ਜਨਾਂ ਨੈ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਪਾ ਲਈਆਂ॥

ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਕ ਕਟੜੇ ਤੇ ਭਜਕੇ ਦੂਜੇ ਕਟੜੇ ਜਾ ਵੜਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਹਾ ਹੀ ਗੁਨਾਹੀ ਜਾ ਖੂ-ਨੀ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਭੀ ਕਟੜੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਉਹ ਨੂੰ ਬੰਨਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾਂ-ਦਾ ਸਾ। ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਨਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿ-ਆ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ ਮਾਰ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਉਨਾਂ ਤੇ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਅਮਰਿਤਸਰ ਬੀ ਉਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਟੜੇਵਾਲੇ ਦਾ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਕੁਛ ਇਖਤਿਆਰ ਨਾ ਰਿਹਾ॥

ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜੋਰ ਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਲਾਉ ਅਰ ਮੰਦਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ

ਖਰਚਿਆ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਰ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੈ ਬੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਕਟੜਾ ਬਸਾਇਆ; ਜਿਹਾਕੁ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਖਜਾਨੇ ਦਾ ਕਟੜਾ, ਜੋ ਹਕੀਮ ਅਜੀਜਦੀਨ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੋਪਾਂਵਾਲੇ ਦੇ ਬਸਾਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਤਾ ਦਿਨੋਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਨਾ ਬਨੀ॥

ਬਾਰਾਂ ਸੈਂ ਸੈਂਤੀ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਨੈ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਬਨਵਾਉਨੀ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕਟੜੇ, ਬਹੁਤ ਜਿਮੀਨ ਵਧਾਕੇ ਉਸ ਬਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਲੀਤੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਖਾਈ ਪੱਟਕੇ ਉਸ ਬਗਲ ਉਪੁਰ ਦਰਵਾਜੇ ਲਾਏ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਪੱਕੀਆਂ ਡੇਉਢੀਆਂ ਅਰ ਪੁਖ਼ਤਾ ਕੋਟ ਬਨਵਾਏ। ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਜਿਲੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਰੇਤਲੀ ਹੈ, ਮੀਂਹ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਅਟਕ ਸਕਦੀ, ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਬਲਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੂਏ ਪਾਸਿਓਂ ਢੈਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸਭ ਲੱਗਾ ਲਗਾਇਆ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਤਨਾ ਪੈਸਾ ਇਸ ਪਾਲੀ ਅਰ ਮਿੱਟੀ ਪੁਰ ਲਾਕੇ ਗਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੇ ਇਤਨਾ ਪੈਸਾ ਖਰਚਕੇ ਇਕ ਚਾਰ ਗਜ ਚੌੜੀ ਦਸ ਗਜ ਉੱਚੀ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਸਫੀਲ ਬਨਵਾ ਛੱਡਦਾ, ਤਾਂ ਕਈ ਪੁਰਸਾਰਾਂ ਤੀਕ ਰਹਿੰਦੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਰੇਤਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕੰਧ ਇਕ ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸ ਸਫੀਲ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਇੱਕੀ ਹੱਥ, ਅਤੇ ਉਚਾਲ ਕਿਧਰਿਓਂ ਅੱਠ, ਅਰ ਕਿਧਰਿਓਂ ਦਸ ਹੱਥ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਫੀਲੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਚਾਲੀ ਚਾਲੀ ਹੱਥ ਜਿਮੀਨ ਛੱਡਕੇ, ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਮਰਕੋਟ ਦਸ ਹੱਥ ਚੌੜਾ ਬਨਾਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਾਹਰਦਿਓਂ ਖਾਈ ਪਟਵਾਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਇਹ ਅਲੰਗ,

ਨਾ ਤਾ ਚੌਰਸ ਹੈ ਨਾ ਗੋਲ, ਨਾ ਛੇ ਪਹਿਲੂ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਅੱਠ ਪਹਿਲੂ; ਐਵੇਂ ਕੁਡੌਲ ਅਤੇ ਬਿੰਗੀਤੜਿੰਗੀ ਜਿਹੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਕੰਧ ਦਾ ਗਿਰਦਾ, ਸਾਰਾ ਇਕ ਸੌ ਪੰਜ ਹਜਾਰ ਕਰਮਾਂ ਹੈ॥

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤੇਰਾਂ ਸੈ ਸੱਠਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਰਮ, ਅਤੇ ਦੂਹੁੰ ਗਿੱਠਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ॥

ਪਰੰਤੂ, ਭਲਾਉ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਹੱਥ ਭੰਗੀਆਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਓਹ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰ-ਕੇ, ਉਹ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਅਰ ਡੇਉਢੀ ਵਡੇ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਡਾਢੇ ਅਰ ਉੱਚੇ ਬਨਾਏ ਹੋਏ ਸਨ; ਸੋ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਤੇ ਢੈਹਿ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਈਅਤ ਦੇ ਲੋਕ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਬਗਲ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਡਾਢਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਬਨਵਾਇਆ, ਅ-ਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਵਡੀ ਡੂੰਘੀ ਪੱਕੀ ਖਾਈ ਖੁਦਵਾਕੇ, ਹਰ ਬੁਰਜ ਪੁਰ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਭਾਰੀ ਤੋਪਾਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਹੋਈ-ਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਜਾਨਾ ਉਸੀ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਫੌਜ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੀ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਚੌਕਸੀ ਅਰ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗੋਬਿੰਦ-ਗੜ੍ਹ ਨਾਉਂ ਹੈ॥

ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾ ਇਹ ਕਿਲਾ ਬੀ ਭੰਗੀਆਂ ਹੀ ਦਾ ਬਨਵਾਇ-ਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੱਚਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਥਾ॥

ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ੧੨੩੫ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤ-

ਸਿੰਘ ਨੈ ਬਲਵਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮਬਾਗ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ, ਕਸਬੇ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਕੂਹਲ ਕਟਕੇ, ਉਸ ਬਾਗ ਦੇ ਦੱਖਲ ਰੁਕ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਅਗੇ ਤੇ ਲੰਘਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੂਹਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਚੌਦਾਂ ਅਰ ਫੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ॥

ਲਹੌਰ ਇਸ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਚੌਬੀ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦਾ ਵੈਰੋਵਾਲਵਾਲਾ ਘਾਟ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦਾ ਕੱਕੜਾਂਵਾਲਾ ਘਾਟ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਤੇ ਮਾਂਝਾ ਦੇਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

Rámtírth.

ਰਾਮਤੀਰਥ ਇਕ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੇ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਆਹੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹ ਤਲਾਉ ਜਸਰਤ ਦੇ ਪੁੱਤ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦਾ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਥੀਂ ਅਗੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਕੱਚਾ ਸੀ; ਫੇਰ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੈ ਪੱਕਾ ਬਲਾਇਆ, ਤਿਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਨਬਾਬ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਿਵਾਨ ਲਖਪਤਰਾਇ ਨੈ ਥੀ ਟੂਟੇ ਭੱਜੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾਈ॥

ਅਤੇ ਇਹ ਤਲਾਉ ਗੋਲ ਅਤੇ ਚੌਨੁਕਰਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕ ਇਸ ਡੌਲ ਪੁਰ ਹੈ॥

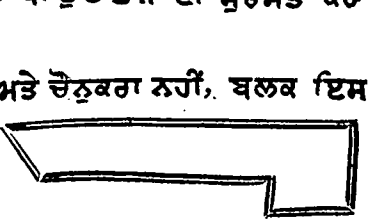

Rájá sánhsí.

ਰਾਜਾ ਸਾਂਹਸੀ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਗੋਤ ਦੇ ਹਨ॥

ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬ ਸਰਦਾਰ ਬੁਧਸਿੰਘ ਨੈ ਇਹ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਬਸਾਇਆ ਸੀ; ਨਹੀਂ ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੇਰਾ ਸਾ; ਹੁਲ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਆਹਰ ਨਾਲ ਇਕ ਸਹਿਰ ਬਲ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਉਥੇ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ॥

Fajullápur.

ਫਜੁੱਲਾਪੁਰ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਕਪੂਰਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਜੁੱਲਾਪੁਰੀਏ ਸਿੱਖ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਰਿੱਕਸ ਨਾਲ ਉਹ ਨੂੰ ਸਿੰਘਪੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪਿੰਡ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਲ ਉਨਾਂ ਦਾ ਖੁਰਖੋਜ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ॥

Sukrchakk.

ਸੁਕਰਚੱਕ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਦਾਦਾ ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤਸਿੰਘ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਰਚੱਕੀਏ ਆਖੀਦੇ ਹਨ; ਹੁਲ ਉਹ ਪਿੰਡ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਨਿਰਾ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਇਕ ਥੇਹ ਪੁਰ ਹੈ॥

Kánh.

ਕਾਨ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਚਾਰਕੁ ਸੋ ਘਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਕਨਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਬਤਨ ਉਹੋ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਸਰਦਾਰ ਜੈਸਿੰਘ ਕਨਈਏ ਦਾ ਬਾਪ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਕਨਈਏ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਕਾਨ ਦੇ ਵਸਕੀਲ; ਪਰ ਉਨਾਂ ਦੀ ਗੋਤ ਸੰਧੂ ਜੱਟ ਹੈ॥

ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਜੰਡ ਕਰੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਰਸਤੇ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਾਗਾ ਬਿਹ-

ਲੀ ਨਹੀਂ; ਸਾਰੇ ਮਾਂਝੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ, ਅਤੇ ਪਲਾਹ ਛੱਛਰਾ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗ ਬਹੁਤ ਚਰਦੇ ਚੁਗਦੇ, ਅਤੇ ਬਾਘ, ਬਘੇਲੇ, ਸੀਂਹ ਅਰ ਬਘਿਆੜ ਬਸੇਰਾ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਬੇਲੇ ਵਿਖੇ ਜੰਗਲੀ ਬੈਲ ਅਤੇ ਨੀਲਗਾਉ ਬੀ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ, ਅਰ ਘੋੜੇ ਨਾਲੋਂ ਨੀਚੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

Lahaur (*English*, Lahore.)

ਪਾਰਸੀ ਕਤੇਬਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਲੀਆਂ ਤਬਾਰੀਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹਾਵਰ ਅਤੇ ਲਾਹਨੂਰ ਕਰਕੇ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਮੀਰਖੁਸਰੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਨੈ ਆਪਲੀ ਕਤੇਬ ਵਿਚ ਲਾਹਨੂਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸੂਬਾ ਦਾ ਚੁੜਾਉ ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਇਕੱਤੀ ਦਰਜੇ ਅਰ ਪੰਜਾਹ ਦਕੀਕੇ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ ਇਕ ਸੋ ਨੌਂ ਦਰਜੇ ਅਤੇ ਬਾਈ ਦਕੀਕੇ ਹੈ॥

ਲਹੌਰ ਵਡਾ ਪੁਰਾਨਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਲਉ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਪਾਂਡੁਆਂ ਦੇ ਸਮੇ ਤੇ ਪਿਛੇ ਕਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਰਾਜਧਾਮੀ ਬਲ ਜਾਂਦਾ ਸਾ॥

ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰੁੱਦੀਨ ਸਬੁਕਤਗੀਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਜੈਪਾਲ ਬ੍ਰਹਿਮਲ ਉਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਜਾਂ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਨੈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੂਲਖ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਆਪਲੇ ਦਾਸ ਮਲਕ ਅਯਾਜ ਨੂੰ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਲਾਇਆ। ਅਤੇ ਓਨ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਵਡੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ

ਪੱਕੀ ਅਲੰਗ ਖਿਚਵਾ ਦਿਤੀ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਉਸੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਜਦ ਮਮੂਦ ਗਜਨਬੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਗੋਰ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਅਗੇ ਹੀਲੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਗਜਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦੀ ਲਗੀ, ਤਾਂ ਖੁਸਰੋਸਾਹ, ਅਰ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਖੁਸਰੋ-ਮਲਕ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਲਾ ਸਿੰਘਾਸਲ ਬਲਾਇਆ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਮਮੂਦ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੈ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਅਠੱਤੀ ਬਰਸਾਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਇਨਾਂ ਦੀ, ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ; ਓੜੁਕ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਨੈ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿਆ; ਅਤੇ ਆਪਲੇ ਦਾਸ ਮਲਕ ਕੁਤਬਦੀਨ ਨੂੰ, ਜੋ ਲਖ-ਬਖਸ ਅਖਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਛੱਡ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਓਨ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਗਿਰਦੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਫਤੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਲਾ ਰਾਜਧਾਮੀ ਠਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਘੋੜਿਓਂ ਡਿਗਕੇ ਮਰ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਬੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੈ ਰੌਲਕ ਨਾ ਫੜੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਜਾਂ ਚੰਗੇਜਖਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਜਲਾਲਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਖੁਆਰਜਮ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਭਜਾਕੇ ਆਪ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁਤਾ, ਪਿਛੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲੁੱਟਲ ਲਗ ਪਈਆਂ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਜਾਂ ਹਲਾਕੂਖਾਂ ਨੈ ਖੁਰਾਸਾਨ ਮਾਰ ਲਈ, ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਸਦਾ ਝੜਾਈ ਕਰ ਕੇ, ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਆਸਿਓਂ ਪਾਸਿਓਂ ਲੁਟ ਪੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਸਰਦੀਨ ਅਰ ਗਿਆਸਦੀਨ ਸਦਾ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਲਸਕਰ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਬੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ, ਮੁਗਲਾਂ ਅਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਈ ਬਾਰ ਲ-

ਜ਼ਾਈ ਹੋ ਹਟੀ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਕਦੇ ਬੈਰਾਨ ਕਦੇ ਅਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਤਤਾਰਖਾਂ ਨੈ ਭੀ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ॥

ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮਿਰਜਾ ਕਾਮਰਾਨ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਓਨ ਇਕ ਵਡਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਬਾਗ ਬਲਵਾਇਆ ਸਾ, ਕਿ ਜਿਹ ਨੂੰ ਦੇਖ-ਕੇ ਮਨ ਬਾਗ ਬਾਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਪਰੰਤੂ ਅਕਬਰਸਾਹ ਹਿੰਦੂਸਥਾਨ ਦਾ ਪਾਤਸਾਹ ਹੋਇਆ; ਉਸ ਨੈ ਖੁਰਾਸਾਨ ਅਰ ਤੁਰਕਸਤਾਨ ਦੇ ਲਸਕਰ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋ-ਕਲ ਲਈ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਨਾ-ਇਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਸਾਉਲ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ; ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਜਿਥੋਂ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਢਠੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੇ ਬਲਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਪਾਤ-ਸਾਹੀ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ; ਅਤੇ ਉਮਰਾਵਾਂ ਨੈ ਭੀ ਪਾਤਸਾਹ ਵਲ ਦੇਖਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ, ਅਰਥਾਤ ਇਰਾਨੀ, ਤੁਰਾਨੀ, ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਬਿੱਦਿਆਮਾਨ ਉਥੇ ਆ ਠਹਿਰੇ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦੀ ਹੋ ਗਈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੀ ਬਸੋਂ ਹੋ ਗਈ॥

ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਤਖਤ ਉਤੇ ਬੈਠਲ ਥੀਂ ਚੌਦਾਂ ਬਰਸ ਪਿਛੇ ਦਿਵਾਨ ਆਮ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ

ਬਲਵਾਈਆਂ, ਪਰ ਛੜੇ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਉਪੁਰ ਅੱਠ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਖਰਚਿਆ॥

ਅਤੇ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵਾਰੇ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ, ਜਾਂ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਦੇ ਮੁੰਢ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਜਬ, ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਦੇ ਪਾਹ ਦੁਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਵਡਾ ਤਕੜਾ ਬੰਨ ਮਾਰਿਆ। ਅਤੇ ੧੨੦੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਦਰਿਆਉ ਉਸ ਬੰਨ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਹੇਠ ਆਲ ਪੁਜਾ; ਅਤੇ ਬਾਗ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ, ਜੋ ਕਿਲੇ ਅਰ ਮਸੀਤ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਮੁੰਢ ਸਨ, ਸਭ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੇੜੀ ਮਸੀਤ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਹੇਠ ਆਲ੍ਹਕੇ ਲਗਦੀ ਸੀ॥

ਫੇਰ ੧੨੩੧ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਦਰਿਆਉ, ਉਥੋਂ ਮੁੜਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਮੁੰਢ ਜਾ ਵਗਿਆ; ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਰ ਦੱਖਲੀ ਲੋਟ ਦੇ ਬੁਰਜ, ਬੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਪੂਰਬ ਲੋਟ ਦੀ ਕੰਧ ਸਲੇ ਢਾਹਕੇ ਫੇਰ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਜਿਹਾ ਦਰਿਆਉ ਲਹੌਰ ਅਰ ਸਾਹਦਰੇ ਦੇ ਗੱਭੇ ਚੱਲਲ ਲਗ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਸਹਿਰ ਦਿਨੋਦਿਨ ਬਸਦਾ ਜਾਲ ਲੱਗਾ; ਮੂਲ ਤੇ ਐਡਾ ਬਸਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਮਿਲਤੀ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਉੱਤਰਿਆ॥

ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਇਰਾਨੀ ਸਨ ੧੧੫੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਹਿੰਦੂਸਥਾਨ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਆਲ ਅੱਪੜਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕਜਲਬਾਸ ਲੁਟ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ, ਅਤੇ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਉਸ ਦੇ ਇਰਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਲੇ ਸਭ ਲੁਟ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਖਾਨਬਹਾਦਰ ਨੈ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬਾ ਸੀ, ਨਾਦਰਸਾਹ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ, ਅਮਾਨ ਮੰਗੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਬਚ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਆਇਆ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪਠਾਣ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਮਰਦੀਨਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨਵਾਬ ਮੁਈਨੁਲਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਘੇਰਕੇ ਪਕੜ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਲਾ ਸਹਿਰ ਅੱਧਿਓਂ ਬਹੁਤ ਲੁਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਬੁੱਧੂ ਦੇ ਆਵੇ ਪੂਰ ਤੋਪ ਝੜਾਕੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਗੋਲੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਤਾਂ ਸ਼ੁਲਾ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਖੁੱਲਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੁਲਾ ਹੋ ਗਈ॥

ਉਪਰੰਦ ਜਾਂ ਨਵਾਬ ਮੁਈਨੁਲਮੁਲਖ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਿਰ ਚਕਿਆ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਪੁੱਟਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ। ਉਤ ਵੇਲੇ ਲਹੌਰ ਸਲਮੁੰਢਾ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ; ਬਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਅੰਦਰਲੀ ਬਸੋਂ ਛੁੱਟ, ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚ ਇਕ ਘਰ ਬੀ ਬਸਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਜਿਹਾਕੁ ਇਹ ਸਾਰਾ ਝੇੜਾ, ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਵਿਖੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਗਾ ਸਿਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਊ॥

ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ, ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਭੰਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਓਨ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੀ ਜਾਗਾ ਠਰਾਕੇ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਕੇ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਖਾਈ ਬਲਵਾਈ, ਅਤੇ ਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਅਗੇ ਇਕ ਇਕ ਦਮਦਮਾ ਬਲਾਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਝੜਾਏ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਦਰਵੱਜੇ ਅਤੇ ਇਕ ਮੋਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਦਰਵੱਜੇ ਦਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਮਕਬਰੇ ਅਰ ਗੁੰਮਜ, ਜੋ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਨ, ਸਭ ਮੂੰਹੋਂ ਢਾਹ ਸਿੱਟੇ, ਅਤੇ ਜਿਮੀਨ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਕਈ ਉਜੜ ਮਕਾਨ ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੇ, ਢਾਹ ਫੂਹਕੇ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦਿਤੇ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਅਛੀ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੌਲਤਖਾਨਾ, ਜੋ ਢੱਠਾ ਪਿਆ ਸਾ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਫੇਰ ਮੁਰੰਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ, ਜੋ ਔਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਅਰ ਮਜਬੂਤ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ, ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਦੌਲਤਖਾਨੇ ਅਰ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ ਦੇ ਗੰਭੇ ਹੈ, ਇਕ ਬਾਗ ਲਵਾਕੇ ਹਜੂਰੀ ਬਾਗ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਇਕ ਬਾਰਾਂਦਰੀ ਬਣਵਾਈ ਹੈ॥

ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਮਸੀਤਾਂ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਸਨ, ਪਰ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ; ਹੁਣ, ਨਿਰੀ ਬਜੀਰਖਾਂ ਦੀ ਮਸੀਤ, (ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਜੇ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਅੱਤ ਅਨੂਪ ਚੀਨੀ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ,) ਅਬਾਦ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਸਹਿਨ ਦੇ ਭੋਰੇ ਦੇ ਹੇਠ, ਮੀਰਾਂ ਸੈਦ ਇਸਹਾਕ ਗਾਜੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਇਕ ਭਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਗੁੰਮਜ ਸਾਰੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁਣ ਬੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸੌਕੁ ਮਸੀਤਾਂ ਅਬਾਦ ਹੋਲਗੀਆਂ॥

ਅਤੇ ਜਰਬਖਾਨੇ ਦੇ ਕੋਲ ਮਲਕ ਅਜਾਜ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦਰਸਣ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰਪਨਾਹੋਂ ਬਾਹਰ, ਦੱਖਣ ਅਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਗਭਲੇ ਕੂਲੇ ਵਲ, ਉਸਮਾਨ ਹੁਬੈਰੀ ਜੀਲਾਨੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੇਖ ਅਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ

ਨੂੰ ਗੰਜਬਖਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਨਾਂ ਪੁਰ ਵਡੀ ਪਤੀਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਮਰਨੇ ਦੀ ਤਰੀਕ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸਮੇ ਉਹ ਪੁਰਸ ਮੋਇਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੪੬੫ ਬੀਤੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਕਤੇਬ ਕਸਫ਼ੁਲਮਹਜੂਬ, ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ, ਉਸੇ ਮਹਾਪੁਰਸ ਦੀ ਬਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ ਖੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਰੰਗ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਕੋਲ ਦੱਖਲ ਦੀ ਲੋਟੇ ਦੁਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬਾਉ ਚੁੜਾਉ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਕਬਰਸਥਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਵਿਚ ਹਜਰਤ ਸੇਖ ਬੰਦਗੀ ਮੁਹੰਮਦ ਤਾਹਰ ਕਾਦਰੀ ਲਹੌਰੀ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਦੂਜੇ ਚੌਤੜੇ ਪੁਰ ਉਹ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸੇਖ ਅਬੂ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤਾ ਉੱਘੀਆਂ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਸਾਲਾਮਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਗ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਗ ਸੁਰਗ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਦੇ ਹੌਦਾਂ ਅਰ ਫੁਆਰਿਆਂ ਅਰ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾਈ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ॥

ਕੀ ਜਾਲਯੋਂ ਇਹ ਪਾਰਸੀ ਦੀ ਬੈਤ ਕਿਸੇ ਨੈ ਇਸੇ ਬਾਗ ਦੀ ਉਸਤੁਤ ਵਿਖੇ ਆਖੀ ਹੈ,

اگر فردوس بر روئے زمین است
همین است و همین است و همین است

ਇਹ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ, ਜੋ ਸੁਰਗ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ॥

ਇਹ ਬਾਗ ਸੌਤਰ ਵਰਿਹਾਂ ਤੀਕੁ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਰਿਹਾ; ਲੋਕ ਇਹ ਦੇ ਫੁਆਰੇ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਉਖੇੜਕੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ। ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਲਹੌਰ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਗਭਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ, ਜੋ ਫੁੱਟੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਬਲਵਾ ਦਿਤੀ; ਅਤੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਜੋ ਅਲੀਮਰਦਾਂਖਾਂ ਨੈ ਪਹਾੜੋਂ ਕੱਟਕੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਰਾਜਰੌਲੇ ਵਿਚ ਸੁੱਕ ਗਈ ਸੀ, ਪੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਫੇਰ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਗਈ॥

ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ, ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਚੁੜਾਉ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਲੰਬਾਉ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੱਖਲ ਵਲੋਂ ਬਾਗ ਵਿਚ ਵੜਕੇ, ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਹੋਕੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਏਹ ਸੱਤ ਬਾਗ ਹਨ, ਕੋਈ ਉੱਚਾ, ਕੋਈ ਨੀਚਾ; ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੂਜੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਰੇਬਰ ਜਾਕੇ ਤੀਜੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਨੀਚੀ ਜਿਮੀਨ ਪੁਰ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਥੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਚਾਦਰ ਸੱਤ ਗਜ ਚੌੜੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਤਖਤ, ਡੇਢ ਗਜ ਚੌੜਾ, ਤੇ ਚਾਰ ਗਜ ਲੰਬਾ ਬਿਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਇਹ ਤਖਤ ਅਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹੌਦ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੌ ਫੁਆਰਾ ਛੁਟਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਹੌਦ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਲਾਲ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚਬੂਤਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਇਕ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਹੋਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੌਦ

ਹੈ, ਜਿਹ ਦੀ ਤੇਹੀਂ ਕੰਧੀਂ ਦੀਵੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਆਲੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਹੋਦ ਬੀ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਹੈ। ਗਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੀ-ਆਂ, ਸੋ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਥੀਂ ਸੁੰਦਰ ਅਰ ਅਲੋਖੀਆਂ ਸਨ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਮੀਰ ਕਾਦਰੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁੱਲਾਂਸਾਹ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕਬਰਾਂ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਸੀ, ਪਰ ਮੁੱਲਾਂਸਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਉਖੇੜਕੇ ਰਾਮ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੂਰ ਲਾਇਆ; ਇਕ ਇਸ ਪੂਰ ਕਿਆ ਹੈ! ਬਲਕ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਨਵੀਂ ਅੰਬਾਰਤ ਵਲ ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਲਹੌਰ ਹੀ ਦੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਮਕਬਰਿਆਂ ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ, ਔਰੰਗਜੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਨੈ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਚੌਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬੰਨ ਲਵਾਇਆ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਨ ਪਾਤਸਾਹੀ ਕਿਲੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਤੇ, ਅਤੇ ਜੁਮਾ ਮਸੀਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਥੀਂ ਲੰਘਕੇ, ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੇ ਗੁੰਮਜ ਤੀਕੁਰ ਪਹੁਤਾ ਹੈ; ਪਰ ਹੁਲ ਦਰਿ-ਆਉ ਨੈ ਇਸ ਬੰਨ ਤਾਈਂ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਤੋੜ ਸਿੱਟਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਨਾਰਕਲੀ ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਕੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਅਮਰਿਤਸਰ ਤੀਕੁਰ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਬੀ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਜਾਰ ਘਰ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਵਧੀਕ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਜਿਹੀ ਪਠਾਲਾਂ ਦੀ ਸੂਰੀ, ਅਤੇ ਚਮਿਆਰੀ, ਅਤੇ ਦੀਨੇਕੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਥੇਰੇ॥

Bábe Nának dá Dehrá.

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ

ਹੀ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦਰਿਆਉ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਕੀ ਬਹੁਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ, ਜਿਹੜੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਹਨ, ਵਡੇ ਮਾਜਾਧਾਰੀ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਕਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਓਹ ਸਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਘੋਲ ਰਖਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦੇਹਰਾ ਪਿੰਡੋਂ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਪਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ, ਅਤੇ ਉਸ ਪੁਰ ਸੋਇਨੇ ਅਰ ਲਾਜਵਰਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਜਾ ਖਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ॥

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇਹਰੇ ਪੁਰ ਵਡੀ ਮਾਜਾ ਝੜਾਇਆ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਨਜਰਾਨਾ ਘਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਇਥੇ ਤੀਕਰ ਜੋ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਪੰਜ ਸੈ ਪਿੰਡ ਸਰਕਾਰੋਂ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ। ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੂੰ ਭਾਇਆ, ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ॥

Batálá,

ਕਸਬਾ ਬਟਾਲਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਮਦੇਉ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ॥

ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਕਿ ਜਦ ਤਤਾਰਖਾਂ, ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਹਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ, ਤਦ ਇਹ ਰਾਮਦੇਉ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਕੇ, ਤਤਾਰਖਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਨੌ ਲੱਖ ਟਕੇ ਪੁਰ ਤਤਾਰਖਾਂ ਥੀਂ ਅਜਾਰੇ ਲੈ ਲਿਆ॥

ਅਤੇ ਸਨ ੮੭੬ ਹਿਜਰੀ, ਅਤੇ ੧੫੭੮ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਮਦੇਉ ਦੀ ਕਬਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਪੱਕੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਬੀ ਇਸ ਜਾਗਾ ਅਬਾਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੈ ਸਰਾਂ ਦੇ ਲਾਗ, ਜੋ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਇਕ ਖੂਹ ਪੱਟਿਆ ਸਾ; ਪੱਟਦੇ ਪੱਟਦੇ ਜਾਂ ਪਾਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁਤੇ, ਤਾਂ ਲਿਲਾਰੀ ਦੀ ਪੋਟੀ, ਕੁੰਡਾਂ ਘੜਿਆਂ ਲੋਟਿਆਂ ਬਧਨਿਆਂ ਸਕੇ, ਪਰਗਟ ਹੋਈ ਸੀ; ਇਸ ਤੇ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਥੇ ਜਰੂਰ ਕਦੇ ਨ ਕਦੇ ਬਸੋਂ ਹੋ ਹਟੀ ਹੈ॥

ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਭੇ ਇਕ ਉੱਚੀਂ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕੱਚੀਆਂ ਸਨ; ਜੋ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਆਇਆ, ਉਹੋ ਉਹ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀ-ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬਲ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਪੁਰ ਜੋ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਕ ਵਡੀ ਤਖਤਿਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ॥

ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਛ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਨਸੋ, ਨਿਰਾ ਇਕ ਭਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਰਗਾ ਸਾ; ਪਰ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਹ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਅੱਤ ਕੋਸਸ਼ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਅਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਗਭਲੇ ਖੂੰਜੇ ਪੁਰ ਇਕ ਬਾਗ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਗਭੇ ਦੋ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਚੌੜਾ ਇਕ ਵਡਾ ਕੂੰਆ ਤਲਾਉ ਲਵਾਇਆ; ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਮਸੀਤ ਬਨਵਾਈ। ਇਸ

ਤਲਾਉ ਦਾ ਪਾਲੀ ਕਦੇ ਕਾਲ ਸਮੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੁਕਿਆ, ਬਲਕ ਉਸ ਮਸੀਤ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਮੁਲਸਾਤ ਭਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪਾਲੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਇਸ ਤਲਾਉ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਪਾਲੀ ਆਉਣ ਲਈ ਇਕ ਰਾਹ ਬਲਾ ਛਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਇਹ ਨਹਿਰ ਅਗੇ ਸੁਕੀ ਪਈ ਸੀ; ਹੁਣ ਸਨ ੧੨੪੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਫੇਰ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਤਲਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਸੱਤਰਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੁਰ, ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਸ ਦਾ ਗੁੰਮਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਡਾ ਬੈਠਕ ਦੀ ਡੋਲ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਨ ੯੯੯ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਨੈ ਆਪਣੇ ਜਿੰਦ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬਣਵਾਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪੁਰ, ਉਹ ਦੇ ਬਲ ਚੁਕਲ ਦੀ ਤਰੀਕ ਉਕਰਾ ਛੱਡੀ ਸੀ॥

ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਸਮਸੇਰਖਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਲ-ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾ, ਉਹ ਦੇ ਆਹਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ; ਇਥੇ ਭੀਕੁਰ ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਹੁਣ ਦੁਧੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਬਿਦਿਆਮਾਨ ਅਰ ਪਤਵੰਤੇ ਭਲੇ ਮਾਲਸ ਲੋਕ ਉਥੇ ਆਣ ਬਸੇ; ਜਿਹਾਕੁ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਫਾਜਲਦੀਨ ਕਾਦਰੀ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੈ ਹੀ ਪਾਠਸਾਲਾ ਅਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਮਹਾਪੁਰਸ ਜਾਹਰ ਬਾਤਨ ਦੇ ਇਲਮ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸਾ; ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਭੀਕੁਰ ਮੀਆਂ ਸਾਹਬ ਦਾ ਮਹੱਲਾ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਰ ਉਹ ਮਹੱਲਾ ਹੁਣ ਦਿਆਂ ਦਮਾਂ ਭੀਕੁ ਉਸੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੈ॥

Kalánaur.

ਕਲਾਨੌਰ ਇਕ ਵਡਾ ਪੁਰਾਲਾ ਸਹਿਰ ਰਾਵੀ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਤੇ ਲਾਕੇ ਕਲਾਨੌਰ ਡੀਕੁਰ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਿਖੇ ਚੁਸਮੇ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਕੱਠਾ ਹੋਕੇ ਕਰਨ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਨ ਪਾਤਸਾਹੀ ਬਾਗ ਦੇ ਹੇਠ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਗਾਹਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਬੇੜੀ ਬਿਨਾ ਉਥੋਂ ਲੰਘਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ॥

ਇਹ ਬਾਗ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਲਿਆ ਸਾ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਭਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਦੇ ਚੁਗਿਰਦ ਪੱਕੀ ਅਲੰਗ, ਅਤੇ ਵਡਾ ਸਾਨਦਾਰ ਦਰਵੱਜਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਭੇ ਇਕ ਫੁਆਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੌਦ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਭਖਤ ਸਾ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਬੈਠਲ ਦਾ ਠਿਕਾਲਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਮਜਬੂਤ ਹਮਾਮ, ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਡੀ ਖੁੱਲੀ ਅਰ ਉੱਚੀ ਚੋਦਰੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਹੁਲ ਓਹ ਸਭੋ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ; ਬਾਗ ਦੇ ਆਇਰਿਆਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਜਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਖੇ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਅਰ ਅਬਾਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਬੀ ਚਿਰ ਡੀਕੁਰ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਰਹੀ; ਪਰ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲੁਟ ਫੂਕ ਸਿੱਟਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਜਾਂ ਰੰਮਗੜੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਭੁਹੁੜਾ ਜਿਹਾ ਬਸਦਾ

ਸੀ; ਅਤੇ ਜਾਂ ਕਨਈਆਂ ਨੈ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਹਕੀਕਤਸਿੰਘ ਕਨਈਆ ਇਸ ਸਹਿਰ ਉੱਤੇ ਝੜਾਈ ਕਰਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਨੈ ਹੀ ਫੂਕ ਸਿਟਿਆ। ਉਸ ਸਮੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅੱਜਿਹਾ ਬੈਰਾਨ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਸੀਂਹ ਬੁਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸੇ॥

ਤਿਸ ਪਿਛੋਂ ਹਕੀਕਤਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤ ਜੈਮਲਸਿੰਘ, ਜਾਂ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਭੀਹਾਂ ਬਰਸਾਂ ਤੀਕੁਰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਹ ਰਿਹਾ, ਅਰ ਉਹ ਬਸਾਉਂਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ; ਇਥੇ ਤੀਕੁ ਕਿ ਉਹ ਦੇ ਨਿਆਉਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸੈ ਹੱਟ, ਅਰ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ ਬਸ ਪਿਆ; ਫੇਰ ਜਾਂ ਜੈਮਲਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਤੀਕੁਰ ਉਹ ਉਸੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਅਗੇ ਵਰਗੀ ਰੌਣਕ ਨਹੀਂ; ਸਗਵਾਂ ਉੱਜੜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਪਰਗਲੇ ਦੀ ਭੋਂ ਕੁਛ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਕੁਛ ਹਰਟਾਂ ਅਰ ਬਾਰਿਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਚੜ੍ਹਸਾਂ ਦੇ ਪਾਲੀ ਪੁਰ, ਕੁਛ ਬਰਖਾ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਪੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਦੂਹੁੰ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ, ਮੋਜੂਵਾਲ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਕੋਲ, ਸੇਖ ਮੁਹੰਮਦ ਅਫਜਲ ਲਹੌਰੀ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਗੁਲਾਮਗੌਸ ਬਟਾਲੀ ਦੀ ਕਬਰ, ਇਕ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਚੌਂਤੜੇ ਅਰ ਇਕੋ ਬਗਲ ਵਿਚ ਹੈ॥

Adínánagar.

ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਤੇ ਨੇੜੇ, ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ, ਦੁਆਬੇ ਬਾਰੀ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਬਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸਾ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਰ

ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਨਰੀ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਉਥੇ ਆਲ ਬਸੇ ਸਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਬਾਗ ਬਲਾਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਹ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ-ਦੀ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਕਈ ਬੈਠਕਾਂ ਅਰ ਹੌਦ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਤਰ ਅਤੇ ਭਾਜੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਨੇੜ ਕਰਕੇ ਹਰਿਆਈ ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਜੰਗਲੀ ਅਤੇ ਆਬੀ ਸਕਾਰ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਵੇਂ ਬਾਹਰ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਉਹ ਧਰਤੀ ਵਡੇ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਤੂਤ, ਅਲੂਚੇ, ਅੰਬ, ਸੰਗਤਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਮੇਵੇ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੀ ਹੋਰ ਵਡਿਆਈ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਸਤੇ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੁਆਲੇ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰੁਖ ਹਨ, ਸਭ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਬੇਰੀਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਬੇਰ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਟਾਲੇ ਭੋਕ ਲੈ ਜਾਕੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ।

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਨਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਉੱਤਰਕੇ ਸਦਾ ਵਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਪੁਰ ਪੁਲ ਬੰਨਕੇ ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਉਥੇ ਇਉਂ ਲੰਘਾਈ ਹੋਈ ਸੀ॥

ਜਾਂ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੁੱਟ ਲੀਤਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਈਡਾਸਿੰਘ ਖੇੜੀਵਾਲੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੁਛ ਬਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੈ ਉਸ ਜਾਗਾ ਭੀਹ ਫਰਿਹਾਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਜਾਂ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੈ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਬੀਹ ਬਰਸਾਂ

ਰਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਦਾ ਕਨਈਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮਲੀਹਦੜ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੀਕੁਰ ਕਿ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਤਦ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੇਰਾ ਜੰਗੀਰ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਸਨ ੧੨੨੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਕਿ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਜੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੈ ਕਾਰਮਕੇ ਹਰ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਫੌਜ ਸਲੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਰਹਿਲਾ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਬਾਗ ਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਹੌਦ ਅਰ ਫੁਆਰੇ ਬਲਵਾਏ; ਅਤੇ ਤਿਹੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਬੀਰਾਂ ਨੈ ਆਪੋ ਆਪਲੇ ਲਈ ਬਾਗ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੌਲਕ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਅਰ ਸੁਦਾਗਰ ਫੇਰ ਉਥੇ ਜਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਚੌਂਪੜ ਦੀ ਕਤਾ ਦਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਗਭੇ ਚੌਂਕ, ਅਤੇ ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਾਰ ਬਜਾਰ, ਪਰ ਹੱਟਾਂ ਤਿੰਨਕੁ ਸੈ ਥੀਂ ਵਧੀਕ ਨਾ ਹੋਈਆਂ। ਉਥੋਂ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ॥

Bahirámpur.

ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਤੇ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੁਰ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਉਹ ਨੂੰ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਟੀਆਂ ਬਹੁਤ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦੇ ਲੋਗ ਢੁਹੁੰ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬਾਉ ਚੁੜਾਉ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਛੰਭ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਥੀਂ ਸਦਾ ਪਾਲੋ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਾਪੇ ਅਰ ਕਾਹ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਲੋਕ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿਚ

ਉੱਡਕੇ ਸਦਾ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਅਰ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਛੰਭ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਲੂ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਕਿਰਨ ਜੋ ਬਲਾਨੋਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਇਸੇ ਛੰਭ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੀ ਚੰਗੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਖਣ-ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਖੁਸੀ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

Pathán kot.

ਪਠਾਨਕੋਟ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਕੱਚੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀਆਂ ਅਲੰਗਾਂ ਵਡੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਡਾਢੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਦੇ ਥੱਨੇ ਉਪੁਰ ਇਸ ਲਈ ਬਨਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦਾ ਹਾਕਮ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰੇ। ਕਈ ਚਿਰ ਇਹ ਜਾਗਾ ਕਨਈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਹੇਠ ਰਹੀ। ਭਾਗਸਿੰਘ ਕਨਈਆ, ਜੋ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਜਿਹਾਕ ਨੂਰਪੁਰੀ-ਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਰਾਜੇ ਉਹ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਸੇ, ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ; ਓਨ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਆਪਲੇ ਰਹਿਣ ਲਈ, ਵਡੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉਚੇ ਘਰ ਬਨਾਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸੇ। ਪਰ ਸਨ ੧੧੮੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਰੂ ਚੰਦਾਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੰਡਾਸਿੰਘ ਨੈ, ਜੋ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ ਥੇ, ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਉਣ ਪੁਰ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲੈਲ ਦਾ ਦਾਜਾ ਕੀਤਾ ਸਾ; ਜਾਂ ਅਦੀਨਾਨਗਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਦੇਹੁੰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਹਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਉਵੇਂ ਭਾਗਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋਲ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕਰ ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ

ਉਸ ਥੀਂ ਆਕੀ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੀ ਬੈਰੀ ਬਲ ਗਏ। ਪਰੰਤੁ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਫਾਟਕ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਲੀ ਸਦਾਕੌਰ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਝੱਟਪੱਟ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਤਾਰਾਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ॥

Sháhpur.

ਸਾਹਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਰਮੀਆਂ ਪਹਾੜ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕੁਛ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਛੱਪਰਾਂ ਦੀ; ਅਤੇ ਥੋੜੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਅਗਲਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਉਸ ਘਾਟੀ ਉਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਮੁੱਢੋਂ ਲਾਕੇ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਾ; ਪਰ ਸਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿਚ, ਰਾਜੇ ਰਾਜਰੂਪ ਦਾ ਭਾਈ ਭਾਗਸਿੰਘ, ਉਸ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੁਰੀਦਖਾਂ ਧਰਕੇ, ਰਾਜਰੂਪ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਖ ਖੁਹਕੇ, ਉਹ ਨੂੰ ਬਖਸ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਗੋਰਬੰਦ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਬੀ ਉਸੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ; ਬਲਕ ਡਿੰਮੇ ਡੀਕੁਰ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਉਸੇ ਨੂੰ ਜਗੀਰ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬੈਠਕ ਠਰਾਈ। ਜਾਂ ਮੁਰੀਦਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮ-

ਜੋਦਖਾਂ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪਿਛੇ ਵਹੀਦਖਾਂ ਨੂੰ, ਅਰ ਵਹੀਦਖਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਈਦਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ॥

ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਇਸ ਮੁਲਖੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਨੈ ਪੁਰਾਣਾ ਵੈਰ ਨਵਾਂ ਕਰਕੇ, ਸਈਦਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੜਕੇ ਮੁਲਖ ਲੈ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਖੇਹ ਛਾਲਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸਲਾਬਤਖਾਂ ਸੁਜਾਲਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲੂ ਜੋਤਸਿੰਘ ਦੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਾਹਪੁਰ ਦਾ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ, ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਹੈ॥

Núrpur.

ਨੂਰਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਪੁਰ, ਇਕ ਮੈਲ੍ਹ ਦੇ ਭੁੱਗ ਉਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਰਬੱਤ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਸਭ ਤ੍ਹਿੰਨ੍ਹ ਸੌ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਪਰ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਮਾਲ ਅਰ ਸੁਗਾਤਾਂ ਉੱਚੀ ਬਿਓ, ਕਸਮੀਰੋਂ, ਲਦਾਖੋਂ, ਅਤੇ ਜਾਰਕੰਦੋਂ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਫੇਰ ਉਥੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਬਾਦ ਸਾ। ਅਤੇ ਪਥਰੈਲੀ ਧਰਤੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੂਹੇ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੇ ਹਨ; ਇਸੇ ਲਈ ਲੋਕ ਕਿਲੇ ਹੇਠੋਂ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਲੀ ਭਰਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਉਲੀ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੁਕਦਾ॥

ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਬਾਂਦਰ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਬਲਕ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਰੋਟੀ ਖਾਲ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਜੇ ਆਦਮੀ ਕਮਾਲ ਜਾ

ਗੁਲੇਲ ਪਾਹ ਲੈਕੇ ਨਾ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਖਾਲਾ ਦੁੱਭਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਇਕ ਰਸਤੇ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਭੀ ਪੱਥਰ ਕੋਰਕੇ ਤਿੰਨ ਸੋ ਥੀਂ ਵਧੀਕ ਪੌੜੀਆਂ ਬਨਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਘੋੜਾ ਟੱਟੂ, ਬੈਲ ਬਧਯਾ, ਅਤੇ ਊਂਠ ਆਂਠ ਸੁਖਾਲੇ ਲੰਘ ਜਾਣ। ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਖੱਡ ਪੂਰ, ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੇ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬੀ ਉਸੇ ਵਿਚ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਬਨੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਘਾਟੀ ਤੇ ਨੀਹਲ ਬੀ ਬਸੇਂ ਹੈ, ਪਰ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਭ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਗੱਡੀ ਓੜੁਕ ਉਸ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁਰ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਛਾਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਵਡਾ ਖੁੱਲਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੇ ਫਲੁਹਾਰ ਉਸ ਵਿਖੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਮਿੱਠੇ ਪਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕੂਹਲਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ, ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਅਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ॥

ਰਾਜੇ ਪਿਰਥੀਸਿੰਘ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਦਾ ਪੋਤਾ ਗੱਦੀ ਪੂਰ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਰਾਜ ਕਰਕੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਥੀਂ ਭਾਜ ਖਾਕੇ, ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਇਸ ਪਾਰ ਬੈਠ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਅਰ ਕਿਲਾ, ਬਲਕ ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ, ਉਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੂਰ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਫਤਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਘੱਲੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਕਰਕੇ ਨੂਰਪੂਰ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ ਸੀ॥

Kángrá.

ਕਾਂਗੜਾ ਸਫਾਲਕ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ

ਕਦੀਮ ਤੇ ਅਬਾਦ, ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ। ਉਸ ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਸਭ ਪਥੱਰ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੱਜਦ, ਮੁਗਲ, ਪਠਾਣ, ਉਥੇ ਆ ਬਸੇ ਸਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਦਿੱਲੀ ਬਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਕ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਬੀ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬੱਢੇ ਹੋਏ ਨੱਕ ਨੂੰ ਫੇਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਭਾਵੇਂ ਅਸਲੀ ਨੱਕ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ; ਪਰ ਭਾਂ ਭੀ ਅਜਿਹਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਛ ਥੁਹੜਾ ਹੀ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਨਕਟੇ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਖਰਚਕੇ, ਨੱਕ ਲਵਾਕੇ ਫੇਰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਠਿਕਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਹਨ ਨਹੀਂ; ਸੋ ਉਥੇ ਬੀ ਕੁਛ ਥੁਹੜੇ ਹੀ ਘਰ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਕਦੀਮੀ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਨਗਰਕੋਟ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਾਂਗੜਾ ਕਿਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਥੇ ਦਾ ਗੁੜ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੁਗਾਤ ਜਾਲਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਚਾਉਲ ਭਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੋਫਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਿੱਜ ਕਰਕੇ ਪਾਲਮ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਦੇ ਚਾਉਲ ਭਾ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੁਲਾਇਮੀ ਅਰ ਰੰਗ ਅਰ ਸਵਾਦ ਵਿਚ ਬਾਂਸ ਦੇ ਚਾਉਲਾਂ ਦੇ ਬਰੋਬਰ, ਅਤੇ ਸੁਗੰਧਤਾਈ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਖ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕੋਟਕਾਂਗੜਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਸਵਾਲਕ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਗਾ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ

ਕਿਲਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਚੁਸਮੇ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹੌਦ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਭਲਾਉ ਬੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭਲਾਉ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਥਾਹ ਨਹੀਂ ਲਈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਨਿੱਕਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਦੀਆਂ ਖੋਹਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ ਅਰ ਬਾਂਦਰ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਦ ਕਦੇ ਏਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਲੋਕ ਤਮਾਸਾ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਅਤੇ ਬੁੱਤ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਡੀ ਦੇਵੀ ਪਿੰਡੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਦਰਸਣ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਅਰ ਉਚਿਆਈ ਦੇਖਕੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਅਕਲ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਕਿਲਾ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਲਗੰਗਾ ਦੀ ਖੱਡ ਉਹ ਦੇ ਤਿੰਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ-ਲੀਦੀ ਉਹ ਖੱਡ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਖਾਈ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਕੁਛ ਪੱਥਰ ਜਿਹਾ ਸਾ; ਪਰ ਉੱਚਾ ਐਡਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਮੰਦ ਪਾਏ ਬਿਨਾ ਉਸ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸੱਕੀਦਾ ਸਾ। ਅਤੇ ਖੁਲਾਸਤੁਲਤਵਾਰੀਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ, ਇਕ ਕੋਹ ਪੰਦਰਾਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ ਪਾਉ ਕੋਹ ਅਤੇ ਦੋਹੁੰ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਬਾਹਣੋਆਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਉਚਾਲ ਇਕ ਸੌ ਚਾਰ ਹੱਥ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੇਈ ਬੁਰਜ ਅਰ ਸੱਤ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ

ਹੋਠ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਕਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੀਹੜੀਓ-ਪੀਹੜੀ ਇਕ ਹੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਕਦੇ ਇਸ ਪਾਸ, ਕਦੇ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਵੇ। ਕਈਆਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਤੇ ਲਗਕੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਕਟੋਚਾਂ ਹੀ ਪਾਹ ਚਲਾ ਆਇਆ। ਅਤੇ ਜਦ ਤੇ ਲਗਕੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ, ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਨੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਮਾਰਕੇ ਨਾ ਲਿਆ; ਨਿਰਾ ਸੁਲਤਾਨ ਮਹੂਦ ਗਜਨਵੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੈ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਢਾਹ ਢੁਹਕੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ; ਤਬਾਰੀਖ ਫਰਿਸਤੇ ਵਿਚ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਫਰੋਜਸਾਹ ਕਈ ਚਿਰ ਮੋਰਚੇ ਲਾਕੇ, ਓੜਕ ਨੂੰ ਸੁਲਾ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਅਰ ਬੁਤ ਭੰਨ ਤੋੜਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਬੀ ਕਈ ਬਾਰ ਫੌਜ ਭੇਜੀ, ਪਰ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਐਵੇਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਜਾਂ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ, ਤਖਤ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਤੇਰਾਂ ਬਰਸਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਲੈਲ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੋੜਿਆ; ਤਦ ਓਨ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਮੁਰਤਜਾਖਾਂ ਮੂੜੇ ਰਾਜੇ ਸੂਰਜਮੱਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਜਾਓ, ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰੋ। ਜਾਂ ਓਹ ਦੋਵੇਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਅਰ ਸੇਖ ਦੀ ਕੁਛ ਅਲਬਲਤ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਸੇਖ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਮੁਫ ਰਹੀ। ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਰਾਜੇ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ; ਫੇਰ ਓਹ ਨੂੰ ਸਜਾਦੇ ਸਾਹਜਹਾਂ ਨਾਲ ਦੱਖਲ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ; ਜਾਂ ਓਹ ਉਸ ਮੁਹਿੰਮ

ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਕੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਪੁਰ ਘੱਲਿਆ, ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦਨਕੀ ਸਜਾਦੇ ਦਾ ਬਖਸੀ, ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਨੈ ਆਪਲੀ ਕਦੀਮੀ ਲਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨਾਲ ਬੀ ਵੈਰ ਸਰੇੜ ਲਿਆ। ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖਬਰ ਪਾਕੇ, ਬਖਸੀ ਨੂੰ ਆਪਲੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਬਦਲੇ ਰਾਜੇ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਪਾਤਸਾਹੀ ਅਮਲੇ ਦਾ ਸੀ, ਸੂਰਜਮੱਲ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ, ਅਰ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਲਿਆ। ਜਾਂ ਸੂਰਜਮੱਲ ਨੈ ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਗੇ ਹੀ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਸਜਾਦੇ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੜਕੇ, ਸੈਦ ਸਫੀ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇ ਭਾਈਆਂ ਸਮੇਤ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਸਿੱਟਿਆ, ਅਤੇ ਪਹਾੜਤਲੀ ਦੇ ਪਰਗਲੇ, ਬਟਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਤੀਕੁਰ ਲੁੱਟਲੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਜਾਂ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਪਾਤਸਾਹੀ ਫੌਜ ਲੈਕੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਸੂਰਜਮੱਲ ਭੱਜਕੇ ਪਹਾੜੀਂ ਜਾ ਵੜਿਆ; ਇਹ ਜਾਲਕੇ, ਜੋ ਇਥੋਂ ਕੋਈ ਮੈ ਨੂੰ ਫੜ ਨਾ ਸਕੇਗਾ। ਤਿਸ ਪਿੱਛੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਵਲੋਂ, ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰੀ ਦਾ ਮਨਸਬ, ਅਤੇ ਰਾਜਗੀ ਦਾ ਖਤਾਬ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਬਾਪ-ਦਾਦੇ ਦਾ ਮੁਲਖ, ਉਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਉ ਜਗਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਨੂਰਪੁਰ ਸਹਿਰ ਬਸਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜਗਤਸਿੰਘ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਦੇ ਸੰਗ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਬਿੱਕਰਮਾਜੀਤ ਨੈ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਰਸਤ ਦੇ ਆਉਲੇ ਜਾਲੇ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲੰ, ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਨ ਜਲ

ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਪੈ ਗਏ। ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਤਲੋਕਚੰਦ ਦੀ ਫੌਜ, ਜੋ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੀ, ਕਈ ਦਿਨ ਰੁੱਖ ਭਰੂਹ ਭਰੂਹਕੇ ਖਾਂਦੀ ਰਹੀ; ਓੜਕ ਨੂੰ, ਜਾਂ ਭੁਖ ਦੀ ਮਾਰੀ ਮਰਨ ਲੱਗੀ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੈ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਬਿਕਰਮਾਜੀਤ ਕੋਲ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਕੇ, ਜਗਤਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬਿਕਰਮਾਜੀਤ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਲਾ, ਦਹਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਭਰੀਕੇ, ਸਨ ੧੫ ਪਾਤਸਾਹੀ, ਅਤੇ ੧੦੬੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ, ਛਨਿੱਛਰਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ, ਫਤੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਲਕੇ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਵਡਾ ਦਰਵੱਜਾ ਉਸ ਕਿਲੇ ਉਪੁਰ ਝੜਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਪੱਕੀ ਬਣਵਾਈ, ਅਤੇ ਖੁਤਾਂ ਅਰ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਕੇ, ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਸੈਲ ਅਰ ਸਕਾਰ ਕਰਦਾ, ਉਸੀ ਰਸਤੇ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਦਿਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲੈਕੇ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਅਰ ਰਾਜੇ ਬਾਬੂ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਹਾਂਸਲ ਭਰਨਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਪੁਰ ਸਦਾ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹਾਕਮ ਆਉਂਦਾ; ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ ਕਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ; ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ ਉਹ ਦੇ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਤੀਕੁਰ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਇਹ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਵਡਾ ਸੂਰਮਾ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਅੱਤ ਨਾਮੀ, ਅਤੇ ਸਪਾਹਪੁਣੇ ਦਾ ਹੁਨਰ ਬੀ ਚੰਗਾ ਜਾਣਦਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਖਾਸ ਦੇ ਪਾਹਰੂਆਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸੀ॥

ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਕੋਕੇ ਨੈ ਸਰਾਬ ਪੀਕੇ ਸੈਫਲੀ-

ਖਾਂ ਦੇ ਭਾਲਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟਿਆ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਲਹੂ ਭਰੇ ਨੇਜੇ ਸਣੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਚਲਿਆ। ਅਤੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਲਕੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਘੋੜੇ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਤਿਸ ਦਾ ਰਾਹ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੋਕਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁਸਿਆ, ਤਿਹਾ ਹੀ ਇਸ ਨੈ ਤਰਵਾਰ ਸੂਤਕੇ ਉਹ ਦੇ ਪਿਛੇ ਘੋੜਾ ਸਿੱਟਿਆ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਆਮ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟਕੇ ਹੱਨੇ ਨਾਲ ਲਟਕਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਕੇ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਉਹ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਖੜਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਸਪਾਹ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆਓ। ਅਤੇ ਉੱਧਰ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਆਪਲੇ ਯਾਰਾਂ ਮਿੱਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗ ਲੈਕੇ, ਆਪਲੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਪੁਰ ਲੱਕ ਬੰਨ ਲੀਤਾ; ਪਰ ਜਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਬੇਦੋਸ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸੀ; ਅਪਰ ਆਪਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਲ ਲਿਆ, ਜੋ ਇਹ ਆਦਮੀ ਨਿੱਡਰ ਅਤੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੀ ਔਖੇ ਜਾਗਾ ਭੇਜਿਆ ਚਾਹਜੇ; ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਲੱਭ ਗਈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਰੁਜੂ ਸਾ, ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਡੀ ਟਹਿਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਰਬਾਰੋਂ ਮੁੜਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਚਾਲਕ ਇਕ ਫਕੀਰ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ ਵਡੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪੁਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਨਜਰੀ ਆ ਗਿ-

ਆ; ਉਹ ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਉੱਤਰਕੇ, ਫਕੀਰ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਆਪਲੀ ਚਾਦਰ ਦੀ ਛਾਉਂ ਕਰਕੇ, ਚਿਰ ਤੀਕੁਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਰਿਹਾ; ਜਾਂ ਫਕੀਰ ਨੈ ਅੱਖ ਪੱਟੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਲ ਡਿੱਠਾ, ਅਤੇ ਕਾਗਤ ਅਰ ਕਲਮ ਦੀ ਸੱਨਤ ਕੀਤੀ; ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੈ ਤਾਬੜਤੋੜ ਕਲਮ ਅਰ ਕਾਗਤ ਫਕੀਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਫਕੀਰ ਨੈ ਇਹ ਹੁਕਮ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ "ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੇ, ਹੁਲ ਦੇ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹਾਕਮ ਮਲੂਮ ਕਰਨ, ਜੋ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਠਾਲੇਦਾਰੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੀਕੁਰ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ; ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਦੀ ਉਮਰ ਭਰ ਤੀਕੁਰ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਜਾਲੋਗੇ"। ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਗਤ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਆਪ ਫੇਰ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਲੰਬੇ ਪੈਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਲਿਖੇ ਤੇ ਖ਼ਹੁੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ, ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਚਾਲੀ ਬਰਸ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਜਿਲੇ ਦਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਤੇ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਕੁਲਕੁਲਾਂ ਆਪੇ ਆਪ ਮੁਖਤਿਆਰ ਹੋ ਬੈਠਾ; ਪਰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਅਰਥਾਤ ਅਦੀਨਾ-ਬੇਗਖਾਂ ਦੀ, ਕੁਛ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰ ਛੱਡਦਾ ਸੀ॥

ਪਰੰਤੁ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਿਰ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੈ ਬੀ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਮੁਲਖ ਘੇਰ ਲੱਜੇ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਟੇਕ-ਚੰਦ ਕਟੋਚ, ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਸਰ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਬਹੁਤ ਬੁੱਢਾ ਅਤੇ ਬਲਹੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਬਲਕ ਕੰਮਕਾਜ ਤੇ ਬੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸਾ। ਅਤੇ ਮਿਰਜਾ ਜੀਉਲ ਉਹ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨਾਲਾਇਕ ਅਤੇ ਲੁੱਚਾ ਸੀ; ਉਸ ਨੈ ਕੰਜਰੀਆਂ, ਡੂਮਾਂ, ਭਗਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਮਸ-ਕਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁਹੁੰ, ਪਿਉ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਅਗੇ ਹੀ ਉਡਾ ਪੁੜਾ

ਛਡੋ ਸੀ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪੂਰਬੀਏ, ਜੋ ਹਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸਭਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਬੂ ਪਾ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ; ਤਦ ਰਾਜੇ ਟੇਕਚੰਦ ਨੈ ਹੋਰਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੱਠ ਕਰਕੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਘੇਰਾ ਆ ਪਾਇਆ। ਥੁਹੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੇ ਸੈਫਲੀਖਾਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤੰਗ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਕਿਲਾ ਛੁੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮਿਰਜਾ ਜੀਉਲ ਆਪਲੇ ਬਾਲ ਬਚੇ ਨੂੰ ਲੈਕੇ, ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਖੇਹਖੁਆਰੀ ਨਾਲ ਦਿਨ ਕੱਟਦਾ ਰਿਹਾ॥

ਉਪਰੰਦ ਕਟੋਚਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਫੇਰ ਜੈਸਿੰਘ ਕਨਈਏ ਨੈ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦਿਆਂ ਕੋਸਲਿਆਂ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਮੁਲਖ ਇਨਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਕਟੋਚ ਨੈ, ਜੋ ਟੇਕਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੀ, ਫੇਰ ਉਹ ਕਿਲਾ ਲੈ ਲੀਤਾ; ਫੇਰ ਬੀਹਾਂ ਬਰਸਾਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਉਹ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖੁੱਸ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖੁੱਸ ਜਾਣਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸਨ ੧੮੨੦ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਰਾਜਾ ਅਮਰਸਿੰਘ ਨਪਾਲੀਆ ਗੋਰਖੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਇਸ ਪਹਾੜ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਿ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ। ਜਾਂ ਮੋਰਚਿਆਂ ਲੱਗਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਬਰਸਾਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀਆਂ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਨੈ ਜਾਤਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਨਾਂ ਗੋਰਖੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉੱਤਰਾਂਗਾ, ਸਗੋਂ ਕਿਲਾ ਮੁਫਤ ਹਥੋਂ ਗਵਾ ਬੈਠਾਂਗਾ; ਇਸ ਥੀਂ ਇਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਲੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਕੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੁਛ ਬਾਨਲੂ ਬੰਨਾਂ; ਦੇਖਜੇ, ਓਹ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਤਦ ਰਾਜੇ ਸੰਸਾਰਚੰਦ ਨੈ ਆਪਲੇ ਮੁਸਾਹਬਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਬਾਬਤ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋ?

ਉਨੀਂ ਸਭਨੀਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਾ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ, ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ, ਜੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਗੋਰਖੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਓਹ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਧਰ ਲੈਲਗੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਲਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਊ; ਸਭ ਤੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਅੱਛੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਖਤ ਟਾਲਨ ਲਈ ਇਹ ਕਿਲਾ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਜੇ; ਉਹ ਆਪੇ ਆਪਲੇ ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਇਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮੁਲਖੋਂ ਕੱਢ ਦੇਊ, ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਮੁਲਖ ਸਾਡੇ ਹੇਠ ਬਚ ਰਹੁ। ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਬੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਜਿਹੇ ਸੂਰਮੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਇਕ ਮੁੱਠ ਹੋਕੇ ਢਹੇ, ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਛਡਾ ਲੈਲਗੇ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਕੱਢ ਦੇਲਗੇ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਪਸੰਦ ਆਈ, ਅਤੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀ ਜਬਾਨੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਾ ਘੱਲਿਆ, ਜੋ ਆਪ ਆਕੇ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਾਂਭ ਲਓ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਲਦਾ ਹੀ ਫੌਜ ਲੈਕੇ ਵਾਹੋਦਾਹ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਉਠ ਵਗਿਆ। ਅਤੇ ਗੋਰਖੀਏ, ਇਕ ਤਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਕ ਰਹੇ ਹੋਏ ਸੇ, ਅਰ ਦੂਜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਏਕਾ ਦੇਖਕੇ, ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਅਤੇ ਆਪਲੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ॥

ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੋਰਖੀਏ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਨੰਗੇ, ਅਤੇ ਖੁਖਨੋਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਤੀਰ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਉਲੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਲਦੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਇਹ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਦਾ ਦੇਸ ਉਚੇਂ ਪੰਜ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਰਾਜੇ, ਸਲੇ ਮੁਲਖ, ਉਹ ਦੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਟਕੇ ਅਰ ਨੌਕਰੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਕਟੋਚਾਂ ਦਾ

ਉਹ ਕੱਚਾ ਮਨਸੂਬਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

Jwálá Mukhí.

ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਵਡਾ ਦੇਵਸਥਾਨ, ਕੋਟਕਾਂਗੜੇ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ; ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੁਕਾਈ ਉਥੇ ਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ, ਅਤੇ ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦੇ ਝੜਾਵੇ ਝੜਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਭੋਜਕੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜਾਗਾਂ ਥੀਂ ਆਪੇ ਆਪ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਨਿੱਕਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਨੂੰ ਈਸ਼ੁਰੀ ਜੋਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੇ ਉਪਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਜਿਹਾ ਬਲਾਕੇ, ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਟੋਆ ਪੱਟ ਛਡਿਆ ਹੈ; ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਬਦਾਮ, ਖੋਪਾ, ਗਰੀ, ਤਿਲ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੇਵੇ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਹੈ, ਪਾਕੇ ਜਾਲਦੇ, ਅਤੇ ਆਪਲੇ ਮੰਤਰ ਜੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਤੱਬ ਨੂੰ ਹੋਮ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਬੁਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਵਡੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਰੁੱਖਾਂ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਚੁਸਮਿਆਂ, ਅਰ ਪੱਥਰਾਂ, ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਸਥਾਨ ਠਰਾਕੇ, ਅਜਿਹਾ ਜਾਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਪੂਜਲ ਥੀਂ ਦੂਹਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਬਲਕ ਓਹ ਜੋ ਅਲਪਜ੍ਞ ਹਨ, ਸੋ ਇਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਖੰਨੇ ਕਰਤਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਭੀਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਕਲ ਦੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੇਖ ਅਬੁਲਫਜਲ ਜੋ ਮਹਾ ਚਤੁਰ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੀਨ ਵਿਚ ਬੀ ਅੱਤ ਖਬਰਦਾਰ ਸਾ, ਬਲਕ ਉਹ ਦੀਆਂ ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਜਿਹੀ ਥੇ

ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਬੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੀਨ ਪੁਰ ਨਿਹਚਾ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਬੀ ਉਹ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਉਹ ਆਈਨ ਅਕਬਰੀ ਵਿਚ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਜੋ ਨਗਰਕੋਟ ਪਹਾੜ ਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਕਾਂਗੜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੇ ਪਾਸ ਮਹਾਮਾਈ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਉਹ ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਸਕਤ ਨੂੰ ਮਹਾਮਾਈ ਆਖਦੇ ਹਨ"। ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਰਬਤੀ ਮਲੀਲ ਦਿਸਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਬਿਖਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਚੌਹੁੰ ਜਾਗੀਂ ਜਾ ਪਏ; ਉਹ ਦਾ ਸਿਰ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੰਗ, ਜੋ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਾਮਰਾਜ ਦੀ ਵਲ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਧਾ; ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅੰਗ, ਦੱਖਲ ਵਾਲੇ ਬੀਜਾਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਜਾ ਪਿਆ, ਤਿਸ ਨੂੰ ਤੁਲੀ ਭਵਾਨੀ; ਅਤੇ ਉਹ, ਜੋ ਕਾਂਵਰੂ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਹ ਨੂੰ ਕਾਮਛਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਠਿਕਾਣੇ ਸਿਰ ਰਿਹਾ, ਸੋ ਜਾਲੰਧਰੀ ਕਰਕੇ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦੇਵੀ ਪਰਸਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਜਲਣਹਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਥੇ ਠੀਕ ਗੰਧਕ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈ। ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਸਾਹ ਇਸ ਜਾਗਾ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਨੈ ਠਾਕੁਰਦਵਾਰੇ ਢਾਹਕੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਖਰਾਬ ਕਰ ਸਿਟਿਆ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸੁਲਤਾਨ ਫਰੋਜਸਾਹ, ਜਾਂ ਇਸ ਜਾਗਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਹਕੇ ਇਹ

ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਉਪੂਰਵੋਂ ਨਹਿਰ ਚਲਾ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਲਾਟ ਨਾ ਨਿਕਲੇ; ਅਤੇ ਤਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਫੇਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਦੇਖਣ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਚਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ ਬੀ ਇਨਾਂ ਲਾਟਾਂ ਦੇ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਉਹੋ ਨਹਿਰ ਉਸ ਜਾਗਾ ਵਗਾਈ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਲਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਸ ਨਹਿਰ ਨੂੰ ਦੂਏ ਪਾਸੇ ਉਲਟਾ ਦਿਤਾ; ਹੁਣ ਤੀਕਰ ਉਹ ਨਹਿਰ ਉਸ ਗੁੰਮਜ ਦੇ ਕੋਲ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਧਨਮਾਨ ਗੁਮਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਜਨਾਂ ਨੈ ਉਥੇ ਘਰ ਅਰ ਹਟਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਉਥੇ ਬੁਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਬਰਸ ਵਿਚ ਦੋ ਬਾਰ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ॥

Kotlá.

ਕੋਟਲਾ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਪੂਰ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਕਾਂਗੜੇ ਵਾਂਙੂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸੀ; ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਅਚੰਭਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਾਂ, ਤਾਂ ਇਕ ਵਡਾ ਲੰਮਾ ਝੇੜਾ ਹੈ; ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰੋਂ ਮੁੜਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ॥

Sujáppur.

ਸੁਜ਼ਾਲਪੁਰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਕਾਨੂਗੋਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸਾ; ਜਾਂ ਅਮਰਸਿੰਘ ਬੱਘੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ, ਤਾਂ

ਓਨ ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਿਆ, ਜਿਹ ਦੇ ਚਾਰ ਬੁਰਜ ਅਰ ਇਕ ਡੇਉਢੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣੇ ਲਈ ਵਡੇ ਅਨੂਪ ਪੱਕੇ ਘਰ ਬਣਵਾਏ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਿਨੋਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਬਸਦਾ ਗਿਆ; ਕਿੰਉਕਿ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਲੋਕ ਆਕੇ ਉਥੇ ਬਸਦੇ ਗਏ, ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਦੋ ਸੌ ਹੱਟਾਂ ਤੀਕੁਰ ਬਸ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅਰ ਤਿੰਨ ਦਰਵੱਜੇ ਬਣ ਗਏ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਬੀ ਬਸੋਂ ਹੈ॥

ਸਾਹ ਨਹਿਰ ਉਥੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਪੁਰ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਅਮਰਸਿੰਘ ਨੈ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿਚਦੋਂ ਲੰਘਾਕੇ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ ਬਣਵਾਈ। ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਬੀ ਇਕ ਵਡੀ ਅਨੂਪ ਬੈਠਕ ਬਣਵਾਕੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਪੁਰ ਪੁਲ ਬਨਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਭਾ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਕ ਵਡਾ ਹੀ ਅਨੂਪ ਮਕਾਨ ਹੈ! ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਲੀ ਬਹੁਤ ਠੰਢਾ ਅਤੇ ਤੇਜ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਸਹਿਰੋਂ ਢਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਗਿਆਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਲਖ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਉਲ ਵਡੇ ਬਰੀਕ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਬਾਸਨਾਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਲਦੀ ਅਰ ਕਮਾਦ ਬਹੁਤ ਬੀਜਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਬਰਖਾ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰਟ ਚੜਸ ਹੈ ਨਹੀਂ॥

Garhoṭá.

ਗੜੋਟਾ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਰ ਦੇ ਡਾਢੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੇ ਬਾਰਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਚੜਦੇ ਰੁਖ ਇਕ ਖਡ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਬੁਹੁੜਾ ਬੁਹੁੜਾ ਪਾਲੀ

ਉਸ ਵਿਚ ਵਸਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁਤੇ, ਜਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਖਡ ਚੰਬੇ ਦੇ ਪਹਾੜੋਂ ਉਤਰਕੇ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਤੇ ਚੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਥਿੱਥ ਉੱਪਰ ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਵਿਚ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸਾਰੀ ਟਿੱਬੇ ਜਾ ਟੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਆਪ ਬੀ ਟਿੱਬੇ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਉਥੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਅੱਠ ਕੋਹ ਹੈ॥

Káhnúwán.

ਕਾਹਨੂਵਾਲ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਪਕਾ ਸਹਿਰ, ਬਿਆਹ ਨਦੀ ਦੇ ਉਚੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਿੱਲੀਵਾਲਿਆਂ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾ; ਕਿੰਉਕਿ ਪਾਤਸਾਹ ਸਕਾਰ ਖੇਡਲ ਲਈ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਅਤੇ ਇਹ ਧਰਤੀ ਸਿੱਲੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਚੁੜਾਉ, ਛਾਇਓਂ ਲੈਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕਰ, ਪੰਜ ਛੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਲੰਬਾਉ, ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਾਗੀਂ ਅਜਿਹਾ ਝੱਲ ਅਤੇ ਬੇਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੁਖਾਂ ਅਰ ਪਾਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ ਅਸਵਾਰ ਪੈਦਲ ਉਥੋਂ ਓਖਾ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਉਸ ਜਾਗਾ ਹਰਨ, ਪਾਹੜੇ, ਸੀਂਹ, ਚਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਸੂਰ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਠੂ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਨ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਬੀ ਉਸ ਰਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਅਜਿਹੇ ਬੇਲੇ, ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਢਾਬਾਂ ਕਈ ਹਨ, ਜੋ ਸਕਾਰੀ ਲੋਕ ਡੇਂਡੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ, ਉਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਕਾਰ ਖੇਡਦੇ, ਅਤੇ ਸੈਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਾਛੀ ਲੋਕ, ਮੱਛੀਆਂ ਅਰ

ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ, ਅਤੇ ਨਾਪੇ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਅਤੇ ਸੰਘਾੜੇ, ਇਸ ਸਹਿਰੋਂ ਕਲਾਨੌਰ ਅਰ ਬਟਾਲੇ ਭੀੜ ਲੈ ਜਾਕੇ ਬੇਚਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਛਾਬ ਵਿਚ, ਜੋ ਸਹਿਰੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਹੈ, ਅੰਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਪਾਲੀ ਦੇ ਵਿਚ ਬਲਵਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਸੋ ਹੁਲ ਉਜੜ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੱਭ ਸਰਕੜਾ ਉੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਥੇ ਭੀੜ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਗਲ ਕੀ, ਇਸ ਜਾਗਾ ਵਰਗੀ ਸਕਾਰਗਾਹ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹ, ਜਦ ਕਦੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਆਲ ਫਿਰਦੇ ਸੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ; ਹੁਲ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸਕਾਰ ਖੇਡਲ ਲਈ ਇਥੇ ਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ॥

Rahilá.

ਰਹੀਲਾ ਬਿਆਹ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁਰ ਇਕ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਲ ਨੈ ਆਪਲੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਬਸਾਕੇ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰਾ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ। ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੋਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਮਸੀਤ, ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ, ਹੁਲ ਭੀੜ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਛੁੱਟ ਸਾਰੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਸੀਤ ਹੈ ਨਹੀਂ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਲਾ ਸਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ; ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਦੇਹੁੰ ਯਾ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਸਾ, ਹੁਲ ਛਾਹੇ ਦੇ ਹਿਠਾੜ ਸਹਿਰ ਤੇ ਤੀਰ ਦੀ ਮਾਰ ਪੁਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹੋ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਛਾਹੇ ਦੇ ਸਬਬ, ਕਾਹਨੂੰਵਾਲ ਤੇ ਲੈਕੇ ਹਰੀਕੇ ਘਾਟ ਭੀੜ, ਜਿੱਥੇ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੁਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਛਾਹੇ ਦੇ ਕੰਢਿਓਂ ਸੱਤਾਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਭੀੜ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ, ਫਸਲ

ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਗਰਾਵਾਂ ਅਰ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਖੂਹ ਬੀਹ ਗਜ ਡੂੰਘੇ, ਅਤੇ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਡੀਹ ਗੱਜ ਡੂੰਘਾ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਨੇੜੇ ਢਾਹੇ ਪੁਰ ਹਨ, ਸੋ ਪੰਜਾਹ ਗਜ ਡੂੰਘੇ ਹਨ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸੱਭੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਖੂਹੇ ਹੋਲਗੇ॥

Fatiábád.

ਫਤਿਆਬਾਦ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦੇ ਢਾਹੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਦੀਨਾਬੇਗਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਦੇ ਸਬਬ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਹੁਲ ਸਰਦਾਰ ਫਤੇਸਿੰਘ ਆਹਲੂ-ਵਾਲੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਕਰਿੰਦੇ ਅਤੇ ਮੁਨਸੀ ਮੁਸੱਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੇ, ਕਈਕੁ ਪੱਕੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਲ ਗਈਆਂ ਹਨ॥

Bairowál.

ਬੈਰੋਵਾਲ ਇਕ ਪੁਰਾਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਪੱਕਾ ਕਿਧਰੇ ਕੱਚਾ; ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਬਿਆਹ ਦਾ ਰਾਜਘਾਟ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਹੈ॥

Harike and Boh.

ਹਰੀਕੇ ਅਤੇ ਬੋਹ, ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਇਕ ਦੂਜੇ ਥੀਂ ਤੇਹੁੰ ਚੌਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿਥ ਪੁਰ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਢਾਹੇ ਉੱਤੇ ਹਨ; ਇਸ ਜਾ-ਗਾ ਬਿਆਹ ਅਰ ਸਤਲੁਜ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਲਖ ਬਹੁਤਾ ਛੱਪਰਬਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਹਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠ ਆਲਕੇ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਦੇ ਜਾਗਾਂ ਦੇ ਲੰਘਲ ਤੇ ਇਥੇ ਦੋਨੇ ਦਰਿਆਉ ਇਕ ਜਾਗਾ ਲੰਘਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਦੀ-ਵਾਨਚੰਦ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਨੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ

ਦਾ ਨੌਕਰ ਸਾ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ, ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ, ਜਿਹ ਦਾ ਦਰਵੱਜਾ ਪੱਕਾ ਸੀ, ਉਸਾਰਿਆ ਥਾ ॥

The 3rd Duába—Rachná.

ਤੀਜਾ ਦੁਆਬਾ ਰਚਨਾ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਝਨਾਉ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰਚਨਾ ਇਸ ਲਈ ਧਰਿਆ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਚਨਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਰ ਰਾਵੀ ਤੇ, ਅਰ ਚਨਾ ਚਨਾਬ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜਾਂ ਕੱਠਾ ਕਰਜੇ, ਤਾਂ ਰਚਨਾ ਬਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ, ਜੰਮੂ ਅਰ ਬਸੰਤਪੁਰ ਦੇ ਖੰਨੇ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਫਰੀਦਵਾਲੇ ਅਤੇ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸੁਹੀ ਤੀਕ, ਦੋ ਸੈ ਅੱਸੀ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ, ਕਿਤੇ ਬਹੁਤਾ, ਕਿਤੇ ਥੁਹੜਾ; ਜਿਹਾਕੁ ਬਸੰਤਪੁਰ ਤੇ ਜੰਮੂ ਤੀਕੁਰ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਾਹਦਰੇ ਤੇ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਲਗ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਥਾਰ ਵਿਚ ਥੀ ਉਹੋ ਚਾਲੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਮਚੌਂਤੜੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸੱਤ ਅੱਠ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤੋਨੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਚੋਹਟ ਪਰਗਲੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਤਵੰਜਾ ਲਹੌਰ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੱਤ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਓੜਕ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦਾ ਘਾਟ ਹੈ, ਜੋ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਫਾਜਲਸਾਹ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਫਰੀਦਵਾਲਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੋਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਫਕੀਰ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਟਾਹਲੀ ਦਾ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਦਰਖਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਮੁੰਢ ਪੁਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਅੱਠ ਟਾਹਿਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਟਾਹਲੀ ਉਸ ਜਿਲੇ

ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਇਹ ਨੂੰ ਅੱਠ ਮੁੰਹੀ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਦੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਇਕ ਕੋਹ ਪੂਰ ਹੈ। ਉਤਨੀ ਜਾਗਾ, ਸਭ ਝੱਲ ਅਰ ਬੇਲਾ ਹੀ ਹੈ; ਬਸੋਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੈ ਨਹੀਂ॥

Jalálpur Kamláṇá.

ਜਲਾਲਪੂਰ ਕਮਲਾਲਾ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੁੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਕੋਮ ਕਮਲਾਲਿਆਂ ਦੇ, ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਪਿੰਡ ਸੇ; ਅਤੇ ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਸਮੇ, ਏਹ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸਨ; ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਇਕ ਦਾਇਮ ਨਾਮੇ ਕਮਲਾਲਾ, ਜਲਾਲਪੂਰ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸੀ, ਸੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਦੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ, ਉਹ ਬਿਚਾਰਾ ਬੀ ਕਿਧਰੇ ਨੂੰ ਭਜ ਗਿਆ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ॥

Sorkoṭ.

ਸੋਰਕੋਟ ਇਕ ਪੁਰਾਲਾ ਅਰ ਮਸਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਲ ਹਜਾਰਕੁ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੌਕੁ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਉਥੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕੁਛ ਪੱਕੀ, ਕੁਛ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸਹਿਰੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਟਿੱਬਾ ਜਿਹਾ ਹੈ; ਸੋ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸਹਿਰ ਬਸਦਾ ਸਾ; ਹੁਲ ਬੀ ਪੁਰਾਲੀ ਬਸੋਂ ਦੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਖੋਜ ਉਥੋਂ ਨਿੱਕਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਚੌਹੁੰ ਬੁਰਜਾਂਵਾਲਾ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕੋਟ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਉੱਪੁਰ, ਦੇ ਤਿੰਨ ਉੱਜੜ ਘਰ ਹਨ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਥੀਂ ਅੱਗੇ ਬਾਰ ਚਲਦੀ ਹੈ;

ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਿਆ ਵਿਚ, ਬਾਰ ਜੰਗਲ ਅਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਜਾਗਾ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ, ਸਾਰੇ ਬਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਸਬਾ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਮਹਾਪੁਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਜਾਗਾ, ਜਿਥੇ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਮਿਲਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਡੂਢ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ॥

Rámchauntará.

ਰਾਮਚੌਂਤੜਾ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਰਾਜੇ ਜਸਰਤ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਕਦੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਨਿਰੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਕੇ ਘਰ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਹੋਰ, ਇਕ ਬੋਹੜ ਅਰ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਅਤੇ ਖਜੂਰਾਂ ਦੇ ਝੁਟਿਆਂ ਬਾਝ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਕਰਾਂਦ ਦੇ ਦਿਨ ਵਡਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ॥

Makháná.

ਮਖਾਲਾ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਢਾਈ ਸੌ ਹੱਟ ਬਸਦੇ ਹੈ; ਪਰ ਘਰ ਅਰ ਹੱਟਾਂ ਸਭ ਕੱਚੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਦੇ ਵਾਰੇ, ਜੋ ਝੰਗ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾ, ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਇਕ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਦਖਲ ਦੇ ਚੁਕ ਤੀਹ ਕੋਹ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਘਾਟ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਮੁਦਾਗਰ ਲੋਕ ਇਸ ਪੱਤਲ ਲੰਘਕੇ ਮੁਲਤਾਨ

ਅਰ ਬਲਾਇਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਅਰ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਭੀ ਇਹੋ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਲਖ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਹਰਟਾਂ ਪੁਰ ਫਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੇ ਪੋਨੇ ਗੰਨੇ ਅਤੇ ਸੱਕਰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੀਕੁਰ, ਤੀਹਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਚੁੜਾਉ ਵਿਚ ਸਭ ਬਾਰ ਹੀ ਹੈ॥

Koṭ Kamáliá.

ਕੋਟਕਮਾਲੀਆ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਨੱਗਰ ਕੁਰਲਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪੁਰਗਲੇ ਲਗਦੇ ਹਨ; ਮੇਖ ਮੂਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਤੀਕੁਰ ਸਭ ਇਸੇ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਕੰਢੀਂ ਬਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਛਾਈ ਸੋ ਹੱਟ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਸੀਤ ਅਰ ਪੱਕਾ ਹੌਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚੀ ਸਫੀਲ ਹੈ, ਸੋ ਭੀ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਭਾਰੀ ਜੰਗੀ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਖਾਈ ਪੱਕੀ, ਪਰ ਪੁੜਕੋਟ ਕੱਚਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹੋ ਨੱਗਰ ਘਾਟ ਅਰ ਜਗਾਤ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਸੋ ਪੰਜੀ ਹਜਾਰ ਚਲਦੇ ਖੂਹ ਕਮਾਲੀਏ ਦੇ ਤਾਬੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਹੋਰ ਸਭ ਬਾਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਹੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉੱਠ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਕਮਾਲੀਏ ਤੇ ਬੀਹ ਕੋਹ ਬਾਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਰਾਹ ਦੇ ਸਿਰੇ ਪੁਰ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਕ ਬਾਉੜੀ, ਅਰ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਤਿਹਾਸਮੀ ਅਟਾਰੀ ਬਲਦਾ ਰੱਖੀ ਹੈ; ਤਾਂ ਸਪਾਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਚੌਕਸੀ ਲਈ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਜੋ ਕਾਠੀਏ ਅਰ ਜਲ ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਖੇ ਧਾੜਾ ਮਾਰਦੇ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਨਹੀਂ

ਵੇਗਲ ਟਿੰਡੇ, ਗਾਫਲੇ ਬਦਰੱਕੀਆਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ। ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਉੜੀ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਬਾਉੜੀ ੧੮੧੮ ਸੰਮਤ ਵਿਚ, ਅਕਾਲ ਸਹਾਇ, ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਬਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ॥

Khái mír Sajáde Baloch dí.

ਖਾਈ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਬਲੋਚ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੇਰਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੁਹੁੜੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਮੀਰ ਸਜਾਦੇ ਦੀ ਪੱਕੀ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਕਬਰ ਹੁਲ ਭੀਕੁਰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਉਵੇਂ ਦੀ ਉਵੇਂ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ॥

Shekh Músá dí Pindí.

ਸੇਖ ਮੂਸਾ ਦੀ ਪਿੰਡੀ, ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਰ ਵਿਚ, ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਥਸੋਂ ਛਾਣੋਕੁ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀਕੁ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਇਥੋਂ ਕੋਟ ਕਮਾਲੀਏ ਭੀਕੁਰ ਜੋ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਮੁਲਖ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਲੋਚਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਜਾਂ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੋਰ ਕੋਮਾਂ ਨੈ ਆਕੇ, ਤਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਸਾਂਭ ਲਈਆਂ, ਅਤੇ ਆਪੇ ਜਿਮੀਦਾਰ ਬਲ ਗਈਆਂ। ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਉੱਚੇ ਬੁਰਜ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਭ ਬਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਬੁਤਾਇਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਨਾਂ ਰਾਹਾਂ ਬਿਨਾ, ਜੋ ਠਰਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਅਸਵਾਰ ਪਿਆਦੇ ਨੂੰ ਲੰਘਲਾ ਔਖਾ ਹੈ; ਬਲਕ ਪਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਬਦਰੱਕੀ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ॥

Jhámrá.

ਝਾਮਰਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਐਨ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ,

ਅਤੇ ਕਈ ਜੁਦੀਆਂ ਜੁਦੀਆਂ ਬਸੋਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਬਸੋਂ ਜਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹਨ, ਜੋ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜੰਗਲ ਥੀਂ ਆਕੇ ਉਨਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਉਹ ਨੂੰ ਝਾਮਰੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਸਿਆਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਝੀਕ ਦਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਤੇ ਸਾਂਧਰ ਦੀ ਬਾਰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ॥

Saidwálá.

ਸੈਦਵਾਲਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਗੀਲਾਨੀ ਸਈਦਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੈਦ ਮੀਰ ਗੀਲਾਨੀ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚਾ ਬਗਲ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਕਿਧਰਿਓਂ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਕਿਧਰਿਓਂ ਕੱਚੀ। ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਠਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅੰਤੇ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੇਰਗੜ ਅਰ ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਸਤਗੜ ਨੂੰ ਬੀ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਾੜੀ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਲਕ ਅਰ ਛੋਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਨਿਰਾ ਦੁਧ ਦਹੀਂ ਪੁਰ ਹੈ, ਅਨਾਜ ਝੁਰੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਡੰਗਰ ਅਰ ਉਂਟ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕੱਲਰ ਅਰ ਕਾਹ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਧਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਖੂਹਾਂ ਪੁਰ ਕਲਕ ਬੀਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿਸਤ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਛੁੱਟ, ਹੋਰ ਚੌਹਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਧਰ ਦੀ ਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਾ ਮੁੰਢ ਲੰਬਾਉ ਵਲੋਂ ਸੇਖੂਪੁਰ ਤੇ

ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਅਰ ਝਨਾਉ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਜਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਾ ਲੰਬਾਉ ਇਕ ਸੌ ਸੱਤਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਦੁਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਗੱਭੇ, ਕਿਧਰੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ, ਅਰ ਕਿਧਰੋਂ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੋਂ ਇਸ ਤੇ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਬਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਬਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲਲੱਭ; ਅਪਰ ਜੋ ਕਿਤੇ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅੱਸੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੰਡ, ਕਰੀਰ, ਵਲ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਕੱਲਰਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉਜੜ; ਅਪਰ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਆਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਥੁਹੜੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ ਹੈ॥

ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਲੋਕ ਭੁਰਕਾਂ ਵਰਗੇ ਜਾਂਗਲੂ ਹਨ; ਤੰਬੂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਇਕ ਜਾਗਾ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦੇ; ਅਤੇ ਹਜਾਰ ਘਰ ਤੇ ਵਧੀਕ ਇਕ ਜਾਗਾ ਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਲੋਕ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਘੇਉ ਵੇਚ ਲੈਂਦੇ, ਅਰ ਦੁਧ ਦਹੀਂ ਪੂਰ ਦਿਨੰ ਕੱਟਦੇ, ਅਤੇ ਅੰਨ ਬਹੁਤਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਵਡੇ ਭਕੜੇ, ਅਰ ਭਾਰੀ ਸੂਰਮੇ ਜੁਆਨ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਸਿੰਧੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੈ; ਸਿਰ ਪੂਰ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਬਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਸੁੱਥਲ ਘੱਟ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਅਰ ਉਜਾੜ ਦਾ ਸਬਬ ਕਰਕੇ, ਹਾਕਮ ਕੋਲੋਂ ਸਦਾ ਆਕੀ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਬੀ ਕਦੇ ਹੀ ਕਦੇ ਭਰਦੇ ਸੇ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਰੁਪਈਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਲ ਜਾਂਗਲੂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ॥

ਇਸ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਕੋਮਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਸੋ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ

ਇਕ ਕੋਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਾਠੀਆ ਹੈ; ਓਹ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਜੱਲਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕੋਮ ਖਰਲ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਖਰਲ ਸਾ॥

ਏਹ ਦੋਨੋ ਕੋਮਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੈਰ ਧਰਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਡੰਗਰ ਪਸੂ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਧਾੜੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਥਾਰ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲੱਖ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਹੋਲਗੇ। ਅਤੇ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁੱਤ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੋਮ ਥੀਂ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਉਗਰਾਹਕੇ, ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਦੇ ਸਨ॥

Faridábád.

ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਸੈਦਵਾਲੇ ਤੇ ਡੂਢ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਭੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਅਤੇ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਮਹਿਰਮਖਾਂ ਭੱਟੀ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘਰ ਹਜਾਰਕੁ, ਅਰ ਹੱਟਾਂ ਡੂਢਕੁ ਸੈ ਹੋਲਗੀਆਂ; ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਸਾਰਾ ਪੱਕਾ ਸਾ; ਸੋ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ ਦਰਿਆਉ ਹੜ੍ਹਾ ਲੈ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਫੇਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਸਿਆ ਹੈ; ਸੋਈ ਉਸ ਦੀ ਬਸੋਂ ਬੁਹੁੜੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਬਲਕ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਛੱਪਰਬਾਸ ਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਸਾਉਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਸਲਗਮ ਇਤਨੇ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਛਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰਦੇ ਹਨ॥

ਅਤੇ ਲਹੌਰੋਂ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਤੀਕੁਰ, ਪੂਰਬ ਦੀ ਵਲ ਦਾ ਕੰਢਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਨੀਚਲੇ ਪਾਸੇ, ਦੋਵੇਂ ਕੰਢੇ ਬਰੋਬਰ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਪਾਸੇ ਗਿੱਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਦੀ ਹੈ, ਅਰ

ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਘਾਟੋਂ ਕੰਜੀ ਦੀ ਬਾਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

Jhang siál.

ਸਹਿਰ ਝੰਗਸਿਆਲ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਕਦੀਮੀ, ਸਿਆਲ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਥੇਂ ਚਾਰਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਤਿੰਨਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਪਰ ਉਹ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਬਜਾਰਾਂ ਦੀ ਡੋਲ ਪੂਰ ਨਹੀਂ, ਕੁਛ ਖਿੰਡਮੀਆਂ ਫੁਟਮੀਆਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਸ ਕਿਧਰੇ, ਬੀਹ ਕਿਧਰੇ, ਪੰਜਾਹ ਕਿਧਰੇ, ਸੌ ਕਿਧਰੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਲੋਕ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਬਾਦ ਹਨ॥

ਅਗੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਕੱਚੀ ਜੰਗੀ ਸਫੀਲ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਲਖ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਸੀ, ਪਰ ਭਮੂਰਸਾਹ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੂਰ ਹੋਲ ਤੇ ਪਿਛੇ ਚਾਰੋਂ ਖੰਨੇ ਆਪ ਹੀ ਮਾਲਕ ਬਲ ਬੈਠੇ। ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਖਾਂ, ਜੋ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਹਿਰ ਦਾ ਵਸਕੀਲ ਸੀ, ਸੋ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਲੜ-ਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਖੁਹ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਚਿਰ ਪਿੱਛੇ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਲ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੀਰੇਵਾਲ ਕਈਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਸਕੇ, ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਗੀਰ ਵਿਚ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਲੀ ਗੁਜ-ਰਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਆਲਾਂ ਦਾ ਮੁਲਖ ਅਹਿਮਦਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਡਾ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਹੁਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਕਰ-ਕੇ ਉਜੜ ਹੋਗਿਆ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦਾ

44169

ਚੁਕਾਵਾ ਇਕ ਲੱਖ ਪੰਜੀ ਹਜਾਰ ਰੁਪਈਆ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪਛੱਮ ਪਾਸੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਡੇਢ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਾਵੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ, ਸਹਿਰ ਮਖਾਲੇ ਦੀ ਵਲ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਗਨਾ ਸਾਰਾ ਚਰਖੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਕਰਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਛੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੇਤੀ ਜੋ ਬਰਖਾ ਅਰ ਹੜ੍ਹ ਉੱਪੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀਬੀ ਹੀਰ ਦੀ ਜੰਮਲਭੂਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਖਾਲੇ ਅਰ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਉਹ ਦੀ ਬੈਠਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਬੈਠਕ ਦੇ ਉੱਪਰ ਇਕ ਗੁੰਮਜ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਲ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਥੇ ਭੀਮੀਆਂ ਮਰਦ ਬਹੁਤ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਝੇੜਾ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਈ ਕਬੀਸਰਾਂ ਨੈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਿਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੇੜਾ ਕਥਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਭੂਮ ਉਸ ਕਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ॥

Khapoh.

ਖਪੋਹ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਿਆਲਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਲਾ ਸਹਿਰ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਥੀਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਬੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਹੁਲ ਅੱਠ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ, ਪਰ ਦੋਮਜਲੀ ਤਿਮਜਲੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗਾ ਬਾਰ ਦੇ ਨੱਕੇ ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੱਕਾ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਮਿਰਜੇ ਅਰ ਸਾਹਬਾਂ ਦੀ ਜੰਮਲਭੂਮ ਹੈ, ਜੋ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਨੇਹੁੰ ਦਾ ਝੇੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ

ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਝੂਮ ਇਹ ਨੂੰ ਥੋ ਬਹੁਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥

Wárá.

ਵਾੜਾ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਿਆਲਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਾਗਾ ਤੇ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ; ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਿਰੇ ਵੇਰ ਸੋ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਲੀ ਹੱਟਾਂ ਹਨ ॥

Chanioṭ.

ਚਨਿਓਟ ਵਡਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਕ ਘਾਟੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੋਖਰਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਸੀ; ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉੱਜੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਹੈ, ਆ ਬਸਿਆ, ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਉਹ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਛਾਂਟੀਆਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਹੁਣ ਗੱਭੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਰ ਇਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਪੁਰ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੂਹੁੰ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿੱਚੀਂ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਸਕਤ ਨਾਲ ਘਾਟੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਭੀੜੇ ਹੋਲੇ ਅਰ ਤੇਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਘਾਟ ਬੇੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵਡਾ ਡਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਥੇ ਦੂਹੁੰ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਗੱਭੇ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਵਾਹ! ਵਾਹ! ਕਿਆ ਸੈਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਿਆਉ

ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਟਿੱਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦਰਿੰਆਉ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਟਿੱਲੇ ਉਪੁਰ ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਲਾ ਬਲਾਉਲ ਲੱਗਾ ਸਾ, ਸੋ ਅਲਬਲਿਆ ਹੀ ਰੱਹ ਗਿਆ; ਹੁਲ ਤੀਕੁਰ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦਾ ਖੋਜ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਅੱਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਭੋਕੁਰ ਪਹਾੜ ਦੇ ਟਿੱਬ ਸੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਾਜੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਜੋ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਅੱਤ ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅਨੂਪ, ਜੋ ਬਜੀਰਖਾਂ ਅਤੇ ਸਦੁੱਲਾਖਾਂ ਨੈ ਬਲਵਾਈਆਂ ਸਨ; ਹੁਲ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੈਰਾਨ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਨਿਰੀ ਇਕ ਗੁੰਮਜਦਾਂਰ ਮਸੀਤ ਅਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਹੌਦ ਬਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੇਖ ਬੁਰਹਾਨ ਕੁਰੈਸੀ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ; ਪਰ ਉਹ ਦਾ ਗੁੰਮਜ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਅਤੇ ਅਬਰੀ ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇਂ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮਸੀਤ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸੇਖ ਇਸਮਾਈਲ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ, ਉਸ ਦੀ ਉਲਾਦ ਅਰ ਮਜਾਉਰਾਂ ਦੇ ਸੋਕੁ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਸ ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਲਖ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਖੇੜੀ ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਹੜਾਂ ਨਾਲ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਕਮਾਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਬੀ ਬਲਹੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ॥

Pindí.

'ਪਿੰਡੀ ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਚਲਿਓਟ ਥੀਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਭੱਟੀ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਨ,

ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰ ਨੂੰ ਢੁੱਲੇ ਦੀ ਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਗਾ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਕਦੀਮੀ ਭੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਤਿੰਨਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅੱਤੇ ਛਾਈਕੁ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ; ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਪੱਕੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਖੈਰਮੁਹੰਮਦ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸੰਤ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਜੋ ਨੂਲਾਂ ਦੀ ਕੋਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਵਡਾ ਉੱਚਾ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਡੀ ਡਾਢੀ ਅਰ ਜੰਗੀ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਛਾਈ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਢੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ॥

Jalálpúr.

ਜਲਾਲਪੁਰ ਭੱਟੀਆਂ ਦਾ, ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਪਿੰਡੀ ਤੇ ਬੀਹ ਕੋਹ, ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਭੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ ਅਹਿਮਦਯਾਰਖਾਂ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘਰ ਪੰਜ ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਅੱਠ ਸੈ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਘੇਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅੱਤੇ ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਬਸੋਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਕੰਧ ਚੋਰਸ ਹੈ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅੱਗੇ ਫੈਜਾਂਵਾਲੇ ਸੇ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਰ ਵਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਫ਼ਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਵਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਨਾਲ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਢੁੱਲੇ ਭੱਟੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਹੈ।

Rasúlnagar, or Rámnagar.

ਰਸੂਲਨਗਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਬੀਹ ਕੋਹ, ਪੀਰਮੁਹੰਮਦ ਅਰ

ਖਾਨਮੁਹੰਮਦ ਜੱਟ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਧਰਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਸ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਡੇਢ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਉਸ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਪੱਕੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਬਲ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਬੀ ਇਕ ਕੱਚੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਅੱਤ ਤਕੜੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਬਲਵਾਈ ਹੈ॥

ਏਹੁ ਪੀਰਮੁਹੰਮਦ ਅਰ ਖਾਨਮੁਹੰਮਦ ਵਡੇ ਸੂਰਮੇ ਅਰ ਫੌਜਾਂਵਾਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਾਜਰੌਲੇ ਵਿਖੇ ਆਪੇ ਆਪ ਹੋਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੀਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦੇ ਰਹੇ; ਓੜਕ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਪ ਨੈ ਵਡੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਕੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਖੁਹ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੋਮ ਕੁਛ ਕੈਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਮਾਰੀ ਪਈ। ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵਟਾ ਧਰਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਨਗਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਇਸ ਕੋਮ ਨੂੰ ਜਿੱਤਕੇ ਵਡਾ ਸੂਕਿਆ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਡੇਢ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਘਾਟ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਕੁਰਾਸਾਨ ਨੂੰ ਬੀ ਇਸੀ ਘਾਟੋਂ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

Manchar.

ਮਨਚਰ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਲ ਕੁਛ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ॥

Alipur.

ਅਲੀਪੁਰ ਰਸੂਲਨਗਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਅਲੀਮੁਹੰਮਦ ਚੱਠੇ

ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੇਰਹ ਹਜਾਰ ਘਰ ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਪੱਕੀ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਵਡੀ ਚੌੜੀ ਬਾਉੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ, ਅਤੇ ਚੁਫੇਰੇ ਪੌੜੀਆਂ ਥਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ॥

Harn Munárá.

ਹਰਨ ਮੁਨਾਰਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ, ਲਹੌਰੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ ਬਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕੁਰ ਸਭ ਉਜਾੜ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲਲੱਭ ਹੈ॥

Shekhúpur.

ਸੇਖੂਪੁਰ, ਸਜਾਦੇ ਸੇਖੂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਾਜੀ ਕੱਚੀ, ਤੇ ਬਾਜੀ ਪੱਕੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਚੂਨੇ ਗਚ ਕਿਲਾ ਓਸੇ ਸਜਾਦੇ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਚੌਨੁਕਰਾ ਹੈ, ਇਕ ਦਰਵੱਜਾ ਅਰ ਛੱਤੀ ਬੁਰਜ ਧਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਤੀਹਾਂ ਗਜਾਂ ਪੁਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਖੁਲਾਸਤੁਲ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਸਜਾਦਗੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਸਾਹੂਮੱਲੀ ਦੇ ਮੁੰਢ ਆਪਲੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਸੇਖੂਪੁਰ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਸੇਖੂ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਕਿੰਉਂ-ਕਿ ਸੇਖ ਸਲੇਮ ਦਰਵੇਸ ਦੀ ਦੁਆ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਬਹੁਤੀ ਜਿਹੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰਕੇ, ਉਹ

ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਸਕਾਰਗਾਹ ਠਰਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਜਾਂ ਤਖਤ ਪੂਰ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਚੋਦਾਂ ਵਰਿਹਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਤਾਂ ਓਨ ਸੇਖੂਪੁਰੇ ਦਾ ਅੱਡ ਪਰਗਨਾ ਠਰਾਕੇ, ਜਹਾਂਗੀਰਾਬਾਦ ਨਾਉਂ ਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਰਗਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਿੰਡ ਕੱਟਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮਹਿਲ ਅਰ ਤਲਾਉ ਅਰ ਇਕ ਉੱਚੇ ਮੁਨਾਰੇ ਦੀ ਨੀਉਂ ਧਰੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਬਾਰਤ ਉੱਪਰ ਇਕ ਲੱਖ ਪੰਜਾਹ ਹਜਾਰ ਰੁਪੱਯਾ ਖਰਚ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਦੇ ਕੋਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇਓ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਵਡੀ ਝਿੜੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਕ ਗੋਲ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੇਮਜਲੇ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਉੱਤਰ ਦੀ ਵਲ ਇਕ ਵਡਾ ਪੱਕਾ ਤਲਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਬਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁਨਾਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਜਾਦੇ ਨੈ ਇਹ ਮਕਾਨ ਸੈਲ ਅਤੇ ਸਕਾਰ ਲਈ ਬਲਵਾਇਆ ਸੀ; ਸੋਈ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਜੰਗਲ ਅਰ ਸਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹੈ॥

Mudabbá.

ਮੁਦੱਬਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸ ਚਾਰ ਬਸਤੀਆਂ ਹਨ; ਸੋ ਤਿਨਾਂ ਚੋਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਏਹ ਸਾਰੇ ਗਰਾਉਂ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਝੁਟੇ ਬੀ ਹਨ॥

Khásíchakk.

ਖਾਈਚੱਕ ਤਿੰਨ ਜਾਗਾ ਕੋਲੇ ਕੋਲ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤਿਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਨਾਉਂ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸੰਪੂਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਦਾਵੇ ਦਾ, ਜੋ ਚੱਕ ਨਾਉਂ ਧਰਦਾ ਸੀ, ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਿਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ

ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਹੱਟ ਦੋ ਸੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇਹੁੰ ਚੌਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਾਰਾਂ ਪਿੰਡ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਸੱਭੇ ਖਾਈ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਕੋਮ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ ॥

Sarkpur and Bhainí.

ਸਰਕਪੁਰ ਅਤੇ ਭੈਲੀ ਰਾਈਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਮਸਹੂਰ ਮਕਾਨ ਹਨ। ਸਰਕਪੁਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਡੇਢ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਪੱਕੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕੱਚੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਭੈਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਪੰਜ ਸੌ ਘਰ, ਅਤੇ ਗਿਲਤੀ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਹਨ। ਉਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਵਿਖੇ ਰਾਈਆਂ ਦੀ ਹੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ। ਅਗੇ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੀ ਠੁੱਕ ਵਾਲੇ ਸੇ; ਅਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮਲਕ ਯਾ ਸਹਿਰ ਅਖਾਉਂਦੇ ਸਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਲਹੌਰ ਸਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਹਿਰ ਮੁਹਕਮ ਦੀ ਡੰਮਕ ਨਾਲ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸਾ; ਹੁਣ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਜੁਲਮੀ ਦੇ ਸਬਬ ਖੁਆਰ ਅਤੇ ਲਚਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ ॥

Bajírábád. (*Urdú*, Wazírábád.)

ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਨਬਾਬ ਬਜੀਰਖਾਂ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੱਤ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਖਰੂਦ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵੈਰਾਨ ਹੋਈ, ਤਦ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੀ ਉਜਾੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰਬਖਸਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਸਹਿਰ ਲੱਭਾ, ਉਸ ਨੈ ਇਹ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੈ ਸਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਬਾਗ ਲਵਾਲਿਆ; ਤਦ ਤੇ ਲਾਕੇ

ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬਸੋਂ ਵਿਚ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਹਜਾਰ ਹਟ ਅਬਾਦ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦੀ ਸਫੀਲ ਦੇ ਮੁੰਢ ਇਕ ਪਾਲੇ ਦਾ ਨਲਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਕੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਬੀ ਉਸੇ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਸੇਖੂਲਹਿੰਦ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਬਲੀ ਅਤੇ ਪਰਮਹੰਸ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਬਟਾਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵੱਢੇ ਸਹੀਦ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਜਾਗਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹ ਨੂੰ ਸੇਖੂਲਹਿੰਦ ਦਾ ਕੋਟਲਾ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਦੋ ਕੋਹ ਇਕ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਧੌਂਕਲ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਉਹ ਦੇ ਹੇਠ ਇਕ ਛਾਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੱਖਲ ਦੇ ਦਾਉ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਥੰਮਾਂ ਪੁਰ ਇਕ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਜੋ ਸੇਖ ਰਾਊ ਦੇ ਬੈਠਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਸਰਵਰ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹਰ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਪਰਸਲ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਅਲਪੜ ਲੋਕ ਉਸ ਪਰਮਹੰਸ ਪੁਰ ਅਜਿਹੀ ਪਤੀਜ ਧਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਫਰ ਦੇ ਨੇਜ਼ੇ ਫੂਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਲਕ ਜਾਹਰਾ ਕਾਫਰ ਬਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਕਰਨੇ ਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਉਸ ਪਰਮਹੰਸ ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਬਲਕ ਉਹ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਸਮਝਦੇ ਹਨ॥

Kujhránwálá.

ਕੁਝਰਾਂਵਾਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਬਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੈ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੇ ਬਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵਡੀ ਜਾਨਮਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਉੱਥੇ ਦੇ ਬਸਕੀਲ ਮਹਾ-

ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਂਹਸੀ ਜੱਟ ਸੇ। ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡੇਰਾ ਸਾ, ਹੁਣ ਦਸਕ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਅੰਬਾਰਤ ਬਾਜੀ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਾਜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਅਧੂਰੀ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ। ਲਹੌਰੀ ਦਰਵੱਜੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੂਰ ਹੈ॥

Parsrúr, or Pasrúr.

ਪਰਸਰੂਰ ਇਕ ਪੁਰਾਲਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ, ਪਰ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਬਜੂਹਿਆਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਛਾਈ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਛਾਈ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ। ਉਥੇ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਅੱਤ ਖਾਰਾ ਹੈ; ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਪਸਰੂਰ ਪੁਰਸੋਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਉਥੋਂ ਸਤਾਰਾਂ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਸੋਲਾਂ ਕੋਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬਜੂਹਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਇਨਾਂ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਜੂਹਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਹਨ; ਜਿਹੀਕੁ ਭੈਲੀ, ਚੁਵਿੰਡਾ, ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਜੋ ਤਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖਲੇ ਅਵਿਰਥਾ ਹਨ॥

Emnábád.

ਏਮਨਾਬਾਦ ਇਕ ਪੁਰਾਲਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਕੁਝਰਾਂਵਾਲਿਓਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ। ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪਰਗਨਾ ਉਸ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਸਭੇ ਸਾਰੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਡਿਗੀ

ਛੱਠੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ॥

Shâhdárá.

ਸਾਹਦਰਾ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਦੂਉਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਬਿੱਥ ਉਪੁਰ, ਬਜੂਹੇ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਦੱਖਲ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਾ ਪੱਥਰ ਦਾ, ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਲਾਇਕ, ਵਡਾ ਖੁਲਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ, ਸਾਹਜਹਾਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਰਗੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਵਿਰਲੀ ਹੋਊ। ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਅਰ ਖੁਲਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਸਰਬੱਤ ਪੱਥਰ ਦੀ, ਅਤੇ ਹੋਦ ਅਰ ਮੁਨਾਰੇ ਅੱਤ ਅਨੂਪ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਨੂੰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪੱਥਰ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹਾਕੁ ਹਕੀਕ, ਸੁਲੇਮਾਨੀ, ਲਾਜਵਰਦ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਰੀ ਮੁੱਲੇ ਪੱਥਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਅਰ ਕੰਧਾਂ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਅਰ ਲਾਲ ਅਰ ਅਬਰੀ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਤਿਸ ਪਿੱਛੇ, ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬੀਤਲੇ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪੂਰ ਨਾ ਹੋਲ ਕਰਕੇ, ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਫੈਹਿ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਮੂਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਖੂੰਦਾ ਬੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਬਾਗ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪਟਵਾਕੇ, ਅਮਰਿਤਸਰ ਲਿਆਕੇ, ਰਾਮ ਬਾਗ ਬਲਵਾਇਆ; ਅਤੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ, ਜੋ ਮਕਬਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਅਰ ਦਰਵੱਜਿਆਂ ਪੂਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸਭੇ ਫਰਸ ਪਟਾਕੇ, ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਭਿਜਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ

ਰੁਕ ਦੇ ਬੁਰਜ ਨੂੰ, ਬੁਹੁੜੀ ਜਿਹੀ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਸਮੇਤ ਦਰਿਆਉ ਹੜ੍ਹਾ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਕਬਰੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਬੁਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਆਸਫਖਾਂ ਦਾ ਗੁੰਮਜਦਾਰ ਮਕਬਰਾ ਬੱਜੇ ਪੱਥਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਉੱਚਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ; ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਰ ਨੂਰਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ ਮਕਬਰਾ, ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੂਪ ਬਲੇ ਹੋਏ ਸੇ, ਸਭ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ; ਹੁਲ ਆਇਰਿਆਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁੱਛ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ॥

Mirowál.

ਮੀਰੇਵਾਲ ਖੋਖਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਘਰ ਇਕ ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਬਜਾਰ ਦੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਅੱਸੀਕੁ ਅਬਾਦ ਹਨ। ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੱਬਾਰਤ ਸਲੇ ਸਫੀਲ, ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਟੁਟੀ ਫੁਟੀ ਪਈ ਹੈ॥

Badomallí.

ਬਦੋਮੱਲੀ ਮੱਲੀ ਗੋਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ; ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ, ਅਰ ਦੇ ਮਸੀਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ; ਪਰ ਖੇਤੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਝਨਾਉ ਦਾ ਬਜੀਰਾਬਾਦਵਾਲਾ ਘਾਟ ਉੱਥੋਂ ਪੰਜੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

Sodhará.

ਸੋਧਰਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ, ਹੁਲ ਵੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਨਿਰੀ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ, ਅਰ ਅੱਠ ਸੌ ਘਰ ਅਬਾਦ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਸਭ ਪੱਕੇ ਹਨ। ਅਗੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਗਾ ਬਿੱਦਿਆ ਅਰ ਚੰਗੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਡੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ, ਅਤੇ

ਉੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ; ਹੁਣ ਉਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ; ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਲਿਖਾਰੀ ਹੁਣ ਬੀ ਉੱਥੇ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਬਾਬ ਅਲੀਮਰਦਾਂ-ਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਅਰ ਫੁਹਾਰੇ ਅਰ ਹੌਦ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਬੈਠਕਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਲਿਆਕੇ ਉਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਸੀ; ਹੁਣ ਸਭੋ ਕੁਛ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿ-ਆ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਬੀ ਸੁੱਕ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਬਾਹਰਾ ਇਕ ਸਹਿਰ ਬੀ ਬਸਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉੱਪਰ ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ਧਰਿਆ ਸਾ॥

Ibráhímábád.

ਇਬਰਾਹੀਮਾਬਾਦ ਅਗਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਬਸਦਾ ਸੀ; ਹੁਣ ਉਹ ਬੀ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਰ ਖੋਪਰਾ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕੋਹ ਹੈ॥

Khoprá.

ਖੋਪਰਾ ਹੁਣ ਬੈਰਾਨ ਪਿਆ ਹੈ; ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਬਸਦਾ ਸੀ। ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਨਗਰ ਕੱਠੇ ਬੁਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਸੋਪਰਾ ਖੋਪਰਾ। ਖੋਪਰਾ ਘੁੰਮਲ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ, ਅਰ ਸੋਪਰਾ ਚੀਮੇ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਲ ਦੇ-ਰੁਕ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ॥

Sambariál.

ਸੰਬਰਿਆਲ ਸੋਪਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟੋਂ ਛੇ ਕੋਹ ਤੱਪੇ ਦੀ ਜਾਗਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਤਾਬੇ ਘੁੰਮਲ ਗੋਤੇ ਜਿ-ਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਇਕ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਅਰ ਪਿੰਡ ਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਉਚੇ ਜਿਹੇ ਟਿੱਬੇ ਉਪੁਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

Siálkoṭ.

ਸਿਆਲਕੋਟ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਠੂੰਡੇ ਪਾਂਡੂਆਂ ਦੇ ਭਾਏ ਚਾਚੇ ਦਾ, ਜੋ ਮਹਾਭਾਰਥ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਬਾਜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਸਾਲਬਾਹਲ ਦਾ ਬਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦਾਉ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਇਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਪੱਕਾ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇ ਦਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਸਫੀਲ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪੰਦਰਾਂ ਗਜ, ਅਤੇ ਕਿਧਰਿਓਂ ਬੀਹ ਗਜ, ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੇ ਗਜ, ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਥੋਂ ਬੀ ਘਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਸੈ ਕਰਮਾਂ ਲੰਬੀ ਛੋਤੀ, ਜਿਤਨੀ ਉੱਚੀ ਸਫੀਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੀਹ ਬੁਰਜ; ਚਾਰ ਚੋਹੀਂ ਨੁੱਕਰੀਂ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਚੋਹੀਂ ਬਾਹੀਂ; ਹੁਣ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਈ ਸਮੇ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਮੀਨ ਅੰਦਰੋਂ ਨੀਚੀ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਗੋਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ, ਸਨ ੫੮ੰ ਪੰਜ ਸੈ ਅਸੀ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਸੁਲਤਾਨ ਮਹੁਦ ਗਜਨਬੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕੋਲੋਂ ਲਹੌਰ ਲੈਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਨੈ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਦਿਤੇ। ਪਰ ਲੈ ਨਾ ਸੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਆਣ ਉਤਰਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਜੋ ਢੱਠਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਲਵਾਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਲਾ ਨਾਇਬ ਛੱਡਕੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਹ ਅੰਬਾਰਤ ਜੋ ਹੁਣ ਹੈ, ਸੁਲਤਾਨ ਸਹਾਬਦੀਨ ਦੀ ਬਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਖੁਰਖੋਜ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਨਿਰੀ ਪੰਜ ਛੇ

ਗਜ ਕੰਧ ਜੋ ਦਰਵਾਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗਚ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੋਤਸਿੰਘ ਨੈ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਭੱਜਾ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਕੇ, ਆਪਣਾ ਠਾਲਾ ਬਹਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਮਾਲਸਿੰਘ ਨੈ, ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਫਦਰਖਾਂ ਨੈ, ਜੋ ਵਡੇ ਬਹਾਦਰ ਸਪਾਹੀ ਸਨ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਵਡੀ ਕੋਸਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਤਿਨਾਂ ਦੀ ਕੋਸਸ ਨਾਲ ਵਡਾ ਸਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾ। ਜਾਂ ਨਾਦਰਸਾਹ ਅਰ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਏ, ਤਾਂ ਅਗੇ ਤੇ ਬੀ ਵਧੇਰੇ ਉਜੜ ਹੋ ਗਿਆ; ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਫੇਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਕਈ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਢਾਹ ਸਿਟੀਆਂ; ਹੁਣ ਥੁਹੜਾ ਜਿਹਾ ਬਸਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕੁਛ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਥਵੇਂ ਹੈ, ਜੋ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਰੰਗਪੁਰਾ, ਛੱਤਪੁਰਾ, ਰਾਇਪੁਰਾ, ਟਿਭਲਾਪੁਰਾ, ਹਾਮੀਪੁਰਾ, ਅਤੇ ਮੀਆਂਪੁਰਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲਹਕੀਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸਹੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਵਡਾ ਆਲਮ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦਾ ਮੁਸਾਹਬ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮਜੂਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਘਰ ਅਤੇ ਬਾਗ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅੱਤ ਸੁੰਦਰ ਬਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀਆਂ, ਹੁਣ ਨਿਰੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਆਇਰੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ; ਤਿਸ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੁਣ ਭੀਕੁਰ ਉਸੇ ਪੁਰੇ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ॥

Bágbánán di Pindí &c.

ਬਾਗਬਾਨਾਂ ਦੀ ਪਿੰਡੀ, ਅਤੇ ਕੱਕੇ ਜਈਆਂ ਦਾ ਠੱਠਾ, ਅਤੇ ਪਠਾਲਾਂ ਦਾ ਡੇਪਾ, ਹਰੇਕ ਇਕ ਕਸਬੇ ਵਰਗਾ ਅਬਾਦ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਰਸ ਪਿਛੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਥੇ ਵਡੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਚੀਜ ਦੀ ਬਿੱਕਰੀ ਦਾ

ਬਜਾਰ ਬਹੁਤ ਮਘਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਗਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਬਲਦੇ ਹਨ; ਅੱਗੇ ਉੱਥੋਂ ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਲਜਾਕੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੇਚਦੇ ਹਨ; ਬਾਜੇ ਬਗਿਆਈ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਈ ਵਿਚ ਦੋਲਤਾਬਾਦੀ ਕਾਗਤਾਂ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਰੀਕੀ ਅਰ ਸਫਾਈ ਵਿਖੇ ਕਸਮੀਰੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੇ ਭੁੱਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਲ ਕਾਗਤਕੁੱਟਾਂ ਦੇ ਉਥੇ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਅੰਦਰਲੀ ਬਾਹਰਲੀ ਬਸੋਂ ਸਭ ਸਤਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਇਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਹੋਹੁ। ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਲਮਾਂ, ਫਾਜਲਾਂ, ਸਈਦਾਂ, ਅਰ ਅਮਰਾਫਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਮਾਮ ਅਲੀ ਅਲਹੱਕ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਦਹਿਆਂ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਤਰੀਕੇ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਸ ਮਹਾ ਪੁਰਸ ਪੁਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਅਕੀਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤ ਕਬਰਾਂ ਹਨ; ਬਾਜੀਆਂ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੌਂ ਨੌਂ ਗਜ ਬੀ ਲੰਮੀਆਂ ਹਨ; ਆਮ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਏਹ ਨੌਂ ਗਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਉਨਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਨੌਂ ਗਜ ਲੰਮਾ ਕੱਦ ਸੀ। ਸਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗ ਹੀ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੰਮੂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲਕੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚੀਂ ਹੋਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਉਤੇ ਸਾਹਦੋਲੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਸੋ ਹੁਲ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਥੁਹੁੜਾ ਥੁਹੁੜਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੁਲ ਬਾਝੋਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦਾ; ਅਤੇ ਇਸ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਇਕ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਪਰਗਨਾ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਚੌਦਾ ਸੈ

ਚੁਰਾਸੀ ਪਿੰਡ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਲਗਦੇ ਸੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਚਾਰ ਤੱਪੇ ਸੇ; ਇਕ ਸੰਭਰਿਆਲ਼, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮਲਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ; ਦੂਜਾ ਖੋਖਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੀਮਿਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸੀ ਹੈ; ਤੀਜਾ ਮਰਾਢੀਵਾਲ਼ ਖਰਾਲਾ, ਅਵਾਲਾਂ ਦਾ; ਚੌਥਾ ਪੱਖੋਵਾਲ਼ ਬਾਜਵਿਆਂ ਦਾ; ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੰਭਰਵਾਲ਼ੀਏ ਵਧੀਕ ਸਨ। ਇਸ ਗਿਰਦੇ ਪੈਨਾ ਗੰਨਾ ਵਡਾ ਤੋਫਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਸੱਤ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਰਾਵੀ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦਾਉ ਥੱਤੀ ਕੋਹ ਹੈ॥

* Jafarwál, or Dafarwál.

ਜਫਰਵਾਲ਼ ਕਦੀਮੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਕਸਬਾ ਹੈ; ਅਬਾਦੀ, ਤਿੰਨਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰਕੁ ਸੌ ਹੱਟ ਹੋਉ; ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਚੌਖੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਦੀ ਕੰਧ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਸੀ, ਸੋ ਉਹ ਬੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਪਰਗਲਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਇਕ ਪੱਕੀ ਬਾਉੜੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਮੁਲਖ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਜੀਰਾਂ ਗਰਾਉਂ ਸਹਿਰ ਵਰਗੇ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹਨ, ਸੋ ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾ ਸਤਗਜ਼ਾ, ਕੰਜਰੂਰ, ਨੂਨਾ, ਜੱਸੜ, ਦੋਦੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਖੇੜੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਜਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕਦੀਮੀ ਅਰ ਕਈ ਨਵੇਂ ਬਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

Nárowál.

ਨਾਰੋਵਾਲ਼ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਜਵੇ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਘਰ ਪੰਜ ਹਜਾਰ, ਅਤੇ ਹੱਟ ਛੇਛਕੁ ਸੈ ਹੋਉ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੋਜੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,

ਪਰ ਸੱਭੇ ਸੀਆ ਮਤ ਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਰ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਬਹੁਤੀ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਥੁਹੜੀ ਕੱਚੀ, ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਸਹਿਰੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦਾਉ ਨਿਰਾ ਇੱਕੋ ਬਾਗ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਹਨ॥

Qájíán dá chakk.

ਕਾਜੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕ ਮੁੰਗੇਰ ਦੇ ਜਿਲੇ ਸਣੀਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਜਿਲੇ ਦੇ ਕਾਜੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਸਾਹ ਬਦੀਉੱਦੀਨ ਸਹੀਦ ਹੁਸੈਨੀ ਬਗਦਾਦੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਸ ਥਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਵਿਚ ਹੈ; ਉਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇ, ਹਮਾਊਂ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਖੇ ਆਏ ਸਨ; ਇਥੇ ਦੀ ਆਬ ਹਵਾ ਜੋ ਪਸੰਦ ਆ ਗਈ, ਇਥੇ ਦੇ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਅਚਾਲਕ ਗੁਜਰਾਂ ਅਰ ਮੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਪੈ ਗਈ, ਅਤੇ ਗੁਜਰ ਮੱਲੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਭੱਜਕੇ ਉਸ ਥਲੀ ਦੀ ਸਾਮੇ ਆਣ ਪਏ। ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਥਲੀ ਨੈ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁੰਮਕ ਕਰਨੀ ਜੋਗ ਜਾਣਕੇ, ਹਥਿਆਰ ਬੰਨੇ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਮਹਾ ਥਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਹੁਸੈਨੀ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਧੜ ਸਿਰ ਬਿਨਾ ਮੱਲੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਿਆ। ਜਾਂ ਉਨਾਂ ਨੈ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਡਿੱਠੀ, ਤਾਂ ਭਜ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਥਲੀ ਦਾ ਧੜ ਦੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੋਕ ਤਿਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਮਾਰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ; ਓੜਕ ਸਾਹਰੀਵਾਲ ਦੇ ਮੁੰਢ ਜਾਕੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਉਸੀ ਜਾਗਾ ਦੱਬਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰ ਡਿਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਸਿਰ ਦਬ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਸਿਰ ਅਰ ਧੜ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ

ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉੱਘੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਉਹ ਮਹਾ ਬਲੀ ਸਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਫੇਰੋਜ ਨਾਮੇ ਉਸ ਕਬਰ ਪੁਰ ਮਜਾਉਰ ਹੋ ਬੈਠਾ, ਅਤੇ ਆਪਲਾ ਪਿਛਲਾ ਦੇਸ ਮਨੋਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਦੇ ਘਰ ਮੂਸਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਮਨ ਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾਈ ਅਤੇ ਜਾਹਰ ਦੀ ਬਿੰਦਿਆ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਉਹ ਦੇ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਆਪਲੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਕਿਸੇ ਸਗਿਰਦ ਨੂੰ ਸਰਾਂ ਮਾਫਕ ਦਾ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸਾ, ਕਿ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਲਸਕਰ ਆਲ ਫਿਰਿਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਅੰਬੀਰ ਜੋ ਇਨਾਂ ਤੇ ਨੇੜਿਓਂ ਲੰਘਿਆ, ਉਹ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਬੁਲੇਲ ਜਾ ਪਈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਮੂਸਾ ਉਸੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਬਿਨਾ ਸੋਚ ਜਬਾਨੀ ਹੀ ਉਚਾਰ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸਾ, ਅੰਬੀਰ ਸੁਲਕੇ ਦੰਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜਿਓਂ ਉੱਤਰਕੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤ ਵਿਚ ਆਲ ਹਾਜਰ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਹਾੜੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੁਮਾ ਲੱਭਾ ਹੈ। ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਨਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤ ਵਿਚ ਆਪ ਆਕੇ ਬਹੁਤ ਸੋਇਨਾ ਚਾਂਦੀ ਨਜਰਾਨੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੀ ਕਜਿਆ ਦਾ ਉਨਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਟਾ ਲਿਖਕੇ, ਅਤੇ ਮਨਕੇਰੀ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕੇਰੀਆਂ ਦੇ ਤੱਲਕੇ ਵਿਚੋਂ ਭੋਂ ਕੱਟਕੇ, ਚੱਕ ਬੰਨ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਕਬਰਪੁਰ ਮੁਬਾਰਕ ਨਾਉਂ ਧਰਿਆ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਉਨਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਕਾਜੀ ਅਰ ਆਲਮ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ; ਕਈ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸਾਹਬੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕਾਬੁਲ ਅਤੇ ਕਸਮੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਖਾਂ ਦੇ ਕਾਜੀ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ; ਅਤੇ ਕਈ ਚੰਗੇ

ਕਰਨੀ ਅਰ ਬੰਦਗੀ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ; ਜਿਹਾਕੁ ਸਾਹ ਅਜਮਤੁੱਲਾ, ਜੋ ਆਪਲੇ ਜਮਾਨੇ ਦਾ ਕੁਤਬ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਮੈ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਬ ਦਾ ਦਰਸਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ; ਅਤੇ ਉਸ ਨੈ ਆਪਲੇ ਹੱਥੀਂ ਮਿਸਕਾਤ ਦੇ ਟੀਕੇ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ "ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੁਲਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਜਬਾਨ ਰਸੂਲੁਲਾ ਦੀ ਥੀਂ"। ਅਤੇ ਔਰੰਗਜੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਉਸ ਕਤੇਬ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਕੇ ਬਰਕਤ ਲਈ ਆਪਲੇ ਖਾਸ ਕਤੇਬਖਾਨੇ ਵਿਚ ਧਰ ਛੱਡਿਆ। ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਉਲਿਆਉ ਪੈਦਾ ਹੋਏ; ਜਿਹਾਕੁ ਸੈਦ ਅਬੁਲਫਰਹਿ ਮੁਹੰਮਦ ਫਾਜਲ ਕਾਦਰੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ; ਪਰ ਸੈਦ ਬਦੀਉਦੀਨ ਸਹੀਦ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨੂਰ ਬਰਸਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਬਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪੱਕੀ ਅਕਬਰੀ ਛਾਰਦੁਆਲੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਹਰੀਵਾਲ੍ਹ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਉਸ ਮਹਾ ਬਲੀ ਦੀ ਕਬਰ ਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਬਲਾ ਲਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਬੁਰਜ ਕਬਰ ਦੀ ਵਲ ਹੈ, ਸੋ ਉਸ ਬਲੀ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ੍ਹ ਢੈਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਓੜਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਥੱਕਕੇ ਉਸ ਬੁਰਜ ਦਾ ਭੁਲਾਉਲਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ॥

Jammú.

ਜੰਮੂ ਕਦੀਮੀ ਪੁਰਾਲਾ ਸਹਿਰ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਰ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੇ ਵਾਰੇ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਸੀ; ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ੍ਹ, ਕਿ ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦੀ ਝੜਾਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਹੌਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਥ ਨੈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁ ਸਹਿਰ ਢੁਕ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖਿੰਡ

ਫੁਟ ਗਏ, ਅਤੇ ਤਮੂਰਸਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ, ਅਰਥਾਤ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਰਲ੍ਹਜੀਤਦੇਵ ਜਮਈਆਂਅਤਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦਾਤਾਰੀ ਦਾ ਹੱਥ ਖੁਹਲ-ਕੇ ਜੰਮੂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੋਸਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਓੜੁਕ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੀਕੁਰ ਆਪਲੇ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਇਆ। ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਅਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਉਮਰਾਉ ਤਵਾਈ ਦੇ ਮਾਰੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਆਲ ਵੜੇ; ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸੁਦਾਗਰ ਅਰ ਕਾਰਖਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਛਿਮਾਉਂ ਅਰ ਦਾਤਾਰੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੁਲਕੇ, ਹਰ ਦੇਸ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਸਿਰ ਦਿੰਦਾ; ਪਰ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਲੀ ਸਰਕਾਰੋਂ ਰੁਜੀਨਾ ਬੰਨ ਦਿੱਤਾ; ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅਜਿਹਾ ਬਸਿਆ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਗਾ ਦੂਜਾ ਨਾ ਰਿ-ਹਾ; ਕਿੰਉਕਿ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਚੀਜ ਉੱਥੇ ਬਿਕ ਜਾਂਦੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਜਾਲਕੇ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਾ; ਸਗੋਂ ਬਾਜਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾ-ਨਾਂ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਉ-ਚੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ; ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ ਮਸੀਤ ਕੋਲ ਆ ਫਿਰਦੀ, ਅਤੇ ਬਾਂਗ ਦੀ ਅਵਾਜ ਸੁਲ ਲੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਸੁਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਾਂ ਬਾਂਗ ਮਿਲ ਚੁੱਕਦੀ, ਤਾਂ ਅਦਬ ਨਾਲ ਸਲਾਮ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ। ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਚਹਿ-ਰੀ ਵਿਚ, ਜੇ ਕਿਤੇ ਬਾਹਮਲਾਂ ਅਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਦੀਨ ਦਾ ਝਗੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਬਾਹਮਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪੁੱਰ ਵਧੀ-ਕੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਪਾਤਸਾਹ ਦਿੱਲੀਵਾਲੇ ਦੀ ਬੇਗਮ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਉਥੇ ਜਾ ਰਹੀ,

ਅਤੇ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ ਅਰ ਬਾਗ ਬਲਵਾਕੇ, ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਜਾਗਾ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਇਹ ਸਬਬ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਨੈ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਪੁਰ ਫਤੇ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਮਾਰ ਲੀਤੀ, ਤਾਂ ਮੁਹੰਮਦਸਾਹ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤਮੂਰਸਾਹ ਲਈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਜਾਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਗ ਕਾਬੁਲ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਥੁਹੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੇ ਉਹ ਸਜਾਦੀ ਮਾਂਦੀ ਪਈ, ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਜੋ ਕੁੜੀ ਦੀ ਮਾਉਂ ਸੀ, ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਨਕੇ ਕਾਬੁਲ ਨੂੰ ਚੱਲੀ। ਜਾਂ ਜੰਮੂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਜਾਦੀ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਮਰ ਗਈ, ਅਤੇ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਨੈ ਉਹ ਦੀ ਲੋਥ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਉਹ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਜੰਮੂ ਬੈਠ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਨੈ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਕੁਝ ਖਰਚ ਲਵੇ, ਪਰ ਉਨ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ; ਸਗੋਂ ਜਦ ਕਦੇ ਰਾਜਾ ਉਹ ਦੇ ਸਲਾਮ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪੱਜਾਂ ਦੇ ਜੁਆਹਰ ਅੜੇ ਕੱਪੜੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਬਖਸੀਸ ਦਿੰਦੀ; ਇਕ ਬਾਰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਚਾਦਰ ਬਖਸੀ, ਕਿ ਜਿਹ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਈ ਹਜਾਰ ਮੋਹੁਰ ਪਈ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹ ਦੀ, ਜਾਂ ਤਬੂਤ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪਹੁਤਾ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਸਭ ਮਾਲ ਧਨ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾ, ਲੁੱਟ ਲੀਤਾ; ਅਤੇ ਮਲਕਾ ਜਮਾਨੀ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਤਬੂਤ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਈ।

ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ, ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਸੁਦਾਗਰਾਂ, ਬੁਪਾਰੀਆਂ, ਅਤੇ ਧਨਮਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੱਤਾਂ ਅਠਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕਰ

ਅੱਪੜੀ ਸੀ; ਅਤੇ ਕੰਜਰੀਆਂ ਅਰ ਕਾਮਨੀਆਂ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਅਜਿਹਾ ਗਰਮ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਜੋ ਉਮਰਾਉ ਅਰ ਸੌਦਾਗ਼ਰ ਸਭ ਕੁਛ ਵੇਚ ਵੱਟਕੇ, ਅਰ ਖੁਰੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗਵਾਕੇ, ਫਕੀਰ ਬਲਕੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਗਏ। ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਜੰਮੂ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਦਾਜਾਂ ਚੱਕਿਆ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਸਿੰਘ ਨੈ ਉਸ ਜਾਗਾ ਪੁਰ ਝੜਾਈ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਲੁੱਟਿਆ, ਜੋ ਮਾਰੇ ਦੋਲਤ ਦੇ ਫਿਸ ਗਏ। ਤਦ ਤੇ ਲਾਕੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਬੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਲ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਰਗਾ ਅਬਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਸੋਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਬੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ; ਹੁਲ ਨਮੀਆਂ ਨਮੀਆਂ ਜਾਗਾਂ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਤਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਸਦੇ ਸਨ, ਸੋ ਸਭ ਉਜੜ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲ ਸਾ, ਅਤੇ ਮਥਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਰਾਹਾਂ ਛੁੱਟ, ਅਸਵਾਰ ਪਿਆਦਾ ਹੋਰਸੁ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸਾ, ਸੋ ਉਨਾਂ ਰਾਹਾਂ ਪੁਰ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਨੈ ਦਰਵੱਜੇ ਬਲਵਾਕੇ, ਸਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਚੌਂਕੀ ਬਹਾਲ ਛੱਡਿਆ ਸੀ; ਹੁਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਏਢਵਾਕੇ ਅਜਿਹਾ ਸਿਧਾ ਰਾਹ ਬਲਵਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੰਡੀ ਤੀਕ ਤੋਪ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇ ਵਿਖੇ ਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਦੇਵ ਦੀ ਉਲਾਦ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਪਈ ਫਿਰਦੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਈਅਤ ਵਾਂਙੂ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਹ ਸਹਿਰ ਆਪਲੇ ਮੁਸਾਹਬ ਰਾਜੇ ਧਿਆਨਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਰਾਉ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਹੂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬੁਲਾਕੇ, ਕਿਸੰਟਵੜਾ ਏ ਧੰਨੇ ਤੀਕ ਉਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੁਚੇਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬਹਾਲਿ-

ਆ। ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਮੋਟਾ ਇਨਾਂ ਦਾ ਦਾਦਾ, ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ-ਦੇਵ ਦਾ ਚਾਕਰ, ਅਤੇ ਕੋੜ੍ਹਮੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਤਨਾਕੁ ਹੁਲ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਸੱਤ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਹਜਾਰ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਜੰਮੂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਪੁਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਆਲਕੋਟ ਉੱਥੋਂ ਸਾਫ ਨਜਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਟਿੱਬੇ ਦੇ ਨੀਚੇ ਪਹਾੜੋਂ ਸੱਤਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਨਹਿਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਤਨੇਕੁ ਕੋਹ ਜੰਮੂ ਤੇ ਹੇਠ ਏਨਾਉ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਤੇ ਨੇੜੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਗਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਮਹਾਦੇਉ ਦਾ ਹਰਮੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਟਕ ਨਾਮੇ ਖੱਡ, ਜੋ ਉਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਖੱਡ ਸਿਆਲ ਨਾਮੇ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਲਾਗ, (ਜੋ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੇਠ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਸਾਂਦਰ ਦੀ ਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,) ਰਾਵੀ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਖੱਡ ਵਿਚ ਸਦਾ ਥੁਹੁੜਾ ਥੁਹੁੜਾ ਪਾਲੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੋਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਦਾ ਪਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਤੇਜ ਪਾਲੀ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਲੰਘ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖੇੜੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਚੀਰਵਾਲ, ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੰਕਾਸਾਂ, ਅਰ ਘਮਰੋਲਾ, ਅਰ ਕੋਟਨੂਰ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇੜੇ ਮਲਹਾਸ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਕ ਸਲਹਿਰੀਆਂ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸੈਕੜੇ ਪਿੰਡ ਕਿਸਟਵਾਲ ਦੇ ਖੰਨੇ ਡੀਕੁ, ਅਤੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਸੀਵੇਂ ਲਗ, ਬੈਸਦੇ ਹਨ॥

Masrúr.

ਮਸਰੂਰ ਕਦੀਮੀ ਜਸਰੋਟੇਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਦਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਓਥੇ ਦੀ ਖੱਡ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਚੀ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਜਸਰੋਟੇ ਤੇ ਦਸ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਠੂਏ ਦੇ ਪਰਗਲੇ ਥੀਂ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ, ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿਥ ਪੁਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਭੋਂ, ਜੋ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਉਸ ਖੱਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੈ, ਸੋ ਵਡੀ ਚੰਗੀ ਭੋਂ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਹਾੜੀ ਦੇ ਸਰਬੱਤ ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਚਾਉਲ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਬੀ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਭੋਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰਦਾਨ ਜਾ ਅੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਭੋਂ ਮਸਰੂਰ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਹੈ, ਸੋ ਢਾਹਾ ਅਤੇ ਡਾਕਰ ਹੈ, ਅਰ ਉਥੇ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਸੋ ਗਜ ਹੈ; ਅਤੇ ਕੋਟ ਨੈਲੀ ਦੇ ਬੰਨੇ ਝੀਕੁਰ ਇਸੇ ਭਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਟਿੱਬੇ ਅਤੇ ਖੁੰਧਰਾਂ ਬਹੁਤ ਹੈਨ, ਅਤੇ ਫਸਲ ਬਰਖਾ ਪੁਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਭੋਂ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਡੰਗਰ ਥੋੜਾ ਵਡਾ ਤਕੜਾ ਅਰ ਕਾਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੱਡ ਕੋਟ ਨੈਲੀ ਤੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਰਾਵੀ ਦੇ ਦਰਿਆਉ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਉਸ ਖੱਡ ਦਾ ਪਾਲੀ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ; ਸੋ ਉਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਲੀ ਨੂੰ ਬੀ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਸਰੂਰ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਵਡਾ ਡਾਢਾ ਚੌਖੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ, ਅਰ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਜੋ ਮੀਰ ਅਬੁਲਖੈਰ ਦਾ ਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਮੀਰ ਅਬੁਲਖੈਰ, ਮੀਰ ਅਬੁਲਫਤਾ ਗੀਲਾਨੀ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦੇ ਮੁਸਾਹਬ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਤਰੀਕ ਇਕ ਪੱਥਰ ਉਤੇ

ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਖੂਹ ਸੋ ਗਜ ਡੂੰਘਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਸੇਖ ਅਬਦੁੱਸਲਾਮ ਚਿਸਤੀ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਵਾ ਫਰੀਦ ਸਕਰਗੰਜ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਫਰੀਦ ਸਕਰਗੰਜ ਵਡਾ ਮਹਾਪੁਰਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ॥

Jasroṭá.

ਜਸਰੋਟਾ ਪਹਾੜ ਦੀ ਘਾਟੀ ਪੁਰ ਇਕ ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਦਾ ਜੁਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮੁਲਖ ਉਹ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੱਕੇ ਅਰ ਮਨਕਰਾਲ ਗੋਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਉੱਥੇ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ; ਪਰ ਸਾਜੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਖੂਹ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਭੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵੇਹੜਿਆਂ ਪਾਹ ਹੈ; ਰਾਜੇ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਹ ਦਾ ਪਾਲੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਖੱਡ ਦਾ ਪਾਲੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦੀ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਬਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਦੇ ਅੰਬ ਅੱਤ ਮਿਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਅਰ ਹਲਦੀ ਅਤੇ ਸੁੰਢ ਬਹੁਤ ਬੀਜਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਸਾਂਬੇਵਾਲਾ ਭੀ ਜਸਰੋਟੇ ਹੀ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਅਰ ਉੱਥੇ ਦੀਆਂ ਛੀਟਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵਡਾ ਅਨੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

Kaṭhúhá.

ਕਠੂਹਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਦੀਮੀ ਸਹਿਰ, ਅਤੇ ਜੁਦਾ ਪਰਗਨਾ ਹੈ। ਢਾਈ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਭੇਢ ਸੌ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਅੰਬਾਰਤ ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਛੱਪਰਬਾਸ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਗਾਹਲ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਸ ਗਿਰਦੇ ਕਈ ਬਾਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਨਹਿਰਾਂ ਲੋਕ ਕੱਟਕੇ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਰਗਨੇ ਦੀ ਭੋਂ ਵਡੀ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਡਾਕਰ ਹੈ, ਅਤੇ

ਹਰ ਜਾਗਾ ਕਸਮੀਰ ਵਾਂਙੂ ਕੂਹਲਾਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਕ ਕੂਹਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਓਂ ਚੱਲਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਜਾਂ ਉਹ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਰਾਰ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਲੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਲਦੀ, ਸੁੰਢ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਰਿਆਨਾ ਬਹੁਤ ਬੀਜੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਾਗਾ ਘਾਟ ਹੈ; ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਠੂਹੇ ਦਾ ਪੱਤਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਬਸੰਤਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਡੀਕੁਰ, ਜਿਥੋਂ ਦਰਿਆਉ ਰਾਵੀ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿੱਕਲ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਦਰਿਆਉ ਕਈ ਟੁਕੜੇ ਹੋਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਗਾ ਦੇ ਕੋਹ ਦੇ ਫੈਲਾਉ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਰੋਟ ਅਰ ਲਖਲਪੁਰ, ਜੋ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨਗਰ ਹਨ, ਓਹ ਬੀ ਇਸੇ ਕਠੂਹੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਠੂਰ ਨਾਮੇ ਗਰਾਉਂ ਦੇ ਮੁੰਢ ਇਕ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਦਸ ਗਜ ਚੌੜੀ ਬਾਉੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਪਾਲੀ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਹ ਬਾਉੜੀ ਜਗਤਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀਏ ਦੀ ਲਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ॥

THE FOURTH, OR CHÂNAHIT DOAB.

ਚੌਥਾ ਦੁਆਬਾ ਚਨਹਿਤ। ਇਹ ਦੁਆਬਾ ਝਨਾਉ ਅਰ ਦਰਿਆਉ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਗਭੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹਲਮ ਨੂੰ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾਉ, ਅਖਨੂਰ ਅਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਸੋਰਕੋਟ ਦੇ ਬੰਨੇ ਡੀਕੁਰ, ਅਟਕਲ ਮੂਜਬ ਤੇਹ ਸੌ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਦਾ ਕੁਛ ਠਿਕਾਨਾ ਨਹੀਂ; ਕਿੰਉਕਿ ਅਖਨੂਰ ਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਡੀਕੁਰ ਚਾਲ੍ਹੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਕਾਦਰਾਬਾਦ ਦੇ ਸਾਹਮਲਿਓਂ ਪੰਜੀ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਸੋਰਕੋਟ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇੱਕੀ ਪਰਗਲੇ ਹਨ, ਸੋ ਸਭੋ ਲਹੌਰ ਦੇ

ਤਾਬੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਫਸਲ ਕਿਧਰੇ ਚਰਖੀ, ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੂਹਲਾਂ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਨਦੀ ਨਾਲੇ ਅਤੇ ਕੂਹਲਾਂ ਬਹੁਤ ਥੁਹੜੀਆਂ ਹਨ॥

Kunjáh.

ਕੁੰਜਾਹ ਦਰਿਆਉ ਝਨਾਉ ਥੀਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਵੇਖ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਉਥੇ ਇਕ ਕਬੀਸਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦਾ ਨਾਉਂ ਗਨੀਮਤ ਕੁੰਜਾਹੀ ਮਸਹੂਰ ਸੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਸਹਿਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਹੁਲ ਅੱਛਾ ਬਸਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਦਿਵਾਨ ਮੁਹਕਮਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤ ਮੋਤੀਰਾਮ ਨੈ ਆਪਲੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਪਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੱਖਲੀ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਗ ਅਤੇ ਇਕ ਪੌੜੀਆਂਵਾਲਾ ਪੱਕਾ ਖੂਹ ਲਵਾਇਆ ਹੈ॥

Gujrát.

ਗੁਜਰਾਤ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਸਹਿਰ ਦਾ ਆਪਲਾ ਜੁਦਾ ਹੀ ਪਰਗਨਾ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੁਰਾਨਾ ਹਾਕਮਸਥਾਨ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੈ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਘਰ ਪਾ ਲਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਗਲ ਸਾ; ਸੋ ਹੁਲ ਕਈ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੋ ਇਸ ਬਗਲ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬਸੋਂ ਥੀ, ਸੋ ਬੈਰਾਨ ਪਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਇਸ ਸਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੁੱਟਿਆ ਢੁਕਿਆ ਸੀ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਲ ਤਿੰਨਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਵੇਖ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ॥

ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਕੂਕ ਸਾਹਦੋਲਾ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ

ਇਸ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਉਹ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕਈ ਮਜਾਉਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਪੁਰ ਉਸ ਮਹਾਪੁਰਸ ਦੀ ਨਸਾਨੀ ਪੁਲ ਬਨੇ ਹੋਏ ਮਜੂਦ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਬਜੀਰਾਬਾਦ ਦਾ ਘਾਟ ਪੰਜ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਘਾਟ ਪੰਚੀ ਕੋਹ ਹੈ।

Jalálpur.

ਇਸ ਸਹਿਰ ਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਕਸਬਾ ਜਲਾਲਪੁਰ, ਵੜਾਇਚ ਗੋਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਅੰਬਾਰੜ ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਬਾਦੀ ਦੇ ਸਬਬ ਰੋਲਕ ਬਹੁਤ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਚੁਲ ਬੀ ਦੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਸੌ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹਾਕਮ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਵਡੀ ਸੁੰਦਰ ਪੱਕੀ ਹਵੇਲੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਚੋਧਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬੀ ਪੱਕੇ ਬਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਪਰ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੈ ਇਕ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਮਸੀਤ ਹੁਲ ਪਾਈ ਹੈ।

ਜਲਾਲਪੁਰ ਤੇ ਅੱਧ ਕੋਹ ਦੀ ਬਿੱਥ ਪੁਰ ਇਸਲਾਮਗੜ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਚੌਧੁਰੀ ਰਹਿਮਤਖਾਂ ਵੜਾਇਚ ਦਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਹਿਮਦਸਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦੇ ਵਾਰੇ ਮੁਲਖ ਅਰ ਫੌਜਾਂਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਥਾ ਤਾ ਕੱਚਾ ਹੀ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸੁਡੌਲ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਹਲਾ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ; ਕਿੰਉਕਿ ਉਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਗੰਗੁਰੇਦਾਰ ਕੰਧ ਬੀ, ਸੋਈ ਕਈਆਂ ਜਾਗਾਂ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤੀ ਜਿਹੀ ਬਸੋਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਵਡੀ ਖੁਲੀ ਮਸੀਤ ਸੀ; ਸੋ ਹੁਲ ਉਜੜ ਪਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਅਰ ਜਲਾਲਪੁਰ ਦੇ ਗੱਭੇ ਇਕ ਸੁੱਕੀ ਹੋਈ ਨਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਚੱਲਦੀ ਹੈ।

Mirpur.

ਮੀਰਪੁਰ ਪਹਾੜ ਤਲੀ ਦਾ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਗੱਖੜਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਡੀ ਰੌਲਕ ਵਿਚ ਸਾ, ਅਤੇ ਮਸੀਤਾਂ ਅਰ ਸੁੰਦਰ ਮਕਾਨ ਬਲੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਸੋ ਹੁਲ ਉੱਜੜ ਪਏ ਹਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਅਰ ਗੱਖੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹੁਲ ਬਜਾਰ ਦੀ ਨਿਰੀ ਡੇਢੜ ਸੋ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਪਰ ਵੇਖਲਵਾਲੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੀਰਪੁਰ ਦਾ ਬਜਾਰ ਵਡੀ ਸੁਹਲੀ ਰੌਲ ਸਿਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ, ਜੋ ਗਿਰਦੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸਹਿਰ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਨੀਚੀ ਉੱਚੀ, ਅਤੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੇ ਨਲੇ ਹਨ; ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਥੁਹੜਾ ਜਿਹਾ ਪਾਲੀ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਹਿਰ ਤੇ ਉਪੁਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਖਰਾਟ ਦੇ ਚੱਲਲ ਜੋਗਾ ਪਾਲੀ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਜਾਂ ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਡੇਢ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਵਧਕੇ ਫੇਰ ਜਿਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਫੂਟ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ॥

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਨਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸਾ, ਜੋ ਬੇੜੀ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸ਼ੀ; ਅਚਾਲਕ ਕੋਈ ਸਾਈਂ ਲੋਕ ਆ ਫਿਰਿਆ, ਅਤੇ ਓਨ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਚੜਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ; ਤਦ ਮਾਂਝੀ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਫਕੀਰਾ ਰਤਾ ਠਹਿਰ ਜਾ, ਪੂਰ ਨੂੰ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂ, ਪਿਛੋਂ ਤੈ ਨੂੰ ਭੀ ਲੰਘਾ ਦਿਆਂਗਾ; ਫਕੀਰ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਮੈ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਲੰਘਾ ਦਿਹ; ਮਾਂਝੀ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਵਡਾ ਕਾਹਲਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਪਾਲੀ ਨੂੰ ਕਹੁ, ਜੋ ਤੈ ਨੂੰ ਲੰਘਾ ਦੇਵੇ; ਫੱਕੀਰ ਨੈ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਐਵੇਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ; ਸੋ ਉਹ ਨਲਾ ਉਹ ਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਡਾਬੜਤੋੜ ਸੁੱਕ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਲਾਕੇ ਹੁਲ ਭੋਕੁਰ ਫੇਰ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਹੇਠ ਉਸੇ ਵਿਚ

ਪਾਲੀ ਨਾ ਫਗਿਆ, ਅਤੇ ਮੀਰਪੁਰੋਂ ਘਾਟ ਮਕੂਫ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਜਿਲਾ ਚਰਖੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਉਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਆਦਮੀ ਦੀ ਪਿੰਨੀ ਵਰਗੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ, ਅਤੇ ਗਜ ਭਰ ਲੰਮੀਆਂ! ਅਤੇ ਇਸ ਕਸਬੇ ਫੂਆਲੇ ਪਹਾੜ ਭਲੀ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਠੂੰਢਿਆ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ; ਜੇ ਖੂਹ ਪੱਟਲ, ਤਾਂ ਪਾਲੀ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਜਾਗੀਂ ਚਾਰੇਖੰਨੇ ਲਭਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਲੋਕ ਕੱਚੇ ਟੋਭੇ ਖੋਦਕੇ ਪਾਲੀ ਨਾਲ ਭਰ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਡੀਆਂ ਡਾਢੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਲਾ ਛਡਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੀਂਹ ਦਾ ਜਲ ਉਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੱਠਾ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ; ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਉਸੇ ਵਿਚੋਂ ਪੀਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਜੇ ਕਦੇ ਬਰਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਵਡੀ ਕਸਟਲੀ ਨਾਲ ਕਟਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਗਰਾਈਂ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਤੇ ਦੋ ਕੋਹੀ ਚੋ ਕੋਹੀ ਹਨ, ਸੋ ਗਧਿਆਂ ਪੁਰ ਪਾਲੀ ਲਦਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਥੀਂ ਭਿੰਬਰ ਅਰ ਦੇਵੇ ਬਟਾਲੇ ਤੀਕੁਰ, ਜਿਥੋਂ ਝਨਾਉ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲਲਭ। ਅਤੇ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਵੜੇ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਖੂਨੀ ਅਰ ਧਾੜਵੀ ਹਨ; ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਦੇਵੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਰਹਿਲਵਾਲੇ, ਜੋ ਭਾਟੂ ਅਰ ਛੱਟ ਗੋਤੇ ਹਨ, ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਭ ਸੂਰਮੇ ਅਰ ਚੋਰ ਅਤੇ ਬਾਟਮਾਰ ਹਨ; ਕਿੰਉਕਿ ਪਾਲੀ ਦਾ ਤੋੜਾ ਅਤੇ ਥੇਲੇ ਦੀ ਖੁਤਾਇਤ ਕਰਕੇ, ਗਲੀਮ ਉਨਾਂ ਪੁਰ ਸਹਿਜੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਅਤੇ ਕਈ ਫੇਰੀਂ ਪਾਤਸਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਥੀ ਇਨਾਂ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਿ ਆਈਆਂ; ਓੜਕ ਝਖ ਮਾਰਕੇ ਮੁੜ ਗਈਆਂ; ਅਤੇ ਏਹ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਅਰ ਗੁਜਰਾਤ ਤੀਕੁਰ, ਲੁਟਦੇ ਹੀ ਰਹੇ।

ਤਿਸ ਪਿਛੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਇਨਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਬਾਹਲਾ ਉੱਦਮ ਚਕਿਆ, ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਰ ਆਪ ਪਿਆਦਾ ਹੋਕੇ, ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ, ਅਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰਕੇ, ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਖ ਲੁਟਿਆ ਫੂਕਿਆ, ਅਤੇ ਵਡੀ ਕਟੀਲੀ ਸਪਾਹ ਸਦਾ ਲਈ ਉਨਾਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਪੁਰ ਛੱਡ ਛੱਡੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਲਾਕੇ ਖੂਹੇ ਪਟਵਾਏ; ਤਾਂ ਹੁਲ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਸੁਖਿਹਡਾ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਜਾਂ ਇਨਾਂ ਪੁਰ ਕੋਈ ਗਲੀਮ ਝੜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਏਹ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਓਪਰਾ ਆਦਮੀ ਉਥੇ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ; ਇਸ ਲਈ ਇਨਾਂ ਪੁਰ ਕੋਈ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸੱਕਿਆ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਤਾ ਹਨ; ਪਰ ਚੰਗੇਰੇ ਘਟ ਹਨ॥

Bijwát.

ਬਿਜਵਾਤ ਇਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਡਾ ਤਰ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪਰਗਲਾ ਹੈ। ਦਰਿਆਉ ਇਨਾਉ, ਜਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਹੀ ਇਸ ਪਰਗਲੇ ਵਿੱਚੀਂ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਨੂੰ ਨਹਿਰਾਂ ਕੱਟਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੋਂ ਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਧਾਨ ਅਰ ਕਮਾਦ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੀ ਅਲਗਿਲਤ ਹਨ॥

Akhnúr.

ਅਖਨੂਰ ਇਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਖੇ ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੋਲਗੀਆਂ। ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਕਈ ਕੋਮਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਜਮਵਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਹੀ ਦੇ

ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਲੀ ਮੁਲਖ ਜੋਗੀ ਬਥੇਰੀ; ਅਤੇ ਝਨਾਉ, ਸਹਿਰ ਦੇ ਹੇਠ ਵਡੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸੇ ਦਾ ਪਾਲੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਘਾਟ ਬੀ ਉਤੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਸਹਿਰੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਅਰ ਦੋ ਦਰਵਜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਅੰਬਾਰਤ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੀ ਥਾਂ, ਅਰ ਇਕ ਖੂਹ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਲਾਕੇ ਮੁੰਦ ਛਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਲੋੜ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉ। ਕਿਲੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦਾਉ ਰਤਾਕੁ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਕ ਅਠਾਰਾਂ ਹੱਥ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਹੈ॥

Dholwahá.

ਢੋਲਵਹਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜੋ ਝਨਾਉ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਟਿੱਬੇ ਉਪੁਰ ਬਸਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਤੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਉਪੁਰ ਦੇ ਦਾਉ, ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਅਟਾਰਾਂ ਹੀ ਟੁਕੜੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਰਾਜੌਰੀਵਾਲੀ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਤਵੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ, ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਜੰਮੂਵਾਲੀ ਤਵੀ ਬੀ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਆਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਝਨਾਉ ਦਾ ਪਾਲੀ, ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਠੰਢ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਨਾਂ ਦੂਹਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲਦਾ; ਬਲਕ ਅੱਡ ਦਾ ਅੱਡ ਹੀ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੀਚੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ॥

The Fifth, or Sindh Sagar Doab.

ਪੰਜਵਾਂ ਦੁਆਬਾ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਲੰਬਾ-

ਉ, ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਲੈਕੇ, ਦੋਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੰਠੇ ਹੋਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕੁਰ, ਦੋ ਸੈ ਬਹੱਤਰ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਚੁੜਾਉ ਦਾ ਕੁਛ ਥੋਹ ਨਹੀਂ; ਕਿੰਉਕਿ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਸਹਿਰ ਤੇ ਅਟਕ ਤੀਕ ਨੱਵੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਦਾਦਨਖਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਥੀਂ ਕਾਲੇ ਬਾਗਾਂ ਲਗ ਸੱਠ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਖਾਨਗੜ੍ਹ ਥੀਂ ਗਾਜੀਖਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੀਕ ਤੀਹ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਜਾਮਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਥੀਂ ਨਿਰਾ ਬਾਰਾ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅੱਗੇ, ਨਿਰਾ ਤ੍ਰਿੰਨ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਜਿਮੀਨ ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ, ਬ੍ਰਹੁੜੀ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਬੇਲੇ ਹੇਠ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਪਰ ਥਲਾਂਵਾਲੀ ਵਿਚ ਬਸੋਂ ਬ੍ਰਹੁੜੀ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਅਲੱਲਭ ਹੈ॥

ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਥ੍ਰੁਹੇ ਹਨ; ਨਿਰੇ ਕੁਛ ਪਿੰਡ, ਕੁਛ ਕਸਬੇ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਜੰਮੀ ਕਿਲੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਕਿਲੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਿਨਾਂ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਿਲਾ ਨਹੀਂ; ਇਕ ਅਟਕ ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਰੁਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ। ਅਟਕ ਦਾ ਕਿਲਾ ਵਡਾ ਤਾਕਾ ਅਤੇ ਮਜਬੂਤ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੂਰਖ ਦੇ ਕੂਕ, ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਬਨਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦਰਿਆਉ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਲੈ ਜਾਲ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਗੁਪਤ ਰਾਹ ਬਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਫਿਰੇ। ਅਜਿਹਾ ਜਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਢੋਲ ਵਿਚੀਂ, ਜੋ ਪਾਲੀ ਵਿਚ ਖਲੋਤੀ ਹੈ, ਕਿਲੇ ਅੰਦਰ ਪਾਲੀ ਲੈ ਜਾਲ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਪੱਥਰ ਅਰ ਗੱਚ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਜਬੂਤ ਬਨੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਪੱਥਰ ਦਾ ਇਕੋ ਟੁੱਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੇ ਦਰ-

ਵੱਜੇ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਬੁਰਜ, ਅਤੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਦਰਵੱਜਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਮੋਰੀ ਦਰਵੱਜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਸੋ ਹੁਲ ਉਹ ਮੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੈ ਰਈਅਤ ਦਾ ਘਰ, ਅਰ ਸੋਕ ਹੱਟ ਹੋਊ। ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਦੇ ਲਾਗ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਨ ੮੮੪ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਬਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਦੇ ਖੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਪੁਰ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਠਾਲ ਪੰਜਾਬ ਉੱਪੁਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ॥

ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸਾਹਾਂ ਤੇ ਪਿਛੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਠਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਦ ਉਨ੍ਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਉਪੁਰ ਕਈ ਬਾਰ ਝੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਸਮੀਰ ਬੀ ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਜਾਂ ੧੨੨੯ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਖੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਪਠਾਲ ਲਤਾੜ ਲਏ, ਅਤੇ ਪਸੌਰ ਅਰ ਕਸਮੀਰ ਬੀ ਉਨਾਂ ਤੇ ਖੁਹ ਲੀਤਾ; ਤਦ ਥੀਂ ਲੈਕੇ ਪਠਾਲ ਲੋਕ ਫੇਰ ਇਸ ਮੁਲਖ ਪੁਰ ਜੋਰ ਨਾ ਪਾ ਸੱਕੇ। ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂਦਾ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸੈ ਸਪਾਹੀ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਘਾਟ ਬੀ ਥੋੜੀਆਂ ਸਲੇ ਇਨਾਂ ਹੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਲੇ ਹੀ ਪਾਰਲੇ ਪਾਸੇ ਖੈਰਾਬਾਦ ਹੈ॥

Khairábád.

ਇਸ ਖੈਰਾਂਬਾਦ ਵਿਚ ਵਡਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਹ ਹੈ; ਅਤੇ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਠਾਲਾ ਉਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

Mankerá.

ਮਨਕੇਰੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਅਰ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਾਲੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਸਬਬ ਏਕਾ ਏਕੀ ਗਲੀਮ ਉਸ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਨਬਾਬ ਸਿਰਬਲੰਦਖਾਂ

ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਹ ਦੀ ਕਬਰ ਥੀਂ ਉਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਗਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸਭ ਥੀਹ ਬੁਰਜ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਮਸੀਤ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ। ਬਸੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੋ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੱਕੀ ਗਲਾਫੀ ਖਾਈ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਕ ਖੂਹ ਛੁੱਟ ਕਈਆਂ ਕੋਹਾਂ ਤੀਕਰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਪਾਲੀ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਹੁਲ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਠਾਲਾਂ ਕੋਲ ਸਾ; ਪਰ ੧੨੬੭ ਸਠ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਲਜੀਤਸਿੰਘ ਨੈ ਮੋਰਚੇ ਲਾਕੇ ਤੇਹ ਮਹੀਨੇ ਤੀਕ ਘੇਰਾ ਪਾ ਛੱਡਿਆ, ਅਤੇ ਰੇਤ ਦੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਕੱਚੇ ਖੂਹ ਪੁਟਾ ਲਏ; ਓੜਕ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਪਠਾਲਾਂ ਨੈ ਸੁਲਾ ਕਰ ਲੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਿਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕੇਲਿਆਏ। ਹੁਲ ਕਈਕੁ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਬੈਠੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ॥

Ḍerá Dínpanáh.

ਡੇਰਾ ਦੀਨਪਨਾਹ ਦਾ, ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਥੋਂ, ਪੰਜ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਹ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੋਕੁ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੋ ਹੱਟ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੀਨਪਨਾਹ ਨਾਮੇ ਪਠਾਲ ਦਾ ਬਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਬਰ ਪੱਕੀ ਚੂਨੇ ਗੱਚ ਸਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਗਲਾਫੀ ਕਿਲਾ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਕੱਚਾ ਬਾਗ ਹੈ॥

Lambá.

ਲੰਬਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਨਕੇਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਸਤਾਈ ਕੋਹ ਹੈ; ਉਥੇ ਛੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਚਾਰ ਸੈ ਹੱਟ ਬਸਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਪੋਪਲਜਈ, ਖਲੀਲਜਈ, ਅਰ ਬਾਰਕਜਈ ਪਠਾਲ ਅਰ ਬਲੋਚ ਲੋਕ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਨ; ਅਤੇ ਹਾਕੰਮ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ

ਉਥੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ; ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਨਲਾ ਪੱਛਮ ਦਾਉ ਕਸਬੇ ਲੰਬੇ ਦੇ ਹੇਠ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥਲ ਬੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਸਹਿਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਖਜੂਰਾਂ ਅਰ ਸਤੂਤਾਂ ਅਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬਹੁਤ ਹਨ॥

Karor.

ਕਸਬਾ ਕਰੋਰ ਮਨਕੇਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ; ਉਹ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਡੀ ਚੰਗੀ, ਅਤੇ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਉਥੋਂ ਢਾਈ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਥਲ ਚੌਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਪੂਰ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਥੋਂ ਚਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਾਹਲਾਲ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਰੋਜਾ, ਜੋ ਬਹਾਉਲਹੱਕ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਰੁਕ ਪੱਕਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਹੈ॥

Ḍerá Ismáíl Khán, and Bhakkhar.

ਇਸਮਾਈਲਖਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਵਡਾ ਮਸਹੂਰ ਮਕਾਨ ਸਾ, ਪਰ ਹੁਲੂ ਉਜੜ ਪਿਆ ਹੈ; ਦਰਖਤਾਂ ਅਰ ਥੋਹ ਬਾਝ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਸਾਨੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਅਤੇ ਇਸ ਡੇਰੇ ਥੀਂ ਭੱਖਰ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਡੇਢ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਹਨ; ਪਰ ਖਾਈ ਨਹੀਂ॥

Nemal.

ਕਾਲੇ ਬਾਗਾਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਕੋਹ ਨੇਮਲ ਨਾਮੇ ਪਹਾੜ ਭਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਸਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਹੱਟਾਂ ਹਨ; ਅਪਰ ਉਥੇ ਘੋੜੇ ਵਡੇ ਚਲਾਕ ਅਤੇ ਤੇਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

Dhanníghеb, Son, and Pindíghеb.

ਧੰਨੀਘੇਬ ਅਰ ਸੋਨ ਦਾ ਮੁਲਖ ਬੀ ਇਸੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ

ਪਹਾੜ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ ਘੋੜਿਆਂ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੈ; ਪਰ ਸੋਨ ਦੇ ਘੋੜੇ ਸੁਲਹੱਪ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੇ ਵਧੀਕ ਹਨ; ਅਤੇ ਖੱਚਰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡੀ-ਘੇਬ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਤੇ ਸੱਤਰ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋਨ ਦੇ ਸਹਿਰ ਥੀਂ ਢਾਈ ਕੋਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਰੁਕ ਇਕ ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਨਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਰਸਾਤ ਨੂੰ ਉਸ ਥੀਂ ਲੰਘਲਾ ਔਖਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੱਚਾ ਚੌਖੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਖੂਹ ਹੈ॥

Maujgarh.

ਮਨਕੇਰਿਓਂ ਦੇ ਕੋਹ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜਗੜ੍ਹ ਨਾਮ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਲੀ ਦੇ ਤੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਉਸ ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਲੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਅੰਦਰੋਂ ਪੱਕੀ, ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੁਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਖੂਹ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਬੁਰਜ ਹਨ॥

Rangpur Kherá.

ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੰਗਪੁਰਖੇੜਾ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸਹਿਰ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਅਬਾਦ ਨਹੀਂ; ਨਿਰੇ ਦੋ ਸੌ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜਾਹ ਹੱਟਾਂ ਬਸਦੀਆਂ ਹੋਲਗੀਆਂ॥

ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੇ ੧੧੯੮ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ, ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੈ ਮੁਲਤਾਨ ਮਾਰਿਆ ਸਾ, ਅਤੇ ਦਿਵਾਨਸਿੰਘ ਉਥੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਰੰਗਪੁਰਖੇੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸੈਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਮਸੀਤਾਂ ਅਤੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਢਾਹਕੇ ਕਿਲਾ ਬਲ੍ਹਵਾਇਆ ਸਾ; ਫੇਰ ਜਾਂ ਤਮੂਰਸਾਹ ਨੈ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਲੈ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਲਾ ਬੀ ਇਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਾ, ਅਤੇ ਮੁਜੱਫਰਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ; ਅੱਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਫੇਰ ਮੁਲਤਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਰੰਗਪੁਰ-

ਖੇੜਿਆਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਬੋਬੀ ਹੀਰ ਅਰ ਮੀਏਂ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਸਕ ਮਸ਼ੂਕ ਸਨ; ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਝੇੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅੱਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀਰ ਦੇ ਸਾਹੁਰਿਆਂ ਦਾ, ਅਤੇ ਝੰਗਸਿਆਲ ਉਹ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸਾ; ਅਤੇ ਰਾਂਝਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹਜਾਰੇ ਦਾ ਵਸ-ਕੀਲ ਸੀ॥

Garh Mahárájá.

ਗੜ੍ਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਗਪੁਰੋਂ ਬਾਈ ਕੋਹ ਉੱਪੁਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸੈ ਘਰ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਹੱਟਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰਪਨਾਹ ਕੱਚੀ, ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਉਤਰ ਦੇ ਰੁਕ ਦੇ ਕੋਹ, ਅਤੇ ਉਤੀ ਜਾਗਾ ਰਾਜ ਘਾਟ ਹੈ॥

Khushâb.

ਖੁਸਾਬ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਹਿਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਦੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਦੋ ਸੈ ਹੱਟ ਹੋਊ; ਅਤੇ ਉਸ ਥੀਂ ਦੱਖਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਖਾਈ ਕੱਚੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਜਾਫਰ ਬਲੋਚ ਦਾ ਬਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਾ॥

Mitṭhá Ṭuhánáá.

ਮਿੱਠਾਟੁਹਾਨਾ ਖੁਸਾਬ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਹ ਉਜਾੜ ਦੇ ਰਸਤੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਉੱਥੇ ਦੀ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਲੋਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਊਂਠ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਅਰ ਸੂਰਮੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਦੀ ਬਸੋਂ ਦੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜੀ ਹੱਟਾਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੱਚਾ ਚੌ-ਖੁਰਜਾ ਕਿਲਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਫਸਲ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਖਾਲਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਲੂਣ ਨੂੰ ਲਹੌਰੀ ਲੂਣ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੂਣ ਦੀ ਖਾਲ ਤਾਈਂ ਖਾਰਾ ਕਰਖੇ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੂਣ ਦੇ ਪਹਾੜ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਕਊ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਬਿਰਛ ਬੁਹੁਤੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਚੁਸਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲੀ ਸਰਬੱਤ ਖਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਲੂਲ ਪੱਟਲ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਅੱਧਾ ਲੂਲ ਆਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਧੱਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਉਨਾਂ ਪੱਟਲਵਾਲਿਆਂ ਪਾਹੋਂ ਰੁਪੱਜੇ ਦਾ ਸਤਮਲਾ ਖਰੀਦਕੇ, ਆਪ ਤਿਮਲਾ ਬੇਚਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਅਬਾਦ ਹਨ; ਜਿਹੀਕੁ ਨੂਲਮਿਆਲੀ, ਅਰ ਦਾਦਨਖਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ; ਪਰ ਇਹ ਸਹਿਰ ਦੇ ਜਾਗਾ ਬਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੇ ਹਜਾਰ ਘਰ, ਅਰ ਪੰਜ ਸੈ ਹੱਟ ਅਬਾਦ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਲੂਲ ਬਿਹਾਜਲਵਾਲੇ ਬੁਪਾਰੀ ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਦੀ ਰੌਲਕ ਅਤੇ ਅਬਾਦੀ ਸਭ ਲੂਲ ਹੀ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੈ। ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਉੱਥੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੀਕੁ ਲੂਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਲੂਲ ਦੇ ਤਬੱਾਖ ਅਰ ਰਕੇਬੀਆਂ ਅਰ ਨੂਠੇ ਪਿਆਲੇ ਅਤੇ ਦੋਉਟਾਂ ਬਲਾਕੇ ਬੁਪਾਰੀਆਂ ਹੱਥ ਬੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੁਪਾਰੀ ਸੁਗਾਤ ਕਰਕੇ ਮੂਲਖਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

Jihlam.

ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੈ ਘਰ, ਅਰ ਇਕ ਸੌ ਹੱਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਗਾ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਬੀ ਲੂਲ ਹੀ ਦੇ ਸਬਬ ਹੈ; ਕਿੰਉਕਿ ਲੂਲ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਭਰਕੇ, ਇਸ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਛਾਲਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਲੂਲ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਅੱਗੇ ਉੱਥੋਂ ਬੁਪਾਰੀ ਲੋਕ ਟੱਟੂਆਂ ਖੱਚਰਾਂ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਉਪੁਰ ਲੱਦਕੇ, ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ

ਲੂਲ ਦੇ ਮਸੂਲ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਹੱਥ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸੀ ਸਹਿਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ ਨੂੰ ਜਿਹਲਮ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜਿਹਾਕੁ ਦਰਿਆਉ ਸਿੰਧ ਕਿਲੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਅਟਕ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਾਜ ਘਾਟ ਇਸੀ ਜਾਗਾ ਹੈ॥

Rutás.

ਰੁਤਾਸ ਦਾ ਕਿਲਾ ਜਿਹਲਮ ਤੇ ਸੱਤ ਕੋਹ ਸੇਰਸਾਹ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਬਲਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹਮਾਯੂੰ ਪਾਤਸਾਹ ਸੇਰਸਾਹ ਥੋਂ ਭਜਕੇ ਇਰਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਿਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸੇਰਸਾਹ ਨੈ ਮੁਲਖ ਦੇ ਧੰਨੇ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਵਾਕੇ, ਬਾਰਾਂ ਹਜਾਰ ਅਸਵਾਰ ਖੁਆਸਖਾਂ ਦੇ ਤਾਬੇ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਵਡਾ ਸੂਰਮਾ ਸਪਾਹੀ ਥਾ, ਇਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਭਈਨਾਤ ਕੀਤਾ; ਤਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਲਸਕਰ ਏਕਾ ਏਕੀ ਪੰਜਾਬ ਪੁਰ ਨਾ ਆਲ ਪਵੇ; ਅਤੇ ਨਾ ਗੱਖੜ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਕੀ ਸੇ, ਕੁਛ ਪਸਾਦ ਕਰ ਸੱਕਲ॥

ਇਹ ਕਿਲਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਪਕਿਆਈ ਅਰ ਉਚਿਆਈ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਹਾੜ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਛਾਣੋਆਂ ਕੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਚੌਥੀ ਹੱਥ ਚੌੜੀ, ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਅਰ ਚੂਨੇ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਅਤੇ ਡਾਢਾ ਬਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦਾ ਭੱਗ ਮਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਦਰਵੱਜੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰੇਕ ਮਜਬੂਤੀ ਵਿਖੇ ਕਿਲੇ ਵਰਗਾ ਹੈ; ਪਰ ਖਾਸਖਾਨੇ ਅਰ ਲੰਗਰਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ, ਅਤੇ ਕਾਬੁਲੀ ਅਰ ਸੋਹਲੀ ਦਰਵੱਜੇ ਦੀ ਅੰਬਾਰਤ ਉਚਿਆਈ ਅਰ ਤਕੜਾਈ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਡਾਢੀ ਬਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਉਸ

ਪੁਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਜਾਂ ਹਮਾਊਂ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਫੇਰ ਹਿੰਦੁਸਥਾਨ ਲੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਕਬਰ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਹਿੰਦ ਦੇਸ ਉੱਤੇ ਅੱਛੀ ਤਰਾਂ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਓਨ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਚੰਦਰਾ ਗਿਲ੍ਹਕੇ ਮਨੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਟੁਟੇ ਭੰਨੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਹੁਲ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬਤੀਤ ਹੋਲ ਕਰਕੇ, ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਬਹੁਤ ਜਾਗਾ ਤੇ ਢੈਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਰਗਾਂ ਦੇ ਰਹਿਲ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਖੂੰਜੇ ਦੀ ਵਲ ਛੇਕ ਸੋ ਘਰ, ਅਤੇ ਤੇਹਫ਼ ਸੋ ਹੱਟਾਂ ਅਬਾਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਕਿਲਾ ਉੱਜੜ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ਮਹਿਲ ਹੁਲ ਸਭ ਉੱਜੜ ਪਏ ਹਨ, ਨਿਰੀ ਇਕ ਵਡੀ ਮਸੀਤ ਲੰਗਰਖਾਨੇ ਅਰ ਕਾਬੁਲੀ ਦਰਵੱਜੇ ਦੀ ਵਲ ਖੜੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਫੀਲ ਵਡੀ ਮਜਬੂਤ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਛੁੱਟ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਭਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਪਹਾੜ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦੇ ਹੇਠ ਖਾਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਨਲ੍ਹਾ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਖੁਲਾ ਮਦਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਨਲ੍ਹਾ ਵਡਾ ਚੌੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਸੁੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਨਿਰਾ ਕਿਲੇ ਦੀ ਅਲੰਗ ਦੇ ਕੁਕ ਥੁੜਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਚਲਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਵਡੇ ਜੋਰ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਦਰਵੱਜੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖਾਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮਸਹੂਰ ਚੁਸਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਵਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ; ਹੁਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੈ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਉਪੁਰ ਅੰਬਾਰਤਾਂ ਅਰ ਬੈਠਕਾਂ ਬਲਾ ਲਈਆਂ ਹਨ; ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਾਵਾ ਨਾਨਕ ਕਈਕੁ ਦਿਨ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਸੰਮਝਦੇ ਹੰਨ। ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਕਹਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਚਰਚਾ

ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਪਾਤਸਾਹ ਨੈ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਲਿ-
ਆਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਨਾ ਲਿਆ ਸੱਕਿਆ;
ਬਲਕ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਦੂਆਲੇ ਕੰਧਾਂ ਉਸਾਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ
ਉਹ ਦਾ ਪਾਲੀ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੱਕਕੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਹਰ ਰਸਦਾ ਸਾ।
ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦਰਵਾਜੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਉਪੁਰ ਤਲਾਕ ਲਿਖੀ ਹੋਈ
ਹੈ, ਜੋ "ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜੇ, ਜਦ
ਤੀਕ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਲਿਆਵੇ;" ਇਸ
ਕਰਕੇ ਉਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਾਤਸਾਹ ਨਹੀਂ ਵੜਦਾ। ਖਾਲ
ਨਾਮੇ ਨਲੇ ਤੇ ਪਾਰ ਮਦਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ਸਰਾਂ ਥੀ, ਸੋ
ਹੁਣ ਉਜੜ ਪਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨਲੇ ਦਾ
ਪਾਲੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਥੀ ਕਈ ਖੂਹੇ ਪੱਥਰ
ਵਿਚ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਬਹੁਤ ਥੁਹੁ-
ਲਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਕ ਪੌੜੀਆਂਵਾਲੀ ਬਾਉੜੀ ਅਜਿਹੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿਗਾ ਉਹ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤੀਕਰ ਨਹੀਂ
ਅੱਪੜਦੀ; ਨਿਰਾ ਧੁਆਂ ਜਿਹਾ ਨਜਰੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ
ਦੀਆਂ ਇਕੱ ਸੋ ਇਕਾਸੀ ਪੌੜੀਆਂ ਇਕ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਪੱਥਰ
ਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਖੂਹਾ ਹੁਣ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆ
ਹੈ। ਅਤੇ ਰੁਹਤਾਸ ਦੇ ਕਿਲੇ ਥੀਂ ਬਾਲਨਾਥ ਜੋਗੀ ਦਾ ਪਹਾੜ
ਸੱਤ ਕੋਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਉਂ ਥੀ ਬਾਲਨਾਥ ਦੇ
ਨਾਉਂ ਪੁਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਭੀਕੁਰ ਉਥੇ
ਜੋਗੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਗਾਈਆਂ ਮਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਖਦੇ ਹਨ,
ਅਤੇ ਆਇਆਂ ਗਇਆਂ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।
ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਸਭ ਚੁਸਮੇ ਖਾਰੇ ਹਨ; ਉਨਾਂ ਦਾ ਪਾਲੀ
ਗਿਲੰਹਣ ਦੇ ਹੱਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਲੀ ਪੀਤਿਆਂ
ਉਵੇਂ ਦਸਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਫ ਦੇ ਬਕਾਰ ਨੂੰ ਥੀ ਖੰਡ

ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਲੋਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਪਹਾੜ ਤੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਵਡਾ ਡੂੰਘਾ ਚੁਸਮਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨੂੰ ਕਟਾਸ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਗਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਧਰਦੀ ਹੈ; ਇਕ ਸੱਜੀ, ਜੋ ਅਜਮੇਰ ਗਿਰਦੇ ਪੁਹੁਕਰ ਦਾ ਤਲਾਉ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਖੱਬੀ, ਜੋ ਇਹ ਕਟਾਸ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜੋਗੀ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਥੀਂ ਇਸ ਚੁਸਮੇ ਪੁਰ ਆਕੇ ਅਸਨਾਨ ਕਰਦੇ, ਅਰ ਪਰਿਤਦਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ॥

Bishandaur and Bakrálá.

ਬਿਸੰਨਦੌਰ ਅਤੇ ਬਕਰਾਲੇ ਵਿਚ ਹਜਾਰ ਹਜਾਰ ਘਰ ਬਸਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਲੈਕੇ ਪੰਨੀਘੇਬ ਦੇ ਬੰਨੇ ਲਗ ਸਭ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦਾ ਮੁਲਖ ਹੈ; ਉਥੇ ਦੇ ਘੋੜੇ ਅਰ ਖੱਚਰਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਕੀਲ ਸਰਬੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਅਰ ਬਹੁਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹਾਫਜ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ, ਜੋ ਪਹਾੜੋਂ ਲੈਕੇ ਦੂਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੱਠ ਦੀ ਜਾਗਾ ਤੀਕ ਹੈ, ਸਰਬੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਬਸਦੇ ਹਨ; ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਦੀਨ ਅਰ ਜਿਮੀਦਾਰੀ ਬਹੁਤ ਥੁਹੜੀ ਹੈ; ਇਸੀ ਸਬਬ ਸਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੀਨੀ ਲੜਾਈ ਲੜਿਆ ਕਰਦੇ ਸੇ; ਪਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਕੁੰਮਕ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਬਨ ਗਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਸਿੱਖ ਉਨਾਂ ਪੁਰ ਬਿਲੇਕੁਲ ਕਾਬੂ ਨਾ ਪਾ ਸੱਕੇ; ਕਿੰਉਕਿ ਇਕ ਤਾ ਓਹ ਲੋਕ ਵਡੇ ਤਕੜੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ, ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਦਾ ਵਡਾ ਤੋੜਾ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਹੈ; ਜਿਹਾਕੁ ਪੋਠੋਹਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਰਾਉਲਪਿੰਡੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕੁਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਰ ਖੱਖੜਾਂ ਨਾਲ

ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਛੱਛ ਅਰ ਹਜਾਰੇ ਅਰ ਅਟਕ ਦੇ ਵਸਕੀਲਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਬਲਾਇਤ ਅਰ ਪਸੌਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦਾ ਹੈ ;ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਦਰਿਆਉ ਬਹਿਤ (ਜਿਹਲਮ) ਦੇ ਕੰਢੇ, ਅਤੇ ਥਲਾਂ ਅਰ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਬਸਦੇ ਹਨ, ਤਿਨਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾ ਹੋਰ ਡੋਲ ਦਾ ਹੈ; ਅਰਥਾਤ ਓਹ ਸਾਰੇ ਸਿਰ ਉਪੁਰ ਬਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਤੰਬੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦੇ; ਬਲਕ ਤੰਬੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਚਾਦਰ ਲੱਕ ਬੰਨਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੀ ਥੁਹੜਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਬਾਂਜਿਆਂ ਦੀ ਲਹੌਰੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੁਹੜਿਆਂ ਦੀ ਪਸਤੋ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਅਰ ਸਿੰਧੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਸਿੰਜਲ ਦਾ ਰਾਹ ਬੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਚਰਖੀ, ਅਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਥਲਾਂ ਅਰ ਬਲੋਚਾਂ ਦੇ ਮੁਲਖ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਪੁਰ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਮਨਕੇਰੇ ਦੇ ਬੰਨੇ ਤੀਕੁਰ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਦੋਨੋ ਦਰਿਆਉ ਜਾਕੇ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿਥੇ ਨਬਾਬ ਬਹਾਉਲਪੁਰੀਏ ਅਰ ਸਿੰਧੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਛਿਤਾਲੀ ਮਹਾਲ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੈਤਾਲੀ ਲਹੌਰ ਦੇ ਤਾਬੇ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਲਗਦੇ ਹਨ॥

00044169

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 13 February, 2016